

LIBER XIV

DE TERRA ET PARTIBVS

DE TERRA. Terra est in media mundi regione posita, I
 omnibus partibus caeli in modum centri aequali intervallo
 consistens; quae singulari numero totum orbem significat,
 plurali vero singulas partes. Cuius nomina diversa dat ratio;
 5 nam terra dicta a superiori parte, qua teritur; humus ab in-
 feriori vel humida terra, ut sub mari; tellus autem, quia fructus
 eius tollimus; haec et Ops dicta, eo quod opem fert frugibus;
 eadem et arva, ab arando et colendo vocata. Proprie autem 2
 terra ad distinctionem aquae arida nuncupatur, sicut Scriptura
 10 ait (Genes. 1, 10): 'Quod vocaverit Deus terram aridam.'
 Naturalis enim proprietas siccitas est terris; nam ut humida
 sit, hoc aquarum affinitate sortitur. Cuius motum alii dicunt
 ventum esse in concavis eius, qui motus eam movet. Sallu-
 stius (Hist. 2, fr. 28): 'Venti per cava terrae citatu rupti aliquot
 15 montes tumulique sedere.' Alii aquam dicunt genetalem in 3
 terris moveri, et eas simul concutere, sicut vas, ut dicit Lucretius
 (6, 555). Alii $\sigma\pi\sigma\gamma\gamma\omicron\epsilon\iota\delta\eta\tilde{\eta}$ terram volunt, cuius plerumque latentes
 ruinae superposita cuncta concutiunt. Terrae quoque hiatus
 aut motu aquae inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de con-
 20 cavis terrae erumpentibus ventis.

DE ORBE. Orbis a rotunditate circuli dictus, quia sicut rota II
 est; unde brevis etiam rotella orbiculus appellatur. Vndique
 enim Oceanus circumfluens eius in circulo ambit fines. Divisus

1 pos. reg. B 4 cuius] cui C 5 ter.] regitur B¹ 6 quia] quod
 K 7 dic. est eo K 8 eadam T et col. om. T 9 a di-
 stinctione K aridae K 10 quod] quia B 11 siccitatis CT
 est terra T 13 movit K 14 concava G citati BCD¹FKM¹NO¹P¹:
 praecipitati (pre-) GTU: praecipitata X Mon. rupti . . . sedere om.
 M: aliquot . . . sedere om. N 15 montes om. KOPC¹ (non Mon.)
 tumilique O (non P): tumidique D (non FG Mon.) venti per cava t, pre-
 cipitati rupti codd. Isidori de nat. rer. 46, 2 genetalem Arev. (ex Serv.
 ad Georg. 2, 479): generalem codd. 16 ea sim. K 17 $\sigma\pi\sigma\gamma\gamma\omicron$.]
 spungo idem C: sfungo (sp-, etc.) eandem BKT volunt CT: vocant
 BK pleraeque (-re-) CT 18 ru. ventis quorum motu sup. C¹
 concutiuntur C¹ 19 aq. in inf. T 22 un. et brev. eti. K orbicus
 C¹ 23 ambit] habet K diversos K .

ISIDORI

est autem trifarie : e quibus una pars Asia, altera Europa, tertia
2 Africa nuncupatur. Quas tres partes orbis veteres non aequaliter
 diviserunt. Nam Asia a meridie per orientem usque ad
 septentrionem pervenit ; Europa vero a septentrione usque ad
 occidentem ; atque inde Africa ab occidente usque ad meri- **5**
3 diem. Vnde evidenter orbem dimidium duae tenent, Europa
 et Africa, alium vero dimidium sola Asia ; sed ideo istae duae
 partes factae sunt, quia inter utramquē ab Oceano mare Ma-
 gnum ingreditur, quod eas intersectat. Quapropter si in duas
 partes orientis et occidentis orbem dividas, Asia erit in una, in **10**
 altera vero Europa et Africa.

III DE ASIA. Asia ex nomine cuiusdam mulieris est appellata,
 quae apud antiquos imperium tenuit orientis. Haec in tertia
 orbis parte disposita, ab oriente ortu solis, a meridie Oceano,
 ab occiduo nostro mare finitur, a septentrione Maeotide lacu **15**
 et Tanai fluvio terminatur. Habet autem provincias multas et
 regiones, quarum breviter nomina et situs expediā, sumpto
2 initio a Paradiso. Paradisus est locus in orientis partibus con-
 stitutus, cuius vocabulum ex Graeco in Latinum vertitur hortus :
 porro Hebraice Eden dicitur, quod in nostra lingua deliciae **20**
 interpretatur. Quod utrumque iunctum facit hortum delicia-
 rum ; est enim omni genere ligni et pomiferarum arborum con-
 situs, habens etiam et lignum vitae : non ibi frigus, non aestus,
3 sed perpetua aeris temperies. E cuius medio fons prorumpens
 totum nemus inrigat, dividiturque in quattuor nascentia flumina. **25**
 Cuius loci post peccatum hominis aditus interclusus est ; septus
 est enim undique romphea flammea, id est muro igneo accin-
4 ctus, ita ut eius cum caelo pene iungat incendium. Cherubin
 quoque, id est angelorum praesidium, arcendis spiritibus malis

2 Afr. quae et libia nu. *C* (*non U*) **3** dixerunt *K* **5** ab orientem *K*
6 orb. medium *K* **7** ve. medium *K* **8** utraque *KT* **9** quod] qui
BT quapr.] unde *C* **10** part. id est or. *C* in un. alt. *T* seq.
figura orbis terrarum in CT **12** ex om. *T*¹ **21** interpretantur *CT*
23 fr. nec aest. *T* **24** veris an aeris inc. *T* Hec huius med. *T* :
 Cuius med. *Ovet. extr.* : Per c. medium *K* **25** inrigans diviturque *K*
 (*non Ovet. extr.*) **26** sept. en. *K* **27** flamma *T* **28** cum om. *K*
 iungit *K* (*non Ovet. extr.*) incendio *K* **29** praesidio *K*

super romphea fragrantiam ordinatum est, ut homines flammae,
 angelos vero malos angeli submoveant, ne cui carni vel spiritui
 transgressionis aditus Paradisi pateat. India vocata ab Indo 5
 flumine, quo ex parte occidentali clauditur. Haec a meridiano
 5 mari porrecta usque ad ortum Solis, et a septentrione usque ad
 montem Caucasum pervenit; habens gentes multas et oppida,
 insulam quoque Taprobanen gemmis et elephantis refertam,
 Chrysam et Argyren auro argentoque fecundas, Tilen quoque
 arboribus foliam numquam carentem. Habet et fluvios Gangen 6
 10 et Indum et Hypanem inlustrantes Indos. Terra Indiae Fa-
 vonii spiritu saluberrima in anno bis metit fruges: vice hiemis
 Etesias patitur. Gignit autem tincti coloris homines, elephantos
 ingentes, monoceron bestiam, psittacum avem, ebum quoque
 lignum, et cinnamum et piper et calamum aromaticum. Mittit 7
 15 et ebur, lapides quoque pretiosos: beryllos, chrysoprasos et
 adamantem, carbunculos, lychnites, margaritas et uniones,
 quibus nobilium feminarum ardet ambitio. Ibi sunt et montes
 aurei, quos adire propter dracones et gryphas et inensorum
 hominum monstra impossibile est. Parthia ab Indiae finibus 8
 20 usque ad Mesopotamiam generaliter nominatur. Propter in-
 victam enim Parthorum virtutem et Assyria et reliquae proximae
 regiones in eius nomen transierunt. Sunt enim in ea Aracusia,
 Parthia, Assyria, Media et Persida, quae regiones invicem sibi
 coniunctae initium ab Indo flumine sumunt, Tigri clauduntur,
 25 locis montuosis et asperioribus sitae, habentes fluvios Hydaspem
 et Arbem. Sunt enim inter se finibus suis discretae, nomina
 a propriis auctoribus ita trahentes. Aracusia ab oppido suo 9

1 r. fragrantiam T: romphea fragranti C   2 angelis subm. K
 carnis T vel] ne cui C   3 paradi C¹   8 fecundam C   Tilen]
 utilem codd. : utilen F   9 folia F: foliis C (non Ovet. extr.)   arenti-
 bus C   Hab. fluv. T   10 indun C: nidam (-an) BFKT Ovet. extr.
 hipanem (ip-, -en) codd. (etiam Ovet. extr.)   prolustrantes C   11 bis
 in an. B   13 minoceron T   14 Mit. eb. C   15 lapis B¹
 byrillum chrisophrasum K   16 lignites codd.   18 adiri C   gry.]
 ifas B¹   21 vir. Par. CK   22 in ei. nom. transierunt T: ei. nom.
 traxerunt BCK i. e. Arachosia   24 resumunt K   26 enim] autem
 C (non Ovet. extr.)   inter] a K   suis om. C   discreti K   27 traen-
 tum T

ISIDORI

nuncupata. Parthiam Parthi ab Scythia venientes occupa-
 verunt, eamque ex suo nomine vocaverunt. Huius a meridie
 Rubrum mare est, a septentrione Hyrcanum salum, ab occidui
 solis plaga Media. Regna in ea decem et octo sunt, porrecta
 10 a Caspio litore usque ad terras Scytharum. Assyria vocata ab 5
 Assur filio Sem, qui eam regionem post diluvium primus in-
 coluit. Haec ab ortu Indiam, a meridie Mediam tangit, ab
 occiduo Tigrim, a septentrione montem Caucasum, ubi portae
 Caspiae sunt. In hac regione primus usus inventus est pur-
 purae, inde primum crinium et corporum unguenta venerunt et 10
 odores, quibus Romanorum atque Graecorum effluxit luxuria.
 11 Media et Persida a regibus Medo et Perso cognominatae, qui
 eas provincias bellando adgressi sunt. Ex quibus Media ab
 occasu transversa Parthia regna amplectitur, a septentrione
 Armenia circumdatur, ab ortu Caspios videt, a meridie Persi- 15
 dam. Huius terra Medicam arborem gignit, quam alia regio
 minime parturit. Sunt autem Mediae duae, maior et minor.
 12 Persida tendens ab ortu usque ad Indos, ab occasu Rubrum
 mare habet, ab aquilone vero Mediam tangit, ab austro Car-
 maniam, quae Persidae adnectitur, quibus est Susa oppidum 20
 nobilissimum. In Persida primum orta est ars magica, ad
 quam Nebroth gigans post confusionem linguarum abiit, ibique
 Persas ignem colere docuit. Nam omnes in illis partibus solem
 13 colunt, qui ipsorum lingua El dicitur. Mesopotamia Graecam
 etymologiam possidet, quod duobus fluviis ambiatur; nam ab 25
 oriente Tigrim habet, ab occiduo Euphraten. Incipit autem
 a septentrione inter montem Taurum et Caucasum; cuius a
 meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldaea, novissime Arabia

1 nunc.] nominata *Ovet. extr.*: om. *K* scidia *C*¹: india *K* (*non Ovet. extr.*) 2 huius] huic *C* 3 saltum *K* occiduo *BT*: -dua *CK* 4 so. om. *K* 9 in hanc regionem *BKT* 10 primum om. *C* 12 Medo] medio *B* cognominata *K* 15 videt om. *K* (*non Ovet. extr.*) mer. quidem Pers. *K* (*non Ovet. extr.*) 16 terram *CKT* 18 ab ort. solis *C* 19 Med.] meridiem *B* Carm.] armeniam *K* 20 persid. *C* 21 in perside (-dac) *TC*: in persa *K* 22 nemroth *B* 24 colent *C*¹ ips.] illorum *K* 25 possedit *K* ambitur *T* 26 habent ab occidente *K*

εὐδαίμων. Babyloniae regionis caput Babylon urbs est, a qua **14**
 et nuncupata, tam nobilis ut Chaldaea et Assyria et Mesopo-
 tamia in eius nomen aliquando transierint. Arabia appellata, **15**
 id est sacra; hoc enim significare interpretatur; eo quod sit
5 regio turifera, odores creans: hinc eam Graeci *εὐδαίμων*, nostri
 beatam nominaverunt. In cuius saltibus et myrrha et cinna-
 mum provenit: ibi nascitur avis phoenix, sardonix gemma,
 et iris, molochites et paederota ibi invenitur. Ipsa est et Saba,
 appellata a filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Haec autem
10 angusto terrae tractu ad orientem versus ad Persicum sinum
 extenditur, cuius septentrionalia Chaldaea claudit, occasum
 sinus Arabicus. Syriam Syrus quidam perhibetur indigena a **16**
 suo vocabulo nuncupasse. Haec ab oriente fluvio Euphrate,
 ab occasu mari nostro et Aegypto terminatur, tangens a septen-
15 trione Armeniam et Cappadociani, a meridie sinum Arabicum.
 Situs eius porrectus in immensam longitudinem, in lato angustior.
 Habet autem in se provincias Commagenam, Phoeniciam et **17**
 Palaestinam, cuius pars est Iudaea absque Sarracenos et Naba-
 theos. Commagena prima provincia Syriacae a vocabulo Com-
20 magae urbis nuncupata, quae quondam ibi metropolis habe-
 batur. Huius est a septentrione Armenia, ab ortu Mesopotamia,
 a meridie Syria, ab occasu mare Magnum. Phoenix Cadmi **18**
 frater de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus apud Sidonem
 regnavit, eamque provinciam ex suo nomine Phoeniciam ap-
25 pellavit. Ipsa est ubi est Tyrus, ad quem Esaias (23) loquitur.
 Habet autem ab oriente Arabiam, a meridie mare Rubrum.
 Palaestina provincia Philistim urbem metropolim habuit, quae **19**
 nunc dicitur Ascalon, ex qua civitate omnis circa eam regio
 Palaestina est nuncupata. Huius ab oriente mare Rubrum

1 *εὐδ.*] codemon BC: eodemon est K regione T
 quo BC qu. nuncupatam nob. T 3 transierunt T 4 significat
 interpretatum C 5 hinc e.] hanc enim T eodemon BC: eudemon
 K: eodomon T 6 salt. mirram K 7 sardonix T 8 ibi] illic B
 est om. C 9 appellata om. K a fil.] alio K 11 clauditur K
 12 ind. suo B 14 nos. quo Aeg. K (non Ovet. extr.) 16 porr. inm.
 T: prolatus in inm. B 17 Comm. et Phoen. et C 18 pars] par K
 20 habeb.] vocabatur B 21 Armenia om. BK 24 provinciam om.
 K (non Ovet. extr.)

ISIDORI

occurrit, a meridiano latere Iudaea excipitur, a septentrionali
 plaga Tyrriorum finibus clauditur, ab occasu Aegyptio limite
20 terminatur. Iudaea regio Palaestinae ex nomine Iudae appel-
 lata, ex cuius tribu reges habuit. Haec prius Chanaan dicta
 a filio Cham, sive a decem Chananaeorum gentibus, quibus **5**
 expulsis eandem terram Iudaei possiderunt. Initium longitu-
 dinis eius a vico Arfa usque ad vicum Iuliadem porrigitur, in
 quo Iudaeorum pariter ac Tyrriorum communis habitatio est.
 Latitudo autem eius a monte Libani usque ad Tiberiadis lacum
21 extenditur. In medio autem Iudaeae civitas Hierosolyma est, **10**
 quasi umbilicus regionis totius. Terra variarum opum dives, fru-
 gibus fertilis, aquis inlustris, opima balsamis. Vnde secundum
 elementorum gratiam existimaverunt Iudaei eam promissam
 patribus terram fluentem mel et lac, cum hic illis Deus resur-
22 rectionis praerogativam polliceretur. Samaria regio Palaestinae **15**
 ab oppido quodam nomen accepit qui vocabatur Samaria,
 civitas quondam regalis in Israel, quae nunc ab Augusti nomine
 Sebastia nuncupatur. Haec regio inter Iudaeam et Galilaeam
 media iacet, incipiens a vico cui nomen est Eleas, deficiens in
 terra Agrabath. Situs eius natura consimili nec ullo differens **20**
23 a Iudaea. Galilaea regio Palaestinae vocata quod gignat can-
 didiores homines quam Palaestina. Haec autem duplex est,
 superior et inferior, sibi tamen conexae, Syriae et Phoeniciae
 adhaerentes. Terra earum opima et ferax et fructibus satis
24 fecunda. Pentapolis regio in confinio Arabiae et Palaestinae **25**
 sita, dicta a quinque civitatibus inpiorum quae caelesti igne
 consumptae sunt. Terra amplius ab Hierosolymis olim uber-
 rima, nunc autem deserta atque exusta; nam pro scelere inco-
 larum de caelo descendit ignis, qui regionem illam in cineres
25 aeternos dissolvit. Cuius umbra quaedam et species in favillis **30**

4 a fil. Cnam dic. *B* 5 gentibus] regibus *K* (*non Ovet. extr.*) 7 a] e *K* ad vicum *om.* *K* 9 libano *C* 10 iudae *B*: iudaea *T*
 14 melle et lac *T*: lacte et melle *BC* resurrectionem *K* 16 quondam *K*
 nomine acc. *T* 19 nom. eius est *C*¹ 20 ei. et nat. *K*
 21 gignit *K* 22 palestinae *C* 23 superiorum et inferiorum *K*
 sibi] sive *B*: ubi *K* 24 terras *K* eorum *T* 26 dicta] de qua *B*¹
 28 scel. impiorum incol. *B*

et arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi
 poma virentia sub tanta specie maturitatis, ut edendi desiderium
 gignant : si carpas fatiscunt ac resolvuntur in cinerem, fumum-
 que exhalant quasi adhuc ardeant. Nabathea regio a Nabeth **26**
 5 filio Ismael nuncupata. Iacet autem inter Iudaeam et Ara-
 biam, et surgens ab Euphrate in mare Rubrum porrigitur, et
 est pars Arabiae. Aegyptus, qui prius Aeria dicebatur, ab **27**
 Aegypto Danai fratre postea ibi regnante nomen accepit. Haec
 ab oriente Syriae ac Rubro mari coniuncta, ab occasu Libyam
 10 habet, a septentrione mare Magnum, a meridie vero introrsus
 recedit, pertendens usque ad Aethiopas; regio caeli imbribus
 insueta et pluviarum ignara. Nilus solus eam circumfluens **28**
 inrigat, et inundatione sua fecundat; unde et ferax frugibus
 multam partem terrarum frumento alit; ceterorum quoque
 15 negotiorum adeo copiosa ut inpleat necessariis mercibus etiam
 orbem terrarum. Finis Aegypti Canopea a Canope Menelai
 gubernatore, sepulto in ea insula quae Libyae principium et
 ostium Nili facit. Seres oppidum orientis, a quo et genus **29**
 Sericum et regio nuncupata [est]. Haec ab Scythico Oceano
 20 et mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus
 frondibus fertilis, e quibus vellera decerpuntur, quae ceterarum
 gentium Seres ad usum vestium vendunt. Bactriae regionis **30**
 proprius amnis Bactros vocabulum dedit. Partes huius quae
 pone sunt Propanisi iugis ambiuntur, quae adversae sunt Indi
 25 fluvii fontibus terminantur; reliqua includit Ochus fluvius.
 Mittit Bactria fortissimos camelos numquam adterentes pedes.
 Scythia sicut et Gothia a Magog filio Iaphet fertur cognominata. **31**

1 enim *om.* C   2 poma] longa *K* (*non Ovet. extr.*)   ut ed.] utendi
T   4 a nabath *C*   7 dic. postea aegyptus ab Aeg. Dan. fr. po. *C*
 11 aethiopias *C*: ethiopian *K*   12 ins. pluv. *T*   solus *om.* *T*   ea
ci. *B*   16 fin. Aeg. *om.* *K* (*non Ovet. extr.*)   canopia *B*   17 qui
codd.   18 genes *B*: gens *CKT*   19 est hab. *CT*: *om.* *BK*
oceno T   20 et *om.* *K*   ab oceano orientali *K*   inplectitur (*im-*)
KC   nubilibus *B*   21 veliere *C*¹   discerpuntur *K*   ceteris
gentibus *T*   22 Bactria *K*   regione *C* ante corr.: -ni *K*   23 bactrus
CK   24 pone *Arev.* (*ex Solin. 49, 2*): pene *T*: planae *BCK*   pro-
panis *BCFT Ovet. extr.*: propansis *K*   ambitur *T*

ISIDORI

- Cuius terra olim ingens fuit ; nam ab oriente India, a septentrione per paludes Maeotides inter Danubium et Oceanum usque ad Germaniae fines porrigebatur. Postea vero minor effecta, a dextra orientis parte, qua Oceanus Sericus tenditur, usque ad mare Caspium, quod est ad occasum ; dehinc a meridie usque ad Caucasi iugum deducta est, cui subiacet Hyrcania ab occasu habens pariter gentes multas, propter terrarum infecunditatem late vagantes. Ex quibus quaedam agros incolunt, quaedam portentuosae ac truces carnibus humanis et eorum sanguine vivunt. Scythiae plures terrae sunt locupletes, inhabitabiles tamen plures ; nam dum in plerisque locis auro et gemmis affluent, gryphorum inmanitate accessus hominum rarus est. Smaragdis autem optimis haec patria est : cyaneus quoque lapis et crystallus purissimus Scythiae est. Habet et flumina magna Moschorum, Phasiden atque Araxen. Hyrcania dicta a silva Hyrcana, quae Scythiae subiacet, habens ab oriente mare Caspium, a meridie Armeniam, a septentrione Albaniam, ab occasu Iberiam. Est autem silvis aspera, copiosa inmanibus feris, tigribus pantherisque et pardis. De qua Vergilius (*Aen.* 4, 367) :
- Hyrcaenaeque admorunt ubera tigres. 20
- Albania a colore populi nuncupata, eo quod alba crine nascantur. Haec ab oriente sub mare Caspium surgens, per ora Oceani septentrionalis usque ad Maeotides paludes per deserta et inculta extenditur. Huic terrae canes ingentes sunt, tantaeque feritatis ut tauros premant, leones perimant. Armenia nuncupata ab Armeno Iasonis Thessali comite, qui amisso rege Iasone collecta multitudine eius, quae passim vagabatur, Armeniam cepit, et ex suo nomine nuncupavit. Sita est autem inter

1 indiae (-ic) *KC* (*pro* India est ?) : India terminabatur *Schwarz* 3 us.
 ad Germ. *om.* *T* 4 quae *T* siricus *BCT* 5 ad meridiem *CT*
 6 cui] cuius *BT* 7 habentes *BC* pariter *om.* *K* 8 vacantes *K*
 10 vivunt *B*¹ 12 affluent *BK* gr. in inm. *T* hominis *C*
 13 cinaeus *B*¹ : cineus *T* 15 oscurum *codd.* hircanique *K*
 20 armorum *T* ub. ti.] tigribus ignes *B* 21 albo *CT* nascuntur
K 22 mari caspio *K* ora *om.* *K* 23 septentrionis *B*
 24 ostenditur *B* tantae *K* 25 veritatis *T*¹ : severitates *T*²
 26 tessari *BK* 27 Ias. et coll. *K* : Iason et coll. *B* vacabatur *K*
 28 cep. ex *T*

Taurum et Caucasum a Cappadocia usque ad Caspium mare protensa, habens a septentrione Ceraunios montes, ex cuius collibus Tigris fluvius nascitur, et in cuius montibus arca post diluuium sedisse perhibetur. Duplex est autem Armenia, superior et inferior, sicut duae Pannoniae. Hiberia regio Asiae est, prope Pontum Armeniae iuncta. In hac herbae tincturae utiles nascuntur. Cappadociam urbs propria nominavit. Haec in capite Syriae sita ab oriente Armeniam tangit, ab occasu Asiam minorem, ab aquilone mare Cimmericum et Themiscyrios campos, quos habuere Amazones; a meridie vero Taurum montem, cui subiacet Cilicia et Isauria usque ad Cilicium sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutrix equorum. Halys amnis per eam fluit, qui quondam Lydiae regna disiunxit a Persis. Asia minor ab oriente Cappadocia cingitur, ab aliis partibus undique mare circumdatur; nam a septentrione pontum Euxinum habet, ab occasu Propontidem, a meridie Aegyptium mare. Habet provincias Bithyniam, Phrygiam, Galatiam, Lydiam, Cariam, Pamphyliam, Isauriam, Lyciam atque Ciliciam. Prima Asiae minoris Bithynia in Ponti exordio ad partem solis orientis adversa Thraciae iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius Bebrycia dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithyno rege Bithynia nuncupata. Ipsa est et maior Phrygia. Nicomedia urbs in ea est, ubi Hannibal fugiens veneni haustu animam exspiravit. Galatia dicta a priscis Gallorum gentibus, a quibus extitit occupata. Nam Galli in auxilium a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo parta victoria diviserunt, sicque deinde Graecis admixti primum Gallograeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae dicuntur; et eorum regio Galatia nuncupatur. Phrygia dicta a Phrygia Eu-

2 extensa K e quibus collibus C: e quibus BK 4 autem om.
 K 6 hanc C¹ 7 urbe K 10 Taurum om. K (non Ovet. extr.)
 11 cilicum sin. B¹CT 12 expectant K 13 Hal.] alius K 17 egi-
 ptum T: aegypti K 19 Prime T asia K 22 a Bith.] ambitino C¹
 23 est mai. T est om. K 24 austi T (non Ovet. extr.) extuavit
 Ovet. extr. 25 a quibus om. T 26 cum om. B¹ parta (c super l
 scripta) K: parta corr. peracta B (non Ovet. extr.) 28 nunc] uno T
 29 Eur.] esopi T

ISIDORI

ropis filia. Haec et Dardania a Dardano Iovis filio dicta. De quo Homerus ait (cf. Il. 20, 215):

Quem primum genuit caelesti Iuppiter arce.

Hic enim profectus de Corytho civitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio Troadi superiecta ab Aquilonis parte Galatae; a meridiana vicina est Lycaoniae; ab oriente Lydiae adhaeret; ab occidente Hellesponto mari terminatur. Huius regio Troia est, quam ex suo nomine appellavit Tros, Troianorum rex, Ganymedis pater. Duae sunt autem Phrygiae: maior

- et minor. Maior Phrygia Smyrnam habet, minor vero Ilium. 10
- 42, 43** Lycaonia . . . Cariam Hernus fluvius discernit a Phrygia. Lydia sedes antiqua regnorum, quam Pactoli unda extulit in divitias torrentibus aureis. Haec antea Maeonia dicebatur, quae dum pro brevitate duos fratres reges Lydum et Tyrrhenum ferre non posset, hinc ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus loca Galliae occupavit, et Tyrrheniam nominavit. Lydia autem a Lydo regis fratre, qui in provincia remanserat, cognominata est. Coniungitur autem ab occidente minori Phrygiae, ab ortu Smyrnam urbem habet, quam Helles fluvius cingit; cuius campos Pactolus et Hermus circumfluunt, arenis aureis 20
- 44** ditissimi. Pamphylia. Isauria ex situ loci perhibetur cognominata, quod undique aperta aurarum flatibus pateat. Metro-
- 45** polim urbem Seleuciam habet. Cilicia a Cilice quodam nomen traxit, quem ortum Phoenice dicunt, antiquioremque Iove fuisse adserunt. Plurima iacet campis, recipiens ab occiduo Lyciam, 25
- a meridie mare Issicum, a tergo montis Tauri iuga. Hanc Cydnus annis intersecat. Matrem urbium habet Tarsum. In ea et Corycus oppidum est, unde crocum plurimum et optimum

3 primum] prius C   4 Corytho] corinto (-tho) *codd.*   6 vic. et Lyc. B   10 vero] autem C   11 a Phrygia] africa T   12 Pactoli] pacto K   15 hinc om. T   ex orte (-tae) *corr.* ex sorte CT : exortus K : ex arte B   18 minoris BKT   19 Helles] meles C, *recte*   20 pactoli K   hermulus T   circumfluant C¹   aureus B   21 iovem C¹   25 ads.] dicunt T   Lyc.] libiam K   26 Iss.] siccum B : persicum K (*non Ovet. extr.*)   27 cignus *codd.* (*etiam Ovet. extr.*)   tarsim BCT in ea] eniam K   28 coriscos CK : -cus B (*non Ovet. extr.*)   cocrum C¹ : coccum *ut vid.* T

venit, spiramine fragrantiori et colore plus aureo. Lycia nun- 46
cupata quod ab oriente adiuncta Ciliciae sit. Nam habet ab
ortu Ciliciam, ab occasu et meridie mare, a septentrione Cariam.
Ibi est mons Chimaera, qui nocturnis aestibus ignem exhalat :
5 sicut in Sicilia Aetna et Vesuvius in Campania.

DE EVROPA. Post Asiam ad Europam stilum vertendum. IV
Europa quippe Agenoris regis Libyae filia fuit, quam Iovis ab
Africa raptam Cretam advexit, et partem tertiam orbis ex eius
nomine appellavit. Iste est autem Agenor Libyae filius, ex qua
10 et Libya, id est Africa, fertur cognominata ; unde apparet prius
Libyam accepisse vocabulum, postea Europam. Europa autem 2
in tertiam partem orbis divisa incipit a flumine Tanai, descen-
dens ad occasum per septentrionalem Oceanum usque in fines
Hispaniae ; cuius pars orientalis et meridiana a Ponto con-
15 surgens, tota mari Magno coniungitur, et in insulas Gades
finitur. Prima Europae regio Scythia inferior, quae a Maeoti- 3
dis paludibus incipiens inter Danubium et Oceanum septentri-
onalem usque ad Germaniam porrigitur ; quae terra generaliter
propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, Barbarica dicitur.
20 Huius pars prima Alania est, quae ad Maeotidis paludes per-
tingit ; post hanc Dacia, ubi et Gothia ; deinde Germania, ubi
plurimam partem Suevi incoluerunt. Germania post Scythiam 4
inferiorem a Danubio inter Rhenum fluvium Oceanumque con-
clusa cingitur a septentrione et occasu Oceano, ab ortu vero
25 Danubio, a meridie Rheno flumine dirimitur. Terra dives
virum ac populis numerosis et inmanibus ; unde et propter

1 fragrantior *BCT*: fragrantior *K* plus] pulchrior *K* auro *codd.*
Libia *K* 3 Cil.] libiam *K* occasum meridianum *K* 4 qui in
noct. *K* 6 vertendum (bert-) *BCKM*: vertimus *TU Ovet. extr.*
7 Agen. filius reg. fil. fu. *B¹* quem *C¹* ioves (-bes) *T Ovet. extr.*
ab Afr.] abet frica *T²* 9 iste *om. K* (*non Ovet. extr.*) qua Lib. *C*
10 Lib. . . . prius *om. T* un. et app. *K* 12 tertia *BKT* parte
o. *BT*: parte mundi *K*: orbis *C* 13 ab occasu *BCK* in] ad *K*
15 magna *C¹* 16 a *om. K* 17 danaum *K* (*non Ovet. extr.*)
19 habitatur *T* barbarica *BCT*: -ia *K* 20 meotides *BT*: -das
CK 21 inde *K* (*non Ovet. extr.*) 23 in renum fluv. Oc. *KN* 24 et
occasu . . . terra *om. KNO* (*non DF*) 26 virium *BCDK* (*non U*
Ovet. extr.) unde et . . . dicta est etiam ante dives in *KNO*

ISIDORI

fecunditatem gignendorum populorum Germania dicta est. Gignit aves Hyrcanias, quarum pinnae nocte perlucet; bisontes quoque feras et uros atque alces parturit. Mittit et gemmas, crystallum et sucinum, callaicum quoque viridem, et ceraunium candidum. Duae sunt autem Germaniae: superior 5
5 iuxta septentrionalem Oceanum, inferior circa Rhenum. Provincias autem quas Danubius a Barbarico ad Mediterraneum mare secludit: prima est Moesia, a messium proventu vocata; unde et eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Haec autem ab oriente ostiis Danubii iungitur, ab Euro vero Thraciae, 10
10 a meridie Macedoniae, ab occasu Histriae copulatur. Post Moesiam autem Pannonia est. Inde Noricus ager frigidus et parcius fructuosus. Post quem Raeticus frugibus ferax, qui 15
6 excipit Galliam Belgicam. Thraciae Thiras Iaphet filius veniens nomen dedisse perhibetur: alii a saevitia incolarum 15
15 Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab oriente Propontis et urbs Constantinopolis opposita est, a septentrione vero Ister obtenditur, a meridie vero Aegeo mari adhaeret, ab occasu Macedonia illi subiacet. Cuius regionem olim Bessorum populus Massagetae, Sarmatae, Scythae et aliae plurimae na- 20
20 tiones incoluerunt; ampla est enim, ideoque plurimas continuit gentes. Ebrum fluvium Thracia fundit, qui etiam gentes 25
7 barbarorum plurimas tangit. Graecia a Graeco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem provinciae Graeciae septem: quarum prima ab occidente Dalma- 25
25 tia, inde Epirus, inde Hellas, inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, et duae in mari, Creta et Cyclades. Illyricus autem 30
8 generaliter omnis Graecia. Dalmatia a Delmi maxima eiusdem

2 *pro* Hercyn. 3 bis. . . part. *om.* T visontes BC¹ 4 gallaticum K 5 autem *om.* K 7 danuviis K 10 coniungitur B ab ero v. T: ab austro C¹ traciam K 11 macedonia K 13 partius B: partidus C¹ postquam T reticus *codd.* quia K 14 Traciae et iras K 17 ve. ostium Ist. C 18 vero *om.* K (*non Ovet. extr.*) adh. et ab occ. T 19 ad cuius C¹ bersorum p. B: dibersorum p. T²: diversi populi C 20 mesi getae BC: mesii getae T 21 ideo B 23 rege *om.* B¹ 24 regnum K incoluit. Andromache (*ex -ce*) de pirro molossum genuit, a quo pars epiros molosia dicta est. Sunt autem C 26 inde (*prim.*)] deinde CK elladas (*cla-*) *codd.* 27 cretae K 28 omne K Gr. est BC: Gr. appellatur K

provinciae civitate traxisse nomen existimatur. Adhaeret autem
 ab oriente Macedoniae, a septentrione Moesiae, ab occasu
 Histria terminatur, a meridie vero Adriatico sinu clauditur.
 Epirus a Pyrrho Achillis filio cognominata. Cuius pars 9
 5 Chaonia, quae antea Molosia dicta est, a Moloso filio Pyrrhi
 quem de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est
 Pyrrhus Orestis insidiis, Andromacham Helenus suscepit
 tenuitque regnum privigni qui successerat patri; a quo Mo-
 losia dicta est pars Epiri, quam Helenus postea a fratre
 10 Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse,
 Chaoniam nominavit, quasi ad solacium fratris extincti. Hellas 10
 dicta a rege Hellene, Deucalionis et Pyrrhae filio, a quo et prius
 Graeci Hellenes nuncupati sunt. Ipsa est et Attica terra Acte
 prius dicta. Nam Granus quidam Graeciae indigena fuit, ex
 15 cuius filia Attis nomine Attica terra vocata est. Haec inter
 Macedoniam et Achaiam media iacet, Arcadiae a septentrionali
 parte coniuncta. Ipsa est et vera Graecia, ubi fuit Athenae
 civitas, mater liberalium litterarum et philosophorum nutrix,
 qua nihil habuit Graecia clarius atque nobilius. In ea est et
 20 Marathonius campus opinione quondam proelii cruentissimus.
 Helladis autem duae sunt provinciae: Boeotia et Peloponnen- 11
 sis. Boeotia autem dicta hac ex causa. Dum Cadmus Age-
 noris filius Europam sororem a Iove raptam ex praecepto geni-
 toris quaereret nec reperiret, patris iram formidans confirmato
 25 animo elegit exilium. Nam bovis forte conspectae secutus
 vestigia amplexus est sedem, ubi illa recubaverat, sicque locum

1 exist.] peribetur *T* adhaeret . . . clauditur *om. T (non U)*
 2 ab occidente *B* Moe.] asiae *B* 3 austria *BK* concluditur *B*
seq. in U Illiria regio iuxta adriaticum mare in qua dardani sedes habent.
 Ipsa est et dardania a dardano rege cognominata, homines ex troiana
 prosapie in mores barbaros efferata 5 aonia *K*: colonia *T* ante *C*
 8 et tenuit quae reg. *K* quo *om. K* 10 aone *K* 11 aoniam *K*
 Elladas *codd.* 12 ellana (-no *C*) *codd.* pyrrhi *K* Deuc. . . .
 Graeci *om. B*¹ 13 ellanes *T*: ellenius *K* atte *KC*¹ 14 Cranaus
Hieron. chron. 15 est *om. K* 16 arcadia (-ch-) *KT* 17 est
 vera *T* athena *C*¹: -nas *BKT* 19 qua] quia *BT* 21 Elladas
codd. 23 fil.] fluvius *B* sor. adiuberattam *K* 25 conspecta *K*
 26 sedem] sed est *B*

ISIDORI

de nomine bovis Boeotiam nominavit ; ubi et Thebas urbem
 construxit, in qua olim civilia bella detonuerunt, et ubi nati
 sunt Apollo et Hercules maior ille Thebanus. Eadem est
 Aonia vocata, a fonte quodam Apollini et Musis consecrato,
 qui in eadem Boeotia est. Peloponnensis secunda pars Hella- 5
 12 dis a Pelope regnata atque vocata. Thessalia a Thessalo rege
 cognominata, quae ad meridianam plagam Macedoniae con-
 iuncta est, cuius a tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina
 [et civitates] et oppida, inter quae praecipue Thessalonica : ibi
 est et mons Parnasus quondam Apollini consecratus. Thessalia 10
 patria Achillis et origo Lapitharum fuit, de quibus fertur quod
 hi primo equos frenis domuerunt, unde et Centauri dicti sunt.
 In Thessalia primum solidi aurei facti sunt, domandorum quo-
 13 que equorum usus primum repertus est. Macedoniae in exordio
 ab Emathio rege Emathiae nomen erat, sed Macedo Deucalio- 15
 nis maternus nepos, postquam ibi accepit principatum, mutavit
 vocabulum Macedoniaeque a suo nomine dixit. Est autem
 confinis ab oriente Aegeo mari, a meridie Aethiopiae, ab occasu
 Dalmatiae, a septentrione Moesiae ; patria Alexandri Magni,
 et regio aureis venis argentique opima. Lapidem quem paea- 20
 niten vocant ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excel-
 lenti vertice tantus adtollitur ut in cacumine eius nec nubes nec
 14 venti sentiantur. Aethiopia ab Aethaeo rege et urbs et provincia
 appellata. Haec pene insula est ; nam absque septentrionali
 parte, qua Macedoniae iungitur, undique septa est mari. Ab 25
 oriente enim habet Myrteum mare, ab Euro Creticum, a meri-
 die Ionium, ab Africo et occasu Cassiopa insulas, a sola

1 ubi *K* 2 constr. qua *K* in qua . . . Thebanus *om. T* (*cf. ad § 12*)
 4 quadam *B¹* 5 eadem] eam *K* Pel. vero *C* 6 regnata *BK* :
 rege regnata *C* 7 a meridiana plaga *T* 8 Pieria] paria *K* 9 et
 civ. hab. *BC* : *om. KT* quas *BCT* praecipua *K* post Thess.
add. (ex § 11) et thebas ubi olim . . . Thebanus *T* 10 est mons *K*
 11 athellis *corr. st- K* 12 primum *K* 13 quoque *om. K* (*non Ovet.*
extr.) 14 us, ibi *T* : usu *K* 14 Macedonia *BCK* 15 aemathia nom.
K : emacio nom. *B* 19 Moe.] asiae *B¹* patriae *C¹* : patri *T*
 20 optima (opt-) *TBC* (*an recte?*) peanitem *B* : peaniten *C* : peane-
 tem *K* : paniten (-em ?) *T* 22 ut cac. *B¹* 23 ab acerger ur. *T* urbe
B¹ 24 abs *K* 25 qua] quae *B* 26 crecum *B* : greco *K*

septentrionali parte Macedoniae vel Atticae terrae adiungitur. Huius caput est urbs Corinthus Graeciae decus. Inachus est Achaiae fluvius. Arcadia vero sinus Achaiae est, ut platani 15 folium inter Ionium et Aegeum mare exposita, quam Arcas, Iovis et Callisto filius, Pelasgis in dicionem redactis, ex suo nomine Arcadiam nuncupavit. Ipsa est et Sicyonia, a Sicyone rege, a quo et regnum Sicyoniorum est dictum. Habet autem Arcadia fluvium magnum Erimanthum ; asbeston quoque lapidem, qui semel accensus numquam extinguitur : candidissimae etiam merulae ibi 10 nascuntur. Lacedaemonia . . . Pannonia ab Alpibus Appennin- 16 nis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur, regio viro fortis et solo laeta, duobus satis acribus fluviis, Dravo Savoque, vallata. Coniungitur autem cum Norico et Raetia ; habentes ab oriente Moesian, ab Euro Istriam ; ab Africo vero Alpes Appenninos 15 habent, ab occasu Galliam Belgicam, a septentrione Danubii fontem, vel limitem qui Germaniam Galliamque secernit. Istriam Ister amnis vocavit, qui eius terram influit. Ipse est 17 Danubius. Habet autem Istria a septentrione Pannoniam. Italia olim a Graecis populis occupata Magna Graecia appellata 18 20 est, deinde a regis nomine Saturnia ; mox et Latium dicta eo quod idem Saturnus a Iove sedibus suis pulsus ibi latuerit ; postremo ab Italo Siculorum rege ibi regnante Italia nuncupata est. Cuius situs longitudine amplius quam latitudine a Circio in Eurum extenditur, a meridie Tyrrheno mare, ab 25 Aquilone Adriatico clauditur, ab occiduo Alpium iugis finitur, terra omnibus in rebus pulcherrima, soli fertilitate, pabuli ubertate gratissima. Habet lacus Benacum, Avernum atque 19

1 iungitur T	3 A. v. s. achaia est C : Archadias in acha est K
(non Ovet. extr.)	platani ex platon T 4 iunonium T 5 calistae
(-ll-, -tc) BKT	pelagis T 7 sicyoniorum BCT autem om. K
(non Ovet. extr.)	8 asbeston codd. 9 candidissimi K meruli BK
10 alpius appenninis T	11 nuncupata om. T virum K : vero BC
12 fluvius C ¹	savoque C 13 habens K 14 Moc.] isiam B
15 Belg. Gall. C	17 Istriam . . . habet autem om. T ¹ Ister] iste
C huius C	est et Danu. K 18 istriam T pannonia K
19 Gr. appellata BCT Ovet. extr. : Gr. nuncupata KN	23 situs est
long. C	25 calpium T fin. iug. B 26 hominibus in r. B : hom.
et r. K	

ISIDORI

Lucrinum; fluvios Eridanum et Tiberim; et tepentes fontibus Baias. Gignit gemmas syrtitem, lyncurium et corallium; boam quoque serpentem, lyncem feram et Diomedias aves. Italia autem et Hispania idcirco Hesperiae dictae quod Graeci Hespero stella navigent et in Italia et in Hispania. 5 Quae hac ratione discernuntur; aut enim Hesperiam solam dicis et significas Italiam, aut addis ultimam et significas Hispaniam, quia in occidentis est fine. Tuscia pars Italiae; Umbria vero pars Tusciae. Tuscia autem a frequentia sacro- 20 rum et turis vocata, ἀπὸ τοῦ θυάλλειν. Umbria vero, historiae 21 narrant, eo quod tempore aquosae cladis imbribus superfuerit, et ob hoc Ὀμβρία Graece cognominata. Est enim in iugis Appennini montis sita, in parte Italiae iuxta meridiem. 22 Etruria pars Italiae dicta quod eius fines tendebantur usque ad ripam Tiberis, quasi ἑτερούρια. Nam ἕτερον significat 15 alterum, ὄρος finis vocatur. Romae enim fines antea unam tantum Tiberis ripam tenebant. Alii Etruriam dictam ab Etrusco principe putant. Item et Tyrrhenia a Tyrrheno Lydi fratre, qui ex sorte cum populi parte de Maeonia venit ad Italiam. Haec est et Tuscia; sed Tusciam dicere non debemus; 20 quia nusquam legimus. Tuscia autem a frequentia sacrificij et turis dicta, ἀπὸ τοῦ θῦσαι. Illic et aruspicinam dicunt esse 23 repertam. Apulia [ubi Brundisium, quam Aetoli secuti Dio- 24 medem ducem condiderunt]. Campania [habet terras hieme

1 fonties *K*¹   2 ligurium *B*¹*CT*   5 Hesp.] vespera *BKT fort. recte*
 6 qu. duae hac *C*   7 Ital. . . . significas *om. KOP (non N)*
 addis] atis *T*¹ (satis *T*²) *U*: adis *N*¹   quae . . . Hispaniam *om.*
Ovet. extr.   *Hisp.*] italiam *N*   8 quia] quae *K*: que *N*   in *om. B*
 finis *B*   10 θυάλλειν] τισι(ν) (*et similia*) *codd. (etiam Ovet. extr.)*
 Umbriam *dett.*   vero] autem *C*   historia *B*   11 superfuerunt *C*
 12 et *om. T*   Ὀμβ.] umbria *CK*: imbria *B*: umbriam *T*   cogn.
 est *C*: cognominatam *T*   13 sita *om. K*   iux. mer. *om. B*   14 Etr.
 p. lt. *om. B*   lt. *om. C*¹   15 ἑτερούρια *Serv. ad Aen. 11, 598*: αἰεπο-
 σοποι (*sim.*) *codd.*   ἕτερον] αἰεπο (*sim.*) *codd.*   16 una t. Ti. ripa
 tenebat *C*   17 dictam *om. B*   18 idem *BKT*   lidii *BCT*: libii *K*
 19 exorte *T*   populo *C*¹   20 est Tusc. *T*   21 numquam *K*   sacri-
 ficia *B*   tur. et sacr. *K*   22 dic. est *CT*² *ut vid.*   θῦσαι] θυσε (*ουσε*,
ευσε) *codd.*   23 ubi . . . cond. *hab. TU*: *om. BC¹DFKNO* *Ovet. extr.*
 24 Camp. *om. C*   habet . . . blandus *hab. TU* *Ovet. extr.*: *om. BDFKNOP*:
 in *C* *post* vero (§ 26) terra hieme atque aestate vernat sol . . . blandus
 habet *om. Ovet. extr.*

anni atque aestate vernantes. Sol ibi mitis, grata temperies,
 aer purus et blandus]. Gallia a candore populi nuncupata est ; 25
 γάλα enim Graece lac dicitur. Montes enim et rigor caeli ab
 ea parte solis ardorem excludunt, quo fit ut candor corporum
 5 non coloretur. Hanc ab oriente Alpium iuga tuentur, ab oc-
 casu Oceanus includit, a meridie praerupta Pyrenaei, a septen-
 trione Rheni fluenta atque Germania ; cuius initium Belgica,
 finis Aquitania est ; regio gleba uberi ac pabulosa et ad usum
 animantium apta, fluminibus quoque et fontibus rigua, perfusa
 10 duobus magnis Rheno et Rhodano fluviis. Belgis autem civi- 26
 tas est Galliae, a quo Belgica provincia dicta [est]. Cisalpina,
 quia citra Alpes. Transalpina, id est trans Alpes, contra
 septentrionem. Raetia vero, quod sit iuxta Rhenum. Aqu- 27
 tania autem ab obliquis aquis Ligeris fluminis appellata, qui ex
 15 plurima parte terminus eius est, eamque pene in orbem cingit.
 Hispania prius ab Ibero amne Iberia nuncupata, postea ab 28
 Hispalo Hispania cognominata est. Ipsa est et vera Hesperia,
 ab Hespero stella occidentali dicta. Sita est autem inter Africam
 et Galliam, a septentrione Pyrenaeis montibus clausa, a reliquis
 20 partibus undique mare conclusa, salubritate caeli aequalis,
 omnium frugum generibus fecunda, gemmarum metallorumque
 copiis ditissima. Interfluunt eam flumina magna : Baetis, Mi- 29
 neus, Iberus et Tagus aurum trahens, ut Pactolus. Habet
 provincias sex : Tarraconensem, Cartaginensem, Lusitani-
 25 Galliciam, Baeticam, et trans freta in regione Africae Tingita-
 niam. Duae sunt autem Hispaniae : Citerior, quae in septen- 30
 trionis plagam a Pyrenaeo usque ad Cartaginem porrigitur ;
 Ulterior, quae in meridiem a Celtiberis usque ad Gaditanum

1 anni *om.* *U Ovet. extr.*   3 enim *om.* *T*   8 aquitaniae est *K*
 pab. est ad *C*   9 inrigua *K*   10 fluvius *K*   11 a qua *CK*   belgi-
 cum *K*   est *hab. CT: om.* *BK*   12 qu. ci. Alp. Trans. *om.* *T*
 qua *B*   citra] circa *codd.*   14 ligeri *BCT*   qui *om.* *K*   15 orbe
BK   16 ab hispano *C*   18 ab Hespero *Serv. ad Aen. 1, 530: a ves-*
pero codd.   19 pirinei *T*   cl. rel. *C*   21 gen. opulenta ac fec. *T*
 22 magna *om.* *K*   betis *BCT: betes K*   23 hiberus *K: iberis BCT*
 24 tarraconensem *codd.*   cartaginensem *K*   25 galitiam *C¹*
 beticam *codd.*   tinguitaniam *B*   26 Duo *C¹*   hispania *K*   27 car-
 thaginem *CK*

ISIDORI

fretum extenditur. Citerior autem et Vltior dicta quasi citra et ultra ; sed citra quasi circa terras, et ultra vel quod ultima vel quod non sit post hanc ulla, hoc est alia, terra.

- V DE LIBYA. Libya dicta quod inde Libs flat, hoc est Africanus. Alii aiunt Epaphum Iovis filium, qui Memphin in 5 Aegypto condidit, ex Cassiopa uxore procreasse filiam Libyam, quae postea in Africa regnum possedit. Cuius ex nomine terra 2 Libya est appellata. Africam autem nominatam quidam inde existimant, quasi apricam, quod sit aperta caelo vel soli et sine horrore frigoris. Alii dicunt Africam appellari ab uno ex posteris 10 Abrahae de Cethura, qui vocatus est Afer, de quo supra (9, 2, 115) 3 meminimus. Incipit autem a finibus Aegypti pergens iuxta meridiem per Aethiopiam usque Athlantem montem. A septentrionali vero parte Mediterraneo mari coniuncta clauditur, et in Gaditano freto finitur, habens provincias Libyam Cyrenensem, Pentapolim, 15 Tripolim, Byzacium, Carthaginem, Numidiam, Mauretanium Sitifensem, Mauretanium Tingitanam, et circa solis ardorem 4 Aethiopiam. Libya Cyrenensis in parte Africae prima est, a Cyrene urbe metropoli, quae est in eius finibus, nuncupata. Huic ab oriente Aegyptus est, ab occasu Syrtes maiores et 20 Trogodytae, a septentrione mare Libycum, a meridie Aethiopia et barbarorum variae nationes et solitudines inaccessibiles, quae 5 etiam basiliscos serpentes creant. Pentapolis Graeca lingua a quinque urbibus nuncupata: id est Berenice, Ceutria, Apollonia, Ptolomais, Cyrene ; ex quibus Ptolomais et Berenice a regibus 25 nominatae sunt. Est autem Pentapolis Libyae Cyrenensi ad 6 iuncta, et [in] eius finibus deputata. Tripolitana quoque provinciam Graeci lingua sua signant de numero trium ma-

1 et ulterior *om.* T quasi] quia *K* 2 et (*alt.*) *om.* *K* vel quia *B*
3 vel quia *B* nulla *K* 5 epavum *KT*: apavum *B* 6 cassiota (casi-
B) *codd.* filii, nomine Lib. *K* 7 quem *C*¹ 8 inde *om.* *K* 9 quod]
quo *T* 14 vero *om.* *B*¹ 16 bizacium *BT*: bizaucium *C*: bezazium *K*
Maur. Sit. *om.* *T* 17 tingitaniam *codd.* et *om.* *K* 18 partes
BK 19 qui *T* 20 hinc *B*: *om.* *K* occasu] occidente *T*
21 trogoditae (-te) *BCT*: trochoditae *K* septentrionali *C* 23 basi-
cos *C*¹ 24 nunc. est id est *B* berice et eutrica *C*¹: Ber. et
Teuchira *Arav.* 25 ptolemagis *T* Cyrene *om.* *BT* ptolemagis
T: pthomais *C* regionibus *K* 27 in *hab.* *CT*: *om.* *B*¹*K*

gnarum urbium : Oeae, Sabratae, Leptis magnae. Haec habet
 ab oriente Syrtes maiores et Trogodytas, a septentrione mare
 Adriaticum, ab occasu Byzacium, a meridie Gaetulos et Gara-
 mantas usque ad Oceanum Aethiopicum pertendentes. **Byza-** 7
 5 **cena** regio ex duobus nobilissimis oppidis nomen sortita est, ex
 quibus una Hadrumetum vocatur. Haec sub Tripoli est, patens
 passuum ducenta vel amplius milia, fecunda oleis, et glebis ita
 praepinguis ut iacta ibi semina incremento pene centesimae frugis
 renascantur. Zeugis, ubi Carthago magna. Ipsa est et vera 8
 10 **Africa** inter Byzacium et Numidiam sita, a septentrione mari
 Siculo iuncta, et a meridie usque ad Gaetulorum regionem por-
 recta ; cuius proxima quaeque frugifera sunt, ulteriora autem
 bestiis et serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto
 vagantibus. Gaetulia autem Africae pars mediterranea est.
 15 **Numidia** ab incolis passim vagantibus sic vocata, quod nullam 9
 certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertae sedes et
 vagae 'numidia' dicuntur. Incipit autem a flumine Amsiga, in
 Zeugitanum limitem definit, habens ab ortu Syrtes minores, a
 septentrione mare quod intendit Sardiniam, ab occasu Maure-
 20 **tania** Sitifensem, a meridie Aethiopum gentes : regio campis
 praepinguis. Vbi autem silvestris est, feras educat ; ubi iugis
 ardua, equos et onagros procreat ; eximio etiam marmore prae-
 dicatur, quod Numidicum dicitur. Habet autem urbes prae-
 cipuas : Hipponem, Regium et Rusicadam. Mauretania vocata 10
 25 **a** colore populorum ; Graeci enim nigrum *μαῦρον* vocant. Sicut
 enim Gallia a candore populi, ita Mauretania a nigrore nomen

1 oea sabrete *B* : oesa brete *K* : cetabrece *T* : oca brete atabrace *C*
 magna *BC* : *om.* *K* 2 orientes *T* trogoditas *BCT* : trochoditas *K*
 3 bizacium *B*¹ : bezacium *K* : bizacium *T* : bizantium *C* 4 Bizacena
codd. 6 unum *K* adrometus *BKT* : adrumetus *C* patens] late
K 7 milium amp. *K* 8 pinguis *KM* ita pr. ita ut iac. sem. *C*
 incrementa *B*¹ *CMTU* fort. recte pena *T* : panc *U* centesimi
BKMTU 9 nascantur *K* : nascuntur *M* Zeugis *BK* : Zeucis *T*
 10 bizacium *BT* : bezacium *K* : bizantium *C* 12 proximas *K*
 quoque *BKN* : q̄q̄ *Ovet. extr.* frugifere *B*¹ ulterior *BKT*
 14 vacantibus *K* 15 vacantibus *K* quia *B* 16 haberem *K*
 linguae *K* 17 numidiae *BCK* amisiga *C* : amisica *K* 18 finit
K : desinit *B* habet *T* 21 iugi *K* 22 exim autem *B*¹
 24 ippone *BC* : ipone *T* : oponi *K* susicadam *BK* vocatur *C*
 26 populi] corporis *K*

ISIDORI

sortita est. Cuius prima provincia Mauretania Sitifensis est,
 quae Sitifi habuit oppidum; a quo et vocabulum traxisse regio
 11 perhibetur. Mauretania vero Caesariensis: coloniae Caesareae
 civitas fuit, et nomen provinciae ex ea datum. Vtraeque igitur
 provinciae sibi coniunctae ab oriente Numidiam habent, a se- 5
 ptentrione mare Magnum, ab occasu flumen Malvam, a meridie
 montem Astrixin, qui discernit inter fecundam terram et harenas
 12 iacentes usque ad Oceanum. Mauretania Tingitania a Tingi
 metropolitana huius provinciae civitate vocata est. Haec ultima
 Africae exsurgit a montibus septem, habens ab oriente flumen 10
 Malvam, a septentrione fretum Gaditanum, ab occiduo Oceanum
 Atlanticum, a meridie Gaulalum gentes usque ad Oceanum
 Hesperium pererrantes: regio gignens feras, simias, dracones et
 struthiones. Olim etiam et elephantis plena fuit, quos sola nunc
 13 India parturit. Garamantis regionis caput Garama oppidum 15
 fuit. Est autem inter Cyrenensem et Aethiopiam, ubi est fons
 14 qui friget calore diei et calet frigore noctis. Aethiopia dicta
 a colore populorum, quos solis vicinitas torret. Denique vim
 sideris prodit hominum color; est enim ibi iugis aestus; nam
 quidquid eius est, sub meridiano cardine est. Circa occiduum 20
 autem montuosa est, arenosa in medio, ad orientalem vero pla-
 gam deserta: cuius situs ab occiduo Atlantis montis ad orien-
 tem usque in Aegypti fines porrigitur, a meridie Oceano, a
 septentrione Nilo flumine clauditur; plurimas habens gentes,
 15 diverso vultu et monstruosa specie horribiles. Ferarum quoque 25
 et serpentium referta est multitudo. Illic quippe rhinoceros
 bestia et camelopardus, basiliscus, dracones ingentes, ex quorum
 cerebro gemmae extrahuntur. Iacynthus quoque et chrysopterus

1 pr. provincia C¹   2 sitibi hab. C¹   et om. K   3 caesariae BK
 4 ex] pro K   utraeque] ut reliquae (-qua?) B: reliqua K   5 ab or.
 om. B¹   6 malbam T   7 astrixium C   secundas terras K   8 tingin T
 9 ultima ex ultime T   10 exurget T¹   or.] occidente K   11 mal-
 bam T   occiduo om. T   13 gignans T   14 etiam el. C   ele-
 phantes (elef-) B¹K   quo so. K   15 gamara B¹: garam T   16 et
 om. K   17 fringet C¹: riget T   18 vicinas B¹   19 hom.] omnium
 T   autem ibi C: ibi en. B   20 occid.] oceanum C   22 ab oriente
 K   23 us. ad K   26 illic] ibi C   rhinocero (ricerota K) codd.
 28 crebro B¹   iacynthus K: iacintus T: iacintus C: yacinctus B
 crisoprasius BK: crisobtasius T

ibi reperiuntur; cinnamomum ibi colligitur. Duae sunt autem **16**
 Aethiopiae: una circa ortum solis, altera circa occasum in
 Mauretania. Extra tres autem partes orbis quarta pars trans **17**
 Oceanum interior est in meridie, quae solis ardore incognita
5 nobis est; in cuius finibus Antipodes fabulose inhabitare pro-
 duntur. Proxima autem Hispaniae Mauretania est, deinde
 Numidia, inde regio Carthaginensis, post quae Gaetuliam ac-
 cipimus, post eam Aethiopiam, inde loca exusta solis ardoribus.
 Sciendum sane quod quaedam provinciae primum de nomine **18**
10 auctoris appellatae sunt; postea a provincia gentis nomen est
 factum. Nam ab Italo Italia, et rursus ab Italia Italus; et sic
 utimur ipsa nomina gentis, quomodo fuit ipsud nomen auctoris,
 unde derivatum est nomen provinciae. Ex quo accidit ex uno
 nomine nominari et civitatem et regionem et gentem. Provinciae **19**
15 autem ex causa vocabulum acceperunt. Principatus namque
 gentium, qui ad reges alios pertinebat, cum in ius suum Romani
 vincendo redigerent, procul positas regiones provincias appel-
 laverunt. Patria autem vocata quod communis sit omnium, qui
 in ea nati sunt. Terra autem significari, ut praediximus (**13, 3, 1**), **20**
20 elementum: terras vero singulas partes, ut Africa, Italia. Eadem
 et loca; nam loca et terrae spatia in orbe terrarum multas in se
 continent provincias, sicut in corpore locus est pars una, multa
 in se continens membra; sicut et domus, multa in se habens
 cubicula: sic terrae et loca dicuntur terrarum spatia, quorum
25 partes sunt provinciae; sicut in Asia Phrygia, in Gallia Raetia,
 in Hispania Baetica. Nam Asia locus est, provincia Asiae **21**
 Phrygia, Troia regio Phrygiae, Ilium civitas Troiae. Item re-
 giones partes sunt provinciarum, quas vulgus conventus vocat,

4	interiorem in B	nob. incog. K	5	antipodas codd.
	vel fabulosae	fabosae ant. habitare dicuntur K	6	proximo CK
	spania T	8 post eam] postea C	10	app. sunt om. K
	(vid. infr.)	11 Italus] italis B ¹ : itali K	12	ipso nomine K
13	inde B	un. der. est] appellatae sunt K	14	homine BC: om. K
17	regiones] nationes K	18 quia B	commune K	19 Terram
CT	21 in se om. K	22 continet C	multas in K	23 con-
continent T	24 terra et l. C: terras et l. K: l. et terra B			quarum K
25	in europa gallia in italia retia C ¹	Rae.]	gretia B	26 betica
	BCT: boetia ex retia K	28	vocant K	

ISIDORI

sicut in Phrygia Troia; sicut in Gallicia Cantabria, Asturia.
 A rectoribus autem regio nuncupata est, cuius partes territoria
 22 sunt. Territorium autem vocatum quasi tauritorium, tritum
 bubus et aratro. Antiqui enim sulco ducto et possessionum et
 territoriorum limites designabant. 5

VI DE INSVLIS. Insulae dictae quod in salo sint, id est in mari.
 Ex his quoque notissimae et maximae, quas plurimi veterum
 2 sollerti studio indagaverunt, notandae sunt. Britannia Oceani
 insula interfuso mari toto orbe divisa, a vocabulo suae gentis
 cognominata. Haec adversa Galliarum parte ad prospectum 10
 Hispaniae sita est; circuitus eius quadragies octies septuaginta
 quinque milia; multa et magna flumina in ea, fontes calidi,
 metallorum larga et varia copia: gagates lapis ibi plurimus et
 3 margaritae. Tanatos insula Oceani freto Gallico, a Britannia
 aestuario tenui separata, frumentariis campis et gleba uberi. 15
 Dicta autem Tanatos a morte serpentum, quos dum ipsa nesciat,
 asportata inde terra quoquo gentium vecta sit, angues ilico peri-
 4 mit. Thyle ultima insula Oceani inter septentrionalem et occi-
 dentalem plagam ultra Britanniam, a sole nomen habens, quia
 in ea aestivum solstitium sol facit, et nullus ultra eam dies est. 20
 5 Vnde et pigrum et concretum est eius mare. Orcades insulae
 Oceani intra Britanniam positae numero triginta tres, quarum
 6 viginti desertae sunt, tredecim coluntur. Scotia idem et Hi-
 berna proxima Britanniae insula, spatio terrarum angustior,
 sed situ fecundior. Haec ab Africo in Boream porrigitur. 25
 Cuius partes priores Hiberiam et Cantabricum Oceanum in-

1 Gall.] gallia B: Ispania KN · arturia B: om. KN 4 ducto
 om. T 5 territorium BK signabant K 6 sala B¹ 8 indi-
 caverunt BK Britannia C: In brittania M 9 div.] diffusa M
 13 plurimos B¹: plurimum K 14 Tanathos KMT: Tanatus C fretu
 CT: adspiratur fr. Schwarz (ex Solin. 22, 8) britania T: britannia C
 15 est varia BK: est mari C tenuis BKT 16 tanathos TM:
 anathos K 17 quoque BTC: quo K v. est (delet.) sit K peri-
 met K 18 Tile B: Tyle C: Thile KMT inter] in BK et om.
 K plag. et occ. T¹ 19 britanniam C 21 Arcades TU
 23 Scottia BKMN: Ischotia T idem BCT: eadem KM ibernia
 BT: hibernica M 24 britanniae C insule T 26 iberniam T
 extendunt KN

tendunt, unde et Hibernia dicta : Scotia autem, quod ab Scoto-
 rum gentibus colitur, appellata. Illic nulla anguis, avis rara,
 apis nulla, adeo ut advectos inde pulveres seu lapillos si quis
 alibi sparserit inter alvaria, examina favos deserant. Gadis in- 7
 5 sula in fine Baeticae provinciae sita, quae dirimit Europam ab
 Africa, in qua Herculis columnae visuntur, et unde Tyrrheni
 maris faucibus Oceani aestus inmittitur. Est autem a continenti
 terra centum viginti passibus divisa, quam Tyrii a Rubro pro-
 fecti mare occupantes [in] lingua sua Gadir, id est septam, nomi-
 10 naverunt, pro eo quod circumsepta sit mari. Nascitur in ea
 arbor similis palmae, cuius gummis infectum vitrum ceraunium
 gemmam reddit. Fortunatarum insulae vocabulo suo signifi- 8
 cant omnia ferre bona, quasi felices et beatae fructuum ubertate.
 Sua enim aptae natura pretiosarum poma silvarum parturiunt ;
 15 fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur ; ad herbarum vicem
 messis et holus vulgo est. Vnde gentilium error et saecularium
 carmina poetarum propter soli fecunditatem easdem esse Para-
 disum putaverunt. Sitae sunt autem in Oceano contra laevam
 Mauretaniae, occiduo proximae, et inter se interiecto mari dis-
 20 cretae. Gorgades insulae Oceani obversae promontorio, quod 9
 vocatur Hesperu Ceras, quas incoluerunt Gorgones feminae
 aliti pernicitate, hirsuto et aspero corpore ; et ex his insulae
 cognominatae. Distant autem a continenti terra bidui naviga-
 tione. Hesperidum insulae vocatae a civitate Hesperide, quae 10
 25 fuit in fines Mauretaniae. Sunt enim ultra Gorgadas sitae sub
 Atlanteum litus in intimos maris sinus ; in quarum hortis

1 ibernia BT scottia BKM (non N) : iscotia U scottorum
 BKNT : scothorum M 2 gentilibus M nullus KNOP (non DF)
 3 apis . . . deserant om. KNOP (non DF) advectus D : avectos T
 4 desiderant C¹ (non D) Gades K : Gaddis T 5 beticae (-ce)
 codd. 6 usentur K terreni B¹ 7 mare K inmittuntur C
 au. continentibus terram BK 8 profecto T 9 in hab. BK : om. C¹ T
 gadis BCT : gadus K id est] idem C¹ septem TB¹ : sepem Arev.
 (ex Solin. 23, 12) 10 pro om. K 11 comis K 12 suo om. B
 13 fere C 14 suapte en. nat. Arev. 15 ad] et C¹ herbae B
 16 err. secarium K 17 solis K 19 occiduae C prox. int. se
 iniecto K 20 Gorgodes BCK 21 hesperacerus T : speracerus
 C¹ : speracerus B : speraceros K 25 finibus CK gorgades K :
 gorgodas T : gargades B¹ : gorgodes C 26 atlante monte li. K
 li. int. T ortu K : ostis B¹

ISIDORI

fingunt fabulae draconem pervigilem aurea mala servantem.
 Fertur enim ibi e mari aestuarium adeo sinuosis lateribus tor-
 11 tuosum ut visentibus procul lapsus angueos imitetur. Chryse
 et Argyre insulae in Indico Oceano sitae, adeo fecundae copia
 metallorum ut plerique eas auream superficiem et argenteam 5
 12 habere prodiderint; unde et vocabula sortitae sunt. Tapro-
 bane insula Indiae subiacens ad Eurum, ex qua Oceanus Indi-
 cus incipit, patens in longitudine octingentis septuaginta quin-
 que milibus passuum, in latitudine sescenta viginti quinque
 milia stadiorum. Scinditur anni interfluo; tota margaritis re- 10
 pleta et gemmis: pars eius bestiis et elephantis repleta est,
 partem vero homines tenent. In hac insula dicunt in uno anno
 duas esse aestates et duas hiemes, et bis floribus vernare locum.
 13 Tiles insula Indiae, virens omni tempore folia. Hucusque
 14 Oceani insulae. Item insulae quae Hellesponto usque ad Gades 15
 in mare Magno sunt constitutae. Cypros insula a civitate
 Cypro, quae in ea est, nomen accepit; ipsa est et Paphos Veneri
 consecrata in Carpathio mari, vicina Austro, famosa quondam
 divitiis, et maxime aeris. Ibi enim prima huius metalli inventio
 15 et utilitas fuit. Creta Graeciae pars est iungens contra Pelo-
 ponnensem. Haec primum a temperie caeli Macaronnesos ap-
 pellata est; deinde Creta dicta a Crete quodam indigena, quem
 aiunt unum Curetum fuisse, a quibus Iuppiter ibi absconditus
 est et enutritus. Est autem insula Graeciae inter ortum et oc-
 casum longissimo tractu porrecta, a septentrione Graeciae aesti- 25
 bus, ab Austro Aegyptiis undis perfusa. Fuit autem quondam
 16 centum urbibus nobilis; unde et Hecatompolis dicta est. Prima

1 auream alam K   2 e] hie K (*pro in corr. e?*)   3 anguis K
 Crisae BK: Crissae C: Crise T   4 argirae BCK: argire T   indic
 T   6 prodiderunt T: crediderint K   Thaprobane T: Taprobanae
 C: Taprobana B: Tabrobana K   7 insule T   ex] in K: a C
 quo BCK   8 sept. qu.] xxv C   13 loco T   14 Vtilis codd.
 insulae] insula B¹: inle T¹   15 qu. ab Hell. T   gadis B   17 pafon
 codd.   veneris T   18 carpatio codd.   20 Cr. Gr. insula B: Cr.
 insula Gr. C   ingens Arv.: vix iacens   21 macaronneson (*vel sim.*)
 codd. et fort. Isid.   22 crete] rege C   quondam T   23 curetarum
 (cre- B) codd.   24 nutritus BC   Gr.] regie T¹   inter] ad K
 25 porrigenda K

etiam remis et sagittis claruit, prima litteris iura finxit, equestres
 turmas prima docuit ; studium musicum ab Idaeis dactylis in
 ea coeptum. Capris copiosa, cervos eget ; lupos et vulpes alia-
 que ferarum noxia nusquam gignit ; serpens nulla ibi, nulla
 5 noctua, et si inveniatur, statim emoritur. Larga est autem viti-
 bus et arboribus : dyctamnos herba in Creta nascitur et alimos,
 quae admorsa diurnam famem prohibet. Phalangos autem
 venenatos gignit et lapidem qui Idaeus dactylus dicitur. Aby- 17
 dos insula in Europa super Hellespontum posita, angusto et
 10 periculoso mari separata, et ^{αβδος} Graece dicta quod sit in-
 troitus Hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex navibus
 fecit, et in Graeciam transiit. Coos insula adiacens provinciae 18
 Atticae, in qua Hippocrates medicus natus est ; quae, ut Varro
 testis est, arte lanificii prima in ornamento feminarum inclaruit.
 15 Cyclades insulae antiquitus Graeciae fuerunt, quas inde Cy- 19
 clades autumant dictas quod, licet spatiis longioribus a Delo
 proiectae, in orbem tamen circa Delum sitae sint ; nam orbem
 κύκλον Graii loquuntur. Quidam vero non quod in orbem
 digestae, sed propter scopulos qui circa eadem sunt, dictas putant
 20 Cyclades. Haec in Hellesponto inter Aegeum et Maleum mare 20
 constitutae circumdantur etiam pelago Myrtoo. Sunt autem
 numero quinquaginta tres, tenentes a septentrione in meridiem
 milia quingenta, ab oriente in occasum milia ducenta. Metro-
 polis earum Rhodos. Delos insula in medio Cycladum sita. 21
 25 Et dicta Delos fertur, quod post diluuium, quod Ogygi tempori-
 bus notatur, cum orbem multis mensibus continua nox inum-
 brasset, ante omnes terras radiis solis inluminata est ; sortitaque
 ex eo nomen, quod prima manifestata fuisset visibus ; nam
 δῆλον Graeci manifestum dicunt. Ipsa est et Ortygia, eo quod

1 fixit TX : viv vinxit (cum codd. plerisque Solini 11, 5) 3 capreis
 Schwarz 4 numquam K serp. nullus K 5 noct. est C invcha-
 tur Arev. 7 diurnam C famam T perhibet B sfalangos
 BT: spalangos C¹K 10 quod] que B (i. e. quae) 16 quod] quia
 B 17 nam urbem K 18 greci C: grece K 19 eandem
 BCT 20 Haec om. C¹ 21 mirteo codd. au. omnes nu. BC
 22 tendentes dell. 25 quod (alt.)] quae B 26 in umbra esset T
 27 portitaque C¹ : sortita K 28 vis. humanis nam K 29 dicitur K

ISIDORI

- primum ibi visae sunt coturnices aves, quas Graeci *ὄρνυγας* vocant. In hac insula Latona enixa est Apollinem et Dianam.
- 22** Delos autem et civitas dicitur et insula. Rhodos Cycladum prima ab oriente, in qua rosae capitulum dicitur esse inventum, dum ibi civitas conderetur, ex quo et urbs et insula Rhodos est appellata. In hac urbe Solis colossus fuit aereus septuaginta cubitorum altitudine; fuerunt et alii centum numero in eadem
- 23** insula colossi minores. Tenedos una ex Cycladibus a septentrione sita, in qua olim civitas a Tene quodam condita est. Vnde nomen urbis illius vel potius insulae fuit; nam Tenes iste infamatus quod cum noverca sua concubisset, [et] fugiens hanc insulam vacuum cultoribus obtinuit; unde et Tenedos dicta est. Sic Cicero (2 Verr. 1, 49): 'Tenen ipsum, cuius ex
- 24** nomine Tenedos nominatum.' Carpathos una ex Cycladibus a meridie posita contra Aegyptum; a qua Carpathium mare appellatum est, vocata propter celerem fructuum maturitatem. Est enim inter Aegyptum et Rhodum. Ex hac insula dicuntur
- 25** et carpasiae naves, magnae et spatiosae. Cytherea insula una ex Cycladibus a parte occidua sita, cuius Porphyris antea nomen fuit. Cytherea autem vocata quod ibi Venus sit orta.
- 26** Icaria insula una de Cycladibus, quae Icario mari nomen dedit. Haec inter Samum et Myconum procurrentibus saxis inhospitalis est, et nullis sinibus portuosa. Dicitur autem Icarum Cretensem ibi naufragio interisse, et de exitu hominis inpositum
- 27** nomen loco. Naxos insula a Dionysio dicta, quasi Dionaxos, quod fertilitate vitium vincat ceteras. Est autem a Delo decem et octo milia passuum separata, ex qua olim Iovis fertur adversus Titanas fuisse profectus. Melos ex numero Cycladum, una

1 quas] qua *K*   2 laton *BKT*   4 capitulum *B*: capitulum *K*
 5 fundaretur *K*   urbs ins. *B*¹   6 urbe] insula *K*   aureus *K*
 sept.] *Lx K*   7 et *om. K*   8 ad septentrionem *BCK*   9 a tenne
 (-nae) *BT*: attenne *K*: ad tenue *C*¹   10 tennes *codd.*   11 infamatur
B quod] quia *B*   et hab. *BK*: *om. CT*   12 un. Ten. *T* (cf. *Serv.*
ad Aen. 2, 29)   13 sic cero *C*¹   thenen *T*: teten *K*   14 tenedum
K nominatam *C*: -tur *Cic.*   Carpatos *BT*: Carpatus *CK*   15 car-
 patium *codd.*   17 inter] vel *K*   ex] ab *K*   18 Citera *C*
 21 Icaria *C*¹   icaro ma. *K*   23 nicarum *K*   24 ubi *B*   interesse *K*
 25 Naxon *codd.*   dionaxon *KT*: -an *B*: -ion *C*   26 quod] quia *B*
 27 ioves *T*   28 provectus *C*¹   una ab *om. B*

omnium insularum rotundissima ; unde et nuncupata. Historia 29
dicit ex Ias(i)one natum fuisse Philomelum et Plutum, ex
Philomelo Pareantum genitum, qui de suo nomine Paron in-
sulam et oppidum appellavit : prius autem Minoia, deinde Paros
5 dicta. De qua Vergilius (Aen. 3, 126) :

Niveamque Paron.

Gignit enim marmor candidissimum, quod Parium dicunt.
Mittit et sardam lapidem marmoribus quidem praestantio-
rem, et inter gemmas vilissimum. Chios insula Syra lingua appella- 30
tur eo quod ibi mastix gignitur ; Syri enim masticem ‘chio’
vocant. Samos insula est in mari Aegeo, ubi nata est Iuno ; 31
ex qua fuit Sibylla Samia et Pythagoras Samius, a quo philo-
sophiae nomen inventum est. In hac insula reperta prius fi-
ctilia vasa traduntur ; unde et vasa Samia appellata sunt. Sici- 32
lia a Sicano rege Sicania cognominata est, deinde a Siculo Itali
fratre Sicilia. Prius autem Trinacria dicta propter tria ἀκρα,
id est promontoria : Pelorum, Pachinum et Lilybaeum. Trina-
cria enim Graecum est, quod Latine triquetra dicitur, quasi in
tres quadras divisa. Haec ab Italia exiguo fretu discreta, Africum
20 mare prospectans, terris frugifera, auro abundans, cavernis ta-
men et fistulis penetrabilis, ventisque et sulphure plena ; unde
et ibi Aethnae montis extant incendia. In cuius fretu Scylla
est et Charybdis, quibus navigia aut absorbuntur aut conlidun-
tur. Fuit autem quondam patria Cyclo-
pum, et postea nutrix 33
25 tyrannorum ; frugum fertilis, ac primum terris omnibus com-
missis seminibus aratro proscissa. Principem urbium Syracu-
sas habet, fontem Arethusam et Alpheum fluvium ‘ magnorum

2 ex] et T   3 pariantam BK   4 oppidum upidum app. K
mironia C¹   6 niveamque C: niviumque ut vid. B¹   Paron] pazen
K   8 quidem om. B   praest. int. K   9 Cion BCK: Cyo T ex
corr.   10 cio C: icio BK: cyo T   11 Samo codd.   geo T
12 Pyth. samias B¹   15 Siculo] sicalo B   16 dicta propter triaca
add. in mg. T   ἀκρα] cara B: agra K   17 idem pr. C¹   libeum
BC¹T: lium K   18 triquedra BT: diquadra C¹   20 conspectans K
21 sulfuris K   22 et libia vethne K   extans T   23 obsorbuntur
B¹: sorbuntur K   24 Cycl.] cocoplum C¹   25 fructum fert. K
primo C   commisis T¹: commisisse B¹: commissa C¹   26 Syracusis
(ser-, sir-) codd.   27 Areth.] aridosam B

ISIDORI

- generatorem equorum' (cf. Virg. Aen. 3, 704). In ea insula
34 primum est inventa comoedia. Achaten lapidem ipsa primum
 ex Achate flumine dedit. Parturit et mare eius corallium ;
 gignit et sales Agrigentinos in igne solubiles, crepitantes in
 aquis. Omnis ambitus eius clauditur stadiorum tribus milibus. **5**
 Sallustius (Hist. 4, 26) autem dicit Italiae coniunctam fuisse Sici-
 liam, sed medium spatium impetu maris divisum et per angustiam
35 scissum. Thapsus insula stadiis decem a Sicilia remota iacens
 et planior, unde et nuncupata. De qua Vergilius (Aen. 3, 689) :
 Thapsumque iacentem. **10**
- 36** Aeoliae insulae Siciliae appellatae ab Aeolo Hippotae filio,
 quem poetae finxerunt regem fuisse ventorum : sed ut Varro
 dicit, rector fuit istarum insularum, et quia ex earum nebulis et
 fumo futuros praedicebat flatus ventorum, ab inperitis visus est
 ventos sua potestate retinuisse. Eaedem insulae et Vulcaniae **15**
37 vocantur, quod et ipsae sicut Aethna ardeant. Sunt autem
 novem habentes propria nomina. Quarum primam Liparus
 quidam Liparen vocavit, qui eam ante Aeolum rexit ; altera
 Hiera vocatur, quod sit collibus eminentissimis ; reliquae vero,
 id est Strongyle, Didyme, Eriphusa, Hephaestia, Phaenicusa, **20**
 Euonymos, Tripodes, Sonores, quoniam nocte ardent, Aeoliae
 sive Vulcaniae dicuntur. Ex his quaedam ab initio non
38 fuerunt ; postea mare editae usque [ad] nunc permanent. Stoe-
 chades insulae Massiliensium sexaginta milium spatio a con-
 tinenti in fronte Narbonensis provinciae, qua Rhodanus fluvius **25**
 in mare exit. Dictae autem Graece Στοιχάδες, quasi opere in

1 equorem *C*¹   **2** Acatin *B* ; Acatem *CT* ; Agaten *K*   **3** acate
BCT : agate *K*   corallum *BK*   **4** Agr. et ig. *K*   **5** trium milium
codd.   **6** italiam *B*   **7** div. per *K*   **8** Tapsum *BCK* : Thapsum *T*
 iac. plan. *K*   **10** tapsumque *BCK* : thapsumque *T*   **13** ex] in *K*
14 futuro *T*   praedicabat (pre-) *BT*   **15** vento sua *B*   eadem
K : cadem *T*   insula *K*   **16** vocatur *B*   ardeat *C*¹   **17** lyparis
K   **18** liparem *BCT* : lypar *K*   vexit *K*   **19** hiram *corr.* hier-
T : gera *K* : gram *B* : higras *C*   eminentibus *K*   reliqua *B*
20 id est] id *C*   strangilae *B*   festia *codd.*   fenicussa *C*
21 euonimon *BKT* : euonimons *C*   stripodes *K* : stripodis *B* :
 istripodes *T* : tripodas *C*   ardens *BC*¹   **22** non *om.* *K*   **23** ad *hab.*
BT : *om.* *CK*   Stoeccades *BC* : Istoeccades *T* : Stocades *K*   **24** spatia
 cont. *T*   **25** frontem *codd.*   **26** stoeccades *BC* : istoecades *T* :
 stocades *K*

ordinem sint positae. Sardus Hercule procreatus cum magna 39
 multitudine a Libya profectus Sardiniam occupavit, et ex suo
 vocabulo insulae nomen dedit. Haec in Africo mari facie
 vestigii humani, in orientem quam in occidentem latior promi-
 5 net, ferme paribus lateribus quae in meridiem et septentrionem
 vertunt; ex quo ante commercium a navigantibus Graecorum
 *Iχvos appellata est. Terra patet in longitudine milia centum 40
 quadraginta, in latitudine quadraginta. In ea neque serpens
 gignitur neque lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum
 10 hominibus perniciosum. Venenum quoque ibi non nascitur,
 nisi herba per scriptores plurimos et poetas memorata, apiastro
 similis, quae hominibus rictus contrahit et quasi ridentes interi-
 mit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medellam prae-
 bentes, furibus caecitatem, si sacramento dato oculos aquis eius
 15 tetigerint. Corsicae insulae exordium incolae Ligures dederunt 41
 appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa no-
 mine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope litora
 regebat, transnatare solitum atque per intervallum corpore aucto
 remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum
 20 a ceteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est.
 Cuius regressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures ratibus
 ibi profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris et ducis ap-
 pellaverunt. Haec autem insula Graece *Κύρνη* dicitur, a Cyrno 42
 Herculis filio habitata. De qua Vergilius (Ecl. 9, 30):

25 *Cyrnea taxos.*

Dividitur autem a Sardinia viginti milium freto, cincta Ligu-
 stici aequoris sinu ad prospectum Italiae. Est autem multis
 promuntoriis angulosa, gignens laetissima pabula et lapidem
 quem catochiten Graeci vocant. Ebosus insula Hispaniae 43

1 ordine CK Sardes K 5 furmae K 6 ex qua K Gr.
 icchos K: Gr. icos C: Gr. hienus T: grecorachus B 7 est om. K
 8 in lat. quadr. om. C 11 et po.] appellata K memoratas B:
 memota T 12 qui T: quia C 14 tur.] peiuris KNX¹: periuriis
 (-ris) OPX² (non DGU) 17 ligus mul. C: liguris mul. K 18 trans-
 natura T intervallo BT auctum K 20 ceteris] ce K ad sulam C¹
 21 regressus BK 22 sunt om. K auct. mul. T 23 dicitur cirne C
 25 -eas *Virg.* 26 div.] dicitur K freta C (*pro -tu?*) 27 multus B

ISIDORI

dicta quod a Zanio non procul sit, quasi abozus; nam septuaginta stadiis ab ea distat. Cuius terram serpentes fugiunt.

44 Huic contraria est Colubraria, quae feta est anguibus. Balesares insulae Hispaniae duae sunt: Aphrosiades et Gymnaside, maior et minor; unde et eas vulgus Maioricam et Minoricam nuncupant. In his primum insulis inventa est funda qua lapides emittuntur, unde et Balesares dictae; βάλλειν enim Graece mittere dicitur; unde et ballista, quasi missa, et fundibalum. Vergilius (Georg. I, 309):

Balearis verbera fundae.

10

VII DE PROMVNTORIIS. Commune est insulis ut promineant. Inde et loca earum promuntoria dicuntur. Sic Sallustius de Sardinia (Hist. 2, fr. 2): 'In Orientem quam in Occidentem 2 latior prominet.' Sigeum promuntorium Asiae, ubi Hellespontus apertius dilatatur. Dictum autem Sigeum propter Herculis 15 taciturnitatem, quia prohibitus hospitio a Laumedonte Troianorum rege, simulavit abscessum, et inde contra Troiam cum 3 silentio venit, quod dicitur σιγή. Maleum promuntorium Graeciae, quod intrat mare, et per milia quinquaginta protenditur; ubi unda ita saeva est ut persequi navigantes videatur. Hoc 20 autem promuntorium a Maleo rege Argivorum nomen accepit.

4 Pelorum promuntorium Siciliae respiciens Aquilonem, secundum Sallustium (Hist. 4, 39) dictum a gubernatore Hannibalis 5 illic sepulto. Pachynum promuntorium Siciliae Austrum spectans, ab aeris crassitudine dictum; nam παχύς est pinguis et 25 6 crassus: Austro enim perflatur. Lilybaeum promuntorium Siciliae, solis occasum intendens, vocatum ab eiusdem nominis

1 dictae quia a B a Zan.] bizanio C¹ qu. ebozos CK: qu. ebozos B¹: an quasi apozas? 3 feta] ferta KO: referta T: freta BC
 Deleares B 4 fort. Aphrosiades gemnaside (-dae) BKT: gemnasside C 6 fundamenta C¹ qua] quibus BC 7 emittre BK 8 fundibulum B: fondivolum K 12 sic] unde et KP
 13 oriente KP in (alt.) om. B in or. la. pr. q. in oriente (-tem P) KP
 14 ubi om. K 16 qui proh. Serv. ad Aen. 2, 312 17 reges T
 18 quod] quam B Malium K 19 quae B int. in ma. BC
 extenditur K 20 prosequi K 21 ab amilio K 24 Pacinum codd.
 25 nam ita παχύς T est om. K 26 flatur B Libeum codd.
 27 extendens K nomine civitatis K

civitate, quae ibi est sita. Borion promuntorium Numidiae, 7
vocatam ita quod Aquilonem intendat. Hoc Hipponem Re-
gium postea dictum, pro eo quod sit aequore interruptum.
Calpis Hispaniae promuntorium.

5 DE MONTIBVS CETERISQVE TERRAE VOCABVLIS. Montes VIII
sunt tumores terrarum altissimi, dicti quod sint eminentes.
Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus no-
tandi sunt qui opinione maximi celebrantur. Mons Caucasus 2
ab India usque ad Taurum porrectus, pro gentium ac linguarum
10 varietate quoquo versum vadit, diversis nominibus nuncupatur.
Vbi autem ad orientem in excelsiorem consurgit sublimitatem,
pro nivium candore Caucasus nuncupatur. Nam orientali
lingua 'caucasum' significat candidum, id est nivibus densissi-
mis candicantem. Vnde et eum Scythae, qui eidem monti
15 iunguntur, Croacasim vocaverunt. 'Casim' enim apud eos can-
dor sive nix dicitur. Mons Taurus a plerisque idem vocatur 3
et Caucasus. Libanus mons Phoenicum altissimus, cuius 4
meminerunt prophetae; dictus a ture, quia ibi colligitur. Cuius
ea pars, quae est super eum ad orientalem plagam respiciens,
20 Antilibanus appellatur, id est contra Libanum. Ararat mons 5
Armeniae, in quo arcam historici post diluvium sedisse testan-
tur. Vnde et usque hodie ibidem lignorum eius videntur
vestigia. Acroceraunii montes propter altitudinem et fulminum 6
iactus vocati sunt; Graece enim fulmen *κεραυνός* dicitur. Sunt
25 autem inter Armeniam et Iberiam, incipientes a portis Caspiis
usque ad fontem Tigridis fluvii. Hyperborei montes Scythiae, 7
dicti quod supra, id est ultra, eos flat Boreas. Riphaei montes 8
in capite Germaniae sunt, a perpetuo ventorum flatu nominati;

1 sita est *B* Boreon *BK* 2 ippone *BCT*: ipponi *K* 3 aequor
T interrupto *K* 6 quod] quid *T* 8 maxima *K*: maxime *C*
Cau. mo. *BT* 10 versus *K* 12 propter ni. candorem *C* nam in
or. *T* 13 caucasus *B* 14 idem *T* 15 crouecasin *C* casin
B: capsim *C* 16 idem *om.* *K* 17 caucasum *K* altissimum *K*
20 appellabatur *BK* Ararath *C* 21 historia *C* testatur *C*
22 ibidem *om.* *B*¹ 23 Acroceraunei *K* f. ictus *C*: fulminis iactu
K 24 flumen *C* 25 caspis *B* 27 id est] idem *C*¹ boreus *K*
Rifei (-ph-) *codd.* 28 nom.] nuncupati *C*

ISIDORI

9 nam *ῥιφῆ* Graece impetus et *ὄρμη* dicitur, ἀπὸ τοῦ *ῥίπτειν*.
Olympus mons Macedoniae nimium praecelsus, ita ut sub illo
nubes esse dicantur. De quo Vergilius (Lucan. 2, 271) :

Nubes excessit Olympus.

Dictus autem Olympus quasi Ololampus, id est quasi caelum. 5

10 Hic mons Macedoniae dividit a Thracia. Athos mons Macedoniae,
et ipse altior nubibus, tantoque sublimis ut in Lemnum
umbra eius pertendat, quae ab eo septuaginta sex milibus sepa-

11 ratur. Parnasus mons Thessaliae iuxta Boeotiam, qui gemino
vertice est erectus in caelum. Hic in duo finditur iuga: 10
Cyrham et Nissam; unde et nuncupatus; eo quod in singulis
iugis colebantur Apollo et Liber. Haec iuga a duobus fratri-

12 ab Helicone fratre Cythaeronis. Item Ceraunii sunt montes
Epiri, a crebris dicti fulminibus. Graece enim fulmen *κεραυνὸς* 15

13 dicitur. Appenninus mons appellatus quasi Alpes Poeninae,
quia Hannibal veniens ad Italiam easdem Alpes aperuit. Vnde
et Vergilius (Aen. 10, 13) :

Alpes inmittit apertas;

has enim Hannibal post bella Hispaniae aceto rupit; Iuvenalis 20
(10, 153) :

Et montem rupit aceto.

Et inde loca ipsa, quae rupit, Appenninae Alpes vocantur.

14 Mons Aethna ex igne et sulphure dictus; unde et Gehenna.
Constat autem hunc ab ea parte, qua Eurus vel Africus flat, 25
habere speluncas plenas sulphuris et usque ad mare deductas,
quae speluncae recipientes in se fluctus ventum creant, qui

5 dic. au. Ol. om. B¹ Olol.] ὀλολαμπῆς *edd. Servii ad Aen.* 4, 268
7 et ipse om. K lemno *codd.* 8 sept.] octoginta *codd. Solini*, 11, 33
sex] septem K 9 boeotiam T gemine B 10 hic duo T
finguntur B 11 cirra BCT: cerra K nissa BCT: nisa K nun-
cupatur KC *ut vid.* 12 a om. T 13 citeron *codd.* clicon BCT:
ilicon K (*ubique*) 14 citeronis CT: cicronis BK Inter T: om. K
ceraunici K: -nia C: -nia *Servius ad Georg.* 1, 332 mo. sunt K
15 dictis B fluminibus TC¹ clim T 16 Appenninus B: Appin-
ninus K appellatur CT Poen.] penice BCT: pinicae K 23 appin-
ninae K: Poeninae *Scr.* ad *Aen.* 10, 13 24 Ae. mons K ethna
BKT: etna C geenna T: gena CB²: gena B¹ 25 ea cx e T
flant hab. sp. et pl. *Serv. ad Aen.* 3, 571 26 plenas om. K 27 creat K

agitatus ignem gignit ex sulphure ; unde est quod videtur in-
 cendium. Pyrenaeus et ipse a crebris fulminum ignibus nun- 15
 cupatus ; Graece enim ignis πῖρ vocatur. Iste est qui inter
 Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum inter-
 5 iacet. Solurius a singularitate dicitur, quod omnibus Hispaniae 16
 montibus solus altior videatur [sive quod oriente sole ante
 radius eius quam ipse cernatur]. Calpes mons in ultimis fini- 17
 bus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem Athlantis
 finem esse dicunt. De quo Lucanus (1, 555) :

10 Hesperiam Calpem, summumque implevit Athlantem.
 Athlans frater Promethei fuit et rex Africae, a quo astrologiae
 artem prius dicunt excogitatam ; ideoque dictus est susti-
 nuisse caelum. Ob eruditionem igitur disciplinae et scientiam
 caeli nomen eius in montem Africae derivatum est, qui nunc
 15 Athlans cognominatur : qui propter altitudinem suam quasi
 caeli machinam atque astra sustentare videtur. Alpes autem 18
 proprie montes Galliae sunt. De quibus Vergilius (Georg.
 3, 474) :

Aerias Alpes ;

20 et dicendo aerias verbum expressit a verbo. Nam Gallorum
 lingua 'alpes' montes alti vocantur. Haec sunt enim quae
 Italiae murorum exhibent vicem. Colles sunt praeminentiora 19
 iuga montium, quasi colla. Iuga autem montium ex eo appellata 20
 sunt quod propinquitate sui iungantur. Tumulus est mons 21
 25 brevis, quasi tumens tellus. Item tumulus terra congesta, ubi
 nulla memoria est. Valles sunt humilia loca, quasi vulsa. 22
 Hinc et convalles depressa loca terrarum inter montes. Cam- 23
 pus est terrarum planities. Dictus autem campus quod brevis
 sit pedibus, nec erectus, ut montes, sed patens et spatio suo

1 un. fit q. C: un. et quia B   2 Pirineus *codd.* ign. ful. K
 nuncupatur C   4 atque] et T   ind. nuncupatur (*delet.*) mun. K
 5 Solorius K   6 videtur C   sive quod . . . cern. hab. TU: om.
 BCKO   7 cernitur U   10 hesperiam (csp-) TB   11 fratre
 K   rex] ex B   12 primum K   13 eruditionem eius disc. K
 14 derivativum K   15 suam *om.* B¹   16 videatur K   17 galileae
 B   21 lingua *om.* B   22 exhibent] exercent K   prominentiora
 K: praeminentiora C   24 sunt *om.* B   25 terra] terga C¹
 26 qu. valsa K   28 sit brevis C: brevis T   29 rectus T   pa. spa. T

ISIDORI

porrectus et iacens ; unde et Graece *πεδίον* dicitur. Sumpsit autem nomen ex Graeca etymologia ; *χαμαί* enim Graeci breve
 24 dicunt. Solum est omne quod sustinet, a soliditate dictum scilicet. Vnde et de mari Vergilius ait (Aen. 5, 199) :

Subtrahiturque solum.

5

25 Saltus sunt vasta et silvestria loca, ubi arbores exiliunt in
 26 altum. Fauces sunt aditus angustorum locorum inter arduos montes, loca angusta et brevia, dicta a faucium similitudine,
 27 quasi foces. Confrages loca in qua undique venti currunt ac sese frangunt. Vt Naevius ait (trag. 58) :

10

In montes ubi venti frangebant locum.

28 Scabra sunt loca situ aspera. Vnde et scabies dicitur, a cor-
 29 poris asperitate. Lustra obscura latibula ferarum et luporum cubilia sunt. Vnde et lupanaria lustra dicuntur, per contrarium
 30 videlicet, quia parum inlustrantur. Lucus est locus densis ar- 15
 boribus septus, solo lucem detrahens. Potest et a conlucendo crebris luminibus dici, quae ibi propter religionem gentilium
 31 cultumque fiebant. Deserta vocata quia non seruntur et ideo quasi deseruntur ; ut sunt loca silvarum et montium, contraria
 32 uberrimarum terrarum, quae sunt uberrimae glebae. Devia 20
 sunt loca secreta et abdita, quasi extra viam. Ipsa sunt et invia. Inde et aviaria secreta loca et a via remota, aut tantum adibilia avibus. Vnde est illud (Virg. Georg. 2, 430) :

Inculta rubent aviaria bacis.

33 Amoena loca Varro dicta ait eo quod solum amorem praestant 25
 et ad se amanda adliciant. Verrius Flaccus, quod sine munere sint nec quicquam his officia, quasi amunia, hoc est sine fructu,

1 porr. ia. T   2 χα.] cani *codd.*   brevem K   3 omne] nomen
 T   4 et om. C   ait om. B   7 itinera . . . in. duos mo. locata ang.
 et pervia *Serv. ad Aen.* 11, 516   8 loca] locata BT   angustate br. K
 9 voces T : fauces K   10 sese] sepe K   nivius K   11 montem C
 (non Mon.)   12 sunt] ster K (*pro st. i. e.* sunt)   15 inlustratur K
 16 situs C¹   soli C   17 qui ibi T : quibus B   gentium K
 18 serantur C   19 descendentur K   contrarie T : contrarii BK : con-
 trariae C   20 Devia T   21 ext. via BT   22 viaria sec. BK
 24 vacis B : vagis KNP   25 solo KOP (non NDF)   amore OP
 praestent *Arev.*   26 adliceant *ex adiaceant ut vid. T*   verius CT
 27 sint id est sine officio quasi C (non DF)

unde nullus fructus exsolvitur. Inde etiam nihil praestantes
 immunes vocantur. Aprica loca quae sole gaudent, quasi ἀνευ 34
 φρίκης, id est sine frigore; sive quod sint aperto caelo. Opaca 35
 vero loca, quasi operto caelo, aprico contraria. Lubricum dici 36
 5 locum ab eo quod ibi quis labitur; et lubricum dicitur non
 quod labitur, sed in quo labitur. Aestiva sunt loca umbrosa, 37
 quibus per aestatem vitant pecora solis ardorem. Staius
 (Theb. I, 363):

Et umbrosi patuere aestiva Lycae.

10 Navalia sunt loca ubi naves fabricantur. Hoc et textrinum 38
 vocatur. Statio est ubi ad tempus stant naves; portus, ubi 39
 hiemant; inportunum autem, in quo nullum refugium, quasi
 nullus portus. Portus autem locus est ab accessu ventorum 40
 remotus, ubi hiberna opponere solent: et portus dictus a de-
 15 portandis commerciis. Hunc veteres a baiolandis mercibus
 baias vocabant, illa declinatione a baia baias, ut a familia fami-
 lias. Litus est terra aquae et mari vicina: et dictum litus quia 41
 fluctu eliditur, vel quod aqua adluitur. Cicero in Topicis (32):
 ‘Litus est qua fluctus eludit.’ Circumluvium locus quem aqua 42
 20 circumluit; adluvium consumptio riparum ex aquis. Margo
 est pars cuiuslibet loci, utputa maris; unde et nomen accepit.
 Maritima quasi maris intima. Ostia ab ingressu et exitu flumi- 43
 nis dicta in mari. Continens perpetua terra nec ullo mari
 discreta, quem Graeci ἤπειρον vocant.

25 DE INFERIORIBVS. Specus est fossa sub terra qua pro IX
 spici potest; σπήλαια Graece, speluncae Latine. Spiracula 2
 appellata omnia loca pestiferi spiritus, quae Graeci Χαρόνεια

1 un. et nul. *KMNOPU* (*non DF*)   2 dicuntur *corr.* vocantur *D*
 (*non F*)   soli *K*: solo *B*   ἀνευ φρ. id est *om.* *K*   3 fricore *K*
 quae *B*   aperta *T*   4 operta (*oportata B*) *codd.*   contra *B*
 5 quod] quia *B*   non qo lab. in quo *B*¹   6 stiva *K*   9 licet *B*¹
 10 loca sunt *K*   extrinum (*ex extremum*) *K*   11 stat navis *K*
 14 hib.] adversa *K*   16 declinatio *K*   ut a filia familias *K*   17 terrae
K   ma. litora vi. *K*: ma. vicinia *T*   18 fluctus *K*   vel quia *B*
 19 qua] aqua *B*: aqua qua *K*: quae *ex aquae* *T*   eludit *ex elidit ut*
vid. *T*   locum quod *K*   20 *ex*] in *K*   21 *et*] vel *T*   22 fluminas
*B*¹   23 cont.] confines *K*   25 perspicere *BK*   26 spelunca *CK*
 27 spiritu *ex* -tus *T*   quem *K*: quam *T*   paronia *BCT*: paroneam *K*

ISIDORI

appellant vel Ἀχερόντεια. Etiam Varro spiraculum dicit
huiuscemodi locum; et spiracula ex eo dicuntur loca qua
3 terra spiritum edit. Hiatus praeruptio terrae profunda, quasi
itus. Proprie autem hiatus est hominis oris apertio, translata
4 a feris quarum aviditas oris adapertione monstratur. Profun- 5
dum proprie quasi cuius porro sit fundus. Abusive autem pro-
fundum vel sursum vel deorsum dicitur, ut (Virg. Aen. 1, 58):

Maria ac terras caelumque profundum.

5 Baratrum nimiae altitudinis nomen est: et dictum baratrum
6 quasi vorago atra, scilicet a profunditate. Erebus inferorum 10
profunditas atque recessus. Styx ἀπὸ τοῦ στυγερῶς, id est a
tristitia, dicta, eo quod tristes faciat vel quod tristitiam gignat.
7 Cocytus locus inferi, de quo Iob ita loquitur . . . Cocytus autem
8 nomen accepit Graeca interpretatione, a luctu et gemitu. Tar-
tarus vel quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, aut, 15
quod est verius, ἀπὸ τῆς παραχῆς, id est a tremore frigeris, quod
est algere et rigere, scilicet quia lucem solemque caret; quia
neque illic vapores sunt, qui ex solis luce gignuntur, neque
flatus, qui eiusdem motibus incitatur, sed perpetuus stupor;
ταρταρίζειν enim horrere et tremere apud Graecos legitur. Illic 20
9 enim 'fletus et stridor dentium' (cf. Matth. 8, 12). Gehenna
est locus ignis et sulphuris, quem appellari putant a valle idolis
consecrata, quae est iuxta murum Hierusalem, repleta olim
cadaveribus mortuorum; ibi enim Hebraei filios suos inmo-
labant daemonibus, et appellabatur locus ipse Gehennon. 25
Futuri ergo supplicii locus, ubi peccatores cruciandi sunt,
huius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse Gehen-

1 aceronteā *codd.* spiraculo di. *K* 3 proruptio *K* terra
T¹ qu. ictus *B*¹: *om.* *K* 4 omnis *BT* aperti *B*¹ 5 avitas
K or. per apertionem oris m. *K* 6 porro] procul *K* 8 mari
T: mare *BCK* terra *BK* 9 et dic. bar. *om.* *K* 10 voracum
K 11 stix *C*: istix *T*: itix *K*: istrix *B* στυγεροῦ *codd. opt. Servii*
a *om.* *B* 13 loq. dulcis fuit glareis cociti. *Coc. C* (cf. *Iob* 21, 33)
autem *om.* *K* 14 a] ac *T*¹ 15 quia o. i. t. s. ἀπὸ τῆς παραχῆς aut
q. c. v. ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν *Servius* quia] quod *C* aut] ut *B*: vel *C*
16 quod (*alt.*) quae *B* 17 cariet *K* quia] quasi *B*: nam *C* 19 mon-
tibus *B* perpetuis *K* 23 consecrate *B*: consecrata *C* 24 morum
*C*¹ immolant *C*¹ 27 esse *om.* *B*¹

nam et ignis et frigoris. Inferus appellatur eo quod infra sit. 10
 Sicut autem secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant,
 inferiora sunt omnia graviora, ita secundum spiritum inferiora
 sunt omnia tristiora ; unde et in Graeca lingua origo nominis,
 5 quo appellatur inferus, ex eo quod nihil suave habeat resonare
 perhibetur. Sicut autem cor animalis in medio est, ita et 11
 inferus in medio terrae esse perhibetur. Vnde et in Evan-
 gelio legimus (Matth. 12, 40): 'In corde terrae.' Philosophi
 autem dicunt quod inferi pro eo dicantur quod animae hinc
 10 ibi ferantur.

1 fr. legimus C	Inferus T	eo om. T	3 ita et sec. K
4 tristitiora C ¹	5 ex om. T	nihil om. C ¹	7 inferus BCT
9 dicantur BK: dicuntur CT	10 feruntur C		

LIBER XV

DE AEDIFICIIS ET AGRIS

- 1 DE CIVITATIBVS. De auctoribus, conditarum urbium ple-
rumque dissensio invenitur, adeo ut nec urbis quidem Romae
origo possit diligenter agnosci. Nam Sallustius dicit (Cat. 6) :
' Urbem Romam, sicuti ego accepi, condere atque habitare
initio Troiani et cum his Aborigines.' Alii dicunt ab Evandro, 5
secundum quod Vergilius (Aen. 8, 313) :
- Tunc rex Evandrus Romanae conditor arcis.
Alii a Romulo, ut (Virg. Aen. 6, 781) :
- En huius, nate, auspiciis illa inclita Roma.
- 2 Si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non mirum si 10
in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec historicos nec com-
mentatores varia dicentes imperite condemnare debemus, quia
antiquitas ipsa creavit errorem. Sane quasdam, de quibus
aut sanctae Scripturae aut historiae gentium certam originem
3 referunt, paucis admodum verbis retexere oportet. Primus 15
ante diluvium Cain civitatem Enoch ex nomine filii sui in
Naid condidit, quam urbem sola multitudine suae posteritatis
4 implevit. Primus post diluvium Nembroth gigans Babylonem
urbem Mesopotamiae fundavit. Hanc Semiramis regina
Assyriorum ampliavit, murumque urbis bitumine et cocto 20
latere fecit. Vocabulum autem sumpsit a confusione, eo quod
ibi confusae sint atque permixtae linguae aedificantium turrem.
5 Iudaei asserunt Sem, filium Noe, quem dicunt Melchisedech,
primum post diluvium in Syria condidisse urbem Salem, in
qua regnum fuit eiusdem Melchisedech. Hanc postea tenuerunt 25

2 nec] ne *T* (cum *Serv. ad Aen. 7, 678*) 4 condire *B*¹ : condidere
C (cum *Serv.*) habitavere *C* 5 in ini. *B* ab origine *KT*² (-ne*
*B*¹) 6 sec. quos quod *C*¹ : sec. quos *Serv.* 7 romae *C*¹ 8 ut
virgilius en *C* 9 ennius huius nam ausp. *K* Roma *om. K* 10 ig.]
autem *T* tantae *om. K* creta *B* 11 aliorum *CK* 12 variam
B imperitiae *C* (cum *Serv.*) 13 creabit *T* 14 cretam *B*
16 in Naid] in india *BCK* : india *T* 17 quae ur. *B*¹ 18 nebroth
CT : nebroth *K* 22 sunt *C* 24 reg. in qua *C*

ETYMOLOGIARVM LIB. XV. i

runt Iebusaei, ex quibus et sortita vocabulum est Iebus; sicque duobus nominibus copulatis Iebus et Salem vocata est Hierusalem, quae postea a Salomone Hierosolyma quasi Hierosolomonia dicta est. Haec et corrupte a poetis Solyma
 5 nuncupata est, et postmodum ab Aelio Hadriano Aelia vocitata est. [In] Ipsa est et Sion, quae Hébraice interpretatur speculatio, eo quod in sublimi constructa sit, et de longe venientia contempletur. Hierusalem [autem] pacifica in nostro sermone transfertur.

10 OPPIDA NOBILIA, QVI VEL QVAE CONSTITVERVNT.

Dionys[us], qui et Liber pater, cum Indiam victor perambulas- 6
 set, Nysam urbem ex suo nomine iuxta Indum fluvium condidit, et quinquaginta milibus hominum adimplevit. Medus autem 7
 Aegei filius Mediam construxit; unde et regio eius Mediae
 15 nomen sortita est. Persepolim urbem caput Persici regni 8
 Perseus †Adea† filius condidit famosissimam confertissimam-
 que opibus; a quo et Persida dicta est. Ctesiphontem quoque 9
 Parthi apud Parthiam condiderunt in aemulationem Babyloniae
 urbis. Susis oppidum Persidae aiunt Memnonis fratrem con- 10
 20 stituisse. Dicta autem Susis quod immineat Susae fluvio.
 Ibi est regia Cyri, lapide candido et vario tum columnis aureis
 et lacunaribus gemmisque distincta, continens etiam simulacrum caeli stellis micantibus praesignatum, et cetera humanis
 mentibus incredibilia. Bactrum oppidum Bactriani condi- 11
 25 derunt, ex proprio amne eum cognominantes, qui Bactros
 vocatur. Carra civitas Mesopotamiae trans Edessam condita 12
 a Parthis, ubi quondam Romanus est caesus exercitus, et

1 est voc. B   3 quae postea . . . dicta est om. T   qu. hierusalimonia C¹   5 nunc. et po. K   postmodo C   vocata K   6 in hab. BK: om. C¹T   10 opp. autem nob. CK   qui vel co. C: quaeque co. K   12 nisam (-an C, nisiam T) codd.   iuxta nis Ind. fl. ex suo nom. cond. K   13 milia codd.   implevit KT   14 moediam T: medam K   inde C   media C   15 Perseopoli K: Persipolim C   16 aede* B¹: pathae C: adiae K: athei T: Danaes Arev.   confertissimam om. T   19 patrem T   20 dictum B: dictus CT   susis codd.: fort. Susa   susi K   21 condito K   cum om. C¹   25 ex] et B: et a K (non F)   qui bactrus K: quibus actros B   26 hedessam T: edissam BCK   conditam BK   27 partes B¹

ISIDORI

- 13 Crassus dux captus. Edessam urbem Mesopotamiae condidit Nembroth, filius Chus, postquam de Babylone migravit, in qua et regnavit; quae antea Arach cognominata est. Ipse construxit et Chalannen, quae postea verso nomine a Seleuco rege dicta est Seleucia. Philadelphiam urbem Arabiae condidit 5 Raphaim, gens antiquissima, quam interfecerunt filii Loth.
- 14 Seleucus, unus ex posteris Alexandri, post mortem eiusdem Alexandri occupato regno orientis urbem in Syria condidit, eamque ex Antiochi patris sui nomine Antiochiam nuncupavit, et Syriae caput instituit. Ipse quoque Laudiciam et Seleuciam, 10
- 15 ipse Apamiam et Edessam urbem construxit. Damascus Syriae conditam et nuncupatam a Damasco dispensatoris Abrahae filio. Haec antea in omni Syria tenuit principatum; necdum enim florebant ibi Antiochia, Laudicia et Apamia, 15 quas urbes post Alexandrum constructas esse cognoscimus.
- 16 Hic est Damascus quem Abraham futurum sibi heredem dixerat, antequam esset illi promissus Isaac. Gazam oppidum Palaestinae condiderunt Evei, in qua habitaverunt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem Gaza eo quod 20 ibi Cambyses rex Persarum thesauros suos posuit, cum bellum Aegyptiis intulisset; Persarum enim lingua thesaurum
- 17 'gaza' nominatur. Philistim urbem condiderunt Allophyli; ipsa est Ascalon, de qua superius memoravimus, nuncupata ex nomine Cesloim, qui fuit nepos Cham et filius Mesraim.
- 18 Dor urbs fuit quondam potentissima; et versa vice Stratonis 25 turris, postea ab Herode, rege Iudaeae, in honorem Caesaris Augusti Caesarea nuncupata. In qua Corneli domum Christi

1 crassatus *B* Hedessam *T* 2 nembroth *BKT*² cus *BT*
 in qua et reg. *om.* *K* 3 antea lare *B*: ante lare *C*: antea iare *K*:
 antea harec *T* ipsa *B* 4 chalannac *B*: calanae *C*¹: callanae *K*:
 calanne *T* 6 rabam *T* ingens *T* 7 posteris *K*: pueris *BCT*
 post . . . Alex. *om.* *C*¹ 10 laudociam (-oti-) *TB* et Sel. *om.* *T*
 11 ipse *om.* *BK* edissam *B*: edesam *T* urbes *T*: *om.* *C* 13 ante
C 14 efflorebant *C* laudocia *BT* 18 ebei *B*¹ in quo *T*
 22. nominat *B* allophili *C*: allofili *BT*: alophili *K* 23 nominavi-
 mus *B* 24 cesloim *C*¹: cesloim *B* cam *T*: cain *K*: kam *B*
 et fil. *om.* *K* mesrain *BK* 26 Iud. in quae hon. *B*¹ caesar *B*
 27 cesaria est nu. *T* domus *K*

vidit Ecclesia, et Philippi aediculas, et cubiculum quattuor
 virginum prophetarum. Ioppe oppidum Palaestinae maritimum 19
 idem Palaestini aedificaverunt; ubi saxum ostenditur quod
 vinculorum Andromedae vestigia adhuc retinet; cuius beluae
 5 forma eminentior elephantis fuit. Iericho a Iebusaeis condita 20
 traditur, a quibus et nomen traxisse perhibetur. Hanc sub-
 vertit Iesus. Postquam instruxit aliam, Ozam de Bethel ex
 tribu Ephraim. Sed et haec eo tempore quo Hierusalem
 obpugnabatur a Romanis, propter perfidiam civium capta
 10 atque destructa est; propter quam tertia aedificata est urbs,
 quae hodieque permanet. Sichem Samariae urbem, quae 21
 Latine et Graece Sichima vocatur, aedificavit Emor, appel-
 lavitque eam nomine Sichem filii sui. Ipsa est nunc Neapolis,
 civitas Samaritanorum. Bethel urbem Samariae condiderunt 22
 15 Iebusaei, quae prius vocabatur Luza; sed postquam dormiens
 ibi Iacob vidit scalam innitentem caelo et dixit (Genes. 28, 17),
 'Vere hic domus Dei est et porta caeli,' hac ex causa nomen
 locus accepit Bethel, id est domus Dei. Quando autem ibi
 Ieroboam vituli aurei fabricati sunt, vocata est Bethaven, id
 20 est domus idoli, quae antea vocabatur domus Dei. Bethlehem 23
 Iuda, civitas David, quae mundi genuit salvatorem, a Iebusaeis
 condita fertur et vocata primum E[u]phrata. Quando autem ibi
 Iacob pecora sua pavit, eidem loco Bethlehem nomen quodam
 vaticinio futuri inposuit, quod domus panis interpretatur, pro-
 25 pter eum panem qui ibi de caelo descendit. Chebron civitas 24
 Iudaeae, quae quondam vocabatur Arbe, condita est a giganti-

3 sagum *T* quo *BKT* 5 Hiericho *BCK*: Ierico *T* iesubusaeis
K 6 hunc *C*¹ 7 Post quam] pro qua *Arév.* (ex *Hieron. de Loc.*
Hebr. 40) 10 propter quam] pro qua *Hieron.* 11 hodie usque *T*:
om. BK Sicem *BT* urb. Sam. *T*¹: Sam. urbs *K* 12 sicima *C*:
 sicina *B*: sicimam *K* emmor *K* 13 ea *K* sicem *B* 14 urbs
 samaritanorum *K* 15 vocatur *C*¹ loza *K* 17 dom. dei est hic *K*
 et po. cae. *om. T* hic ex c. *T*: ex hac c. *B* 18 Dei *om. K* ibi
 a Ier. *B*: ibi a rege Ier. *C* 19 vitulae aureae fabricatae *K* bethaben
C: bethem (-um) *KT*: beteun *B* 20 quae . . . Dei *om. C*¹
 quae] quod *B* Bethlem *CT* 21 iudae *KT*² ut vid. 22 cufrata
B: cufraten *C*¹: eufrate *KT* 23 bethlem *codd.* quoddam *B*
 25 caelis *K* Cebron *BK*: Ebron *C* 26 iudae *BC* arbae *C*

ISIDORI

bus ante septem annos quam ab eis Tanis urbs Aegypti conderetur. Ipsa est Arbe a numero ita vocata, quod ibi tres patriarchae sepulti sunt et quartus Adam. Ipsa est et Mambre
25 vocata ex uno amico Abrahae. Samariam, a qua omnis regio quae circa eam fuit nomen accepit, Sennacherib rex Assyriorum **5** construxit vocavitque Samariam, id est custodiam, quia, quando Israel transtulit in Medos, ibi custodes constituit. Hanc obsidione captam Antiochus solo coaequavit. Quam postea Herodes a fundamentis instaurans in honorem Augusti Augustam, id est Sebastiam Graeco sermone, vocavit. Ibi siti sunt **10** Heliseus et Abdias Prophetae, et, quo maior inter natos mulierum non fuit, Baptista Iohannes. Tiberiadem vero Herodes **26** alius in Iudaea in nomine Tiberii Caesaris condidit. Tyrus urbs Phoenicum condita a Phoenicibus fuit. Haec est civitas ex qua aurum regi Salomoni deferebatur; in qua optima **15** purpura tingitur: unde et Tyria dicitur nobilis purpura. **28** Phoenices a Rubro profecti mare Sidonem urbem opulentissimam condiderunt, quam a piscium copia Sidon appellaverunt. Nam piscem Phoenices 'sidon' vocant. Ipsi etiam Tyrum in Syria, ipsi Vticam in Africa, Hipponem, Leptim aliasque **20** **29** urbes in ora maritima condiderunt. Ipsi Thebas in Boeotia duce Cadmo; ipsi postremo in ultima orbis tendentes urbem in Oceano construxerunt, eamque lingua sua Gades nominaverunt. Nam mos erat antiquus Phoenicum gentis multis simul mercandi causa a domo proficisci, et cum incolarum **25** animos commercio rerum his ante incognitarum sibi conciliassent, loca quae condendis urbibus idonea videbantur capere. **30** Ex his profecta et Dido in litus Africae urbem condidit, et

1 ante *om.* *K* thannis urbis *T* 2 arbae *B* a] ex *K* 5 sennacherib (-ip) *CB*: sinnacherim (-ce-) *KT* 6 custodem *BCT* 7 tr. Med. *B* 8 obsidie *C*¹ 10 sabastiam *BKT* siti] sepulti *K*
 11 mul. *om.* *B* 13 in Iud. nom. *C* 15 re. Sal. *CT*: Sal. re. *BK*
 18 co. pis. *B* 19 ipsum et. *C* 20 Vtic. Afr. *C*¹ 22 ult. urbis *K*
 23 condiderunt *B* (*non Bern. frag.*) 24 antiquis *TC*¹ gentes *C*
Bern. frag. multos *C* 26 consiliassent *C*¹ 27 conditis *K* (*non Bern. frag.*)
 videbant *K* (*non Bern. frag.*) capuere *T* 28 lidus *B*: lidos *Bern. frag.* urbis *B*

Carthadam nominavit; quod Phoenica lingua exprimit civi-
tatem novam; mox sermone verso Carthago est dicta: hanc
Scipio delevit. Quae autem nunc est, postea a Romanis con-
dita est. Carthago autem antea Byrsa, post Tyrus dicta est,
5 deinde Carthago. Memphin civitatem Aegypti aedificavit 31
Epaphus Iovis filius, cum in secunda Aegypto regnaret. Haec
est urbs ubi charta nascitur, ubi etiam optimi mathematici
fuerunt. Nam hanc urbem magicis artibus deditam pristini
usque ad praesens tempus vestigia erroris ostendunt. Tanis 32
10 metropolis Aegypti, ubi Pharaon fuit, et Moyses cuncta signa
fecit quae in Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibentur
Titanes, id est gigantes, et ex nomine suo nuncupaverunt.
Heliopolis urbs Aegypti, quae Latine interpretatur solis civitas, 33
sicut septuaginta interpretes arbitrantur. Aedificata est autem
15 a filiis Israel, in qua Petephres sacerdos fuit, cuius meminit
Ezechiel. Urbem Alexandriam condidit Alexander Magnus, 34
cuius et nomen detinet. Hanc enim [idem] in terminis
Africae et Aegypti constituit, et caput esse regionis Aegypti
iussit. Interiacet autem inter Aegyptum et mare, quasi clau-
20 strum, inportuosa. Haec est urbs Aegypti Noo, postea versa
in Alexandriam. Thebas Aegyptias condidit Cadmus, quae 35
inter Aegyptias urbes numero portarum nobiliores habentur,
ad quas commercia Arabes undique subvehunt. Hinc regio
Aegypti Thebaica dicta est. Thebae autem et Boeotiae sunt
25 et Aegyptiae, uno tamen auctore conditae. Ptolomais et 36
Berenice a regibus Aegyptiis nominatae, a quibus et aedificatae

1 cartadam *codd.* (*etiam Bern. frag.*) quod] quam B 4 birsa
BCT *Bern. frag.* 5 Memphin BC: Mēfin T: Memphem K 8 pri-
stinus quae ad *Bern. frag.*: pristinus ad K 9 Thanis T 10 metr.
est Aeg. *ut vid. K* 11 fecit *om.* B¹ struxisse B perhi-
bent K (*non Bern. frag.*) 12 et *om.* B 13 Eliopolis *codd.*
(*etiam Bern. frag.*) 15 putifres B¹: petefres CT: pedefres K
Bern. frag. 17 detenet *Bern. frag.* (*m. 1*) idem *Bern. frag.*:
et idem C: id est B: *om.* KT 18 et Aeg. *om.* K (*non Bern.*
frag.) Aeg. reg. C (*non Bern. frag.*) 19 plaustrum T
20 Noo *om.* B 21 qui B 22 numeroque C¹ 23 ad qua T
subveunt DF: subeunt BKOP: subveniunt T (*non Bern. frag.*) 24 the-
baita *Bern. frag.*: -da C thebea BK *Bern. frag.* 25 Ptolomais C
Bern. frag.: Ptholomais B: Pholomais K: Pthomagis T et berenicae
B *Bern. frag.*: et berennicae C: et beris et K 26 regis K et *om.* C

ISIDORI

- 37, 38 fuerunt. Caesarea Cappadociae . . . Tarsum Ciliciae Danaes proles Perseus aedificavit. De qua civitate fuit Paulus Apostolus (Act. Apost. 22, 3); 'Natus' inquit, 'Tarso Ciliciae.' Quidam etiam locus Indiae Tarsus vocatur. Seleuciam Isauriae condidit Seleucus, qui et Antiochiam. Ilus autem 5
- 39 Apollonis filius in Phrygia Ilium condidit. Amazones Ephesum in Asia construxerunt. Theseus vero Smyrnam construxit, quae Homero poetae patria extitit; et vocata Smyrna quod 40 eius campos Ermus fluvius secat. Dioscoriam Colchorum urbem Amphitus et Cercius aurigae Castoris et Pollucis fabri 10 caverunt, ex eorum nomine eam cognominantes; nam Castor 41 et Pollux Graece Δίωσκούροι appellantur. Nicomedia a Nicomedeo rege Bithyniae aedificata est. Bithynia condita a Phoenice, quae primum Mariandyna vocabatur. Constantinopolim urbem Thraciae Constantinus ex nomine suo instituit, solam Ro- 15 mae meritis et potentia adaequatam. Hanc conditam primum a Pausania rege Spartanorum, et vocatam Byzantium, vel quod tantum patet inter Adriaticum mare et Propontidem, vel quod sit receptaculum terrae marisque copiis. Vnde et eam Constantinus aptissimam condere iudicavit, ut et receptaculum sibi 20 terra marique fieret. Vnde et nunc Romani imperii sedes et 43 totius caput est orientis, sicut et Roma occidentis. Epirum 44 civitas Thraciae condita est a Pyrrho et cognominata. Athenas in Hellade Cecrops condidit, et ex suo nomine Cecropiam nominavit. Hanc Amphictyon, idem qui in Graecia tertius 25 post Cecropem regnavit, Minervae sacravit et nomen civitati Athenas dedit; nam Minerva Graece Ἀθήνη dicitur. Vnde et

I fuerint B¹ Cessaria Bern. frag. : Caesaream B : Cesaream T
 3 inq. in Tar. C (non Bern. frag.) 4 india et tharsus T 6 apollinis C
 (non Bern. frag.) 7 smirnam C : ismirnam T Bern. frag. (m. 1) :
 zmirnam K 8 smirna BCT : zmirna K 9 ermis K Dioscoram
 K : Dioscuriaden (-cor-) Solini codd. 10 amphitiatus K : amfiatus
 B certius B : circitus C : circitus K : circius T pollicis C¹ fabr.
 et ex T 14 mirandina codd. 17 pausina BKT : pausana C¹
 bizantium codd. 18 quod possit C¹ : quia sit B 19 recepta celum T
 marique CKT et eam CT : et B : eam K 20 et ut B : ut T
 ibi terrae K 22 si. Ro. est occ. T 24 elladas codd. 25 anfixion
 i. B¹ K : anfixion id est C : anfixionides T 26 civitatis C 27 nam . . .
 dic. om. T

Minervam Graeci inventricem multarum artium asserunt, quia
 et litterae et artes diversorum studiorum et ipsa philosophia
 veluti templum Athenas habuerunt. Corinthum in Achaia 45
 condidit Corinthus Orestis filius. Hanc Graeci Corintheam
 5 vocant, hoc est administrationem reipublicae. Thebas Boeotiae 46
 Cadmus veniens a Phoenicibus condidit, Thebis Aegyptiis prius
 ab eo constructis. Mycenae [civitatem Graeciae]. Lacedae- 47
 monia condita a Lacedaemone Semelae filio. Sparta ab Sparto
 filio Phoronei vocata, qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse
 10 Spartam quam et Lacedaemoniam civitatem, atque inde Lacedaemonios Spartanos dici. Achaia ab Achaeo constructa: 48
 Pelops, qui apud Argos regnavit, Peloponnensem urbem condidit: Cecrops in insula Rhodo Rhodum aedificavit: Carpathus
 Coum: Aeos Typhonis filius Paphum: Angeus Lycurgi filius
 15 Samum: Dardanus autem condidit Dardanium: Thessalonicam
 Thessalus Graeci filius aedificavit, in qua etiam et regnavit.
 Brundisium construxerunt Graeci: Brundisium autem dictum 49
 [est] Graece quod brunda caput cervi dicatur: sic est enim
 ut et cornua videantur et caput et lingua in positione ipsius
 20 civitatis. In Italia autem a Iano Ianiculum, a Saturno Saturnia 50
 atque Latium conditum, eo quod ibi fugiens latuisset cognominatum. Ab Hercule in Campania Pompeia, qui victor 51
 ex Hispania pompam boum duxerat. Aeneas autem post 52
 excidium Troiae in eadem Italia veniens, ab uxoris nomine
 25 Lavinium condidit. Ascanius vero relicto Laviniae novercae 53
 suae regno, Albam Longam aedificavit. Alba autem vocata
 propter colorem suis; Longa, quia longum oppidum est, iuxta
 prolixitatem collis in quo sita est. Ex hac etiam urbe reges

1 in verticem T   3 hab. Ath. T¹   4 corenteam B¹: corinthiam K:
 corinthiam C   6 thebas Aeg. T   7 constructus T   civitates Gr.
 hab. T: om. BCK   9 foronei CT: forones B: coronas K   Inachi]
 enasi K (B¹ n. l.)   10 Sp.] partiam T¹: partem B   quam om. K
 Lacedaemoniam Orosius 1, 21, 12   11 dicit B   14 eos T: eus K
 pavum BKT: paphium C   16 eti. reg. C   18 est hab. BK: om. CT
 eo quod K: quam B   est om. B¹   19 ut om. B¹   21 latinum T
 eo] et T   22 pompeiam codd.   23 duxerunt T   24 italiae B
 25 laviniam (lab-) CB   27 sues K: sui B   28 quo posita C   hac]
 qua B   urbes K

ISIDORI

- 54 Albanorum appellari coeperunt. Capuam Capys Silvius rex Albanorum construxit, appellatam a nomine conditoris; licet sint qui dicant a capacitate eam Capuam dictam, quod eius terra omnem vitae fructum capiat: alii a locis campestribus in quibus sita est. Est autem caput urbium Campaniae, inter 5 tres maximas Romam Carthaginemque numerata; ex qua et 55 provincia Italiae Campania dicta est. Romulus cum interfecto apud Albam Amulio avum Numitorem in regnum restituisset, in eum locum ubi nunc Roma est devenit, ibique sedes posuit, moenia construxit, urbemque ex nomine suo Romam vocavit. 10 Hanc autem antea Evander dicitur condidisse, ut est illud (Virg. Aen. 8, 313):

Tunc pater Evandrus Romanae conditor arcis.

- 56 Ancus Marcius ex filia Numae Pompili natus: hic urbem in exitu Tiberis condidit quae et peregrinas merces exciperet et 15 57 hostem moraretur, quam ab ipso situ Ostiam appellavit. Galli quidam intestina discordia et assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes novas quaerentes Italiam profecti sunt, sedibusque propriis Tuscis expulsis, Mediolanum atque alias urbes condiderunt. Vocatum autem Mediolanum ab eo quod ibi sus 20 58 medio lanca perhibetur inventa. Historiis placet a Messapo Graeco Messapiae datam originem, versam postmodum in nomen Calabriae, quam in exordio Oenotri frater Peucetius 59 Peucetiam nominaverat. Manto Tiresiae filia post interitum Thebanorum dicitur delata in Italiam Mantuam condidisse: 25 est autem in Venetia, quae Gallia Cisalpina dicitur: et dicta

1 capis (-pi *K*) *codd.* 2 appellata *KT*: appellata *B* a *om.* *BC*
 3 a capac. *om.* *C*¹ quod] quia *B* 6 num.] nominata *K* 7 italia *B*
 interfecti *B* 8 amulio *B*: amunio *T*¹ 9 in eo loco *K* sede *T*
 pos. et moe. *K* 10 urbem quae *B*: urbem *K* 11 ante ea *C*¹
 cond. dic. *C* 14 marcus *BCT* pampili *B* 15 acciperet *C*
 16 ab *om.* *K* 17 denonibus *C*¹ 18 permotis *T* sedibus pro. *B*
 21 mediu *K*: media *BT* inv. per. *C* Histonis *K* mesalo *K*
 22 grece *C*¹: primum *K* messapia *T*: mesaliae *K* versam *Solin.*
 2, 12: versa *codd.* in *om.* *C*¹ 23 eunotri *K*: cenotri *BT*: onotri
*C*¹ 24 peuceteam *B* nominavit *T* Mantoa *K* post *om.* *K*
 26 venientia *B*

Mantua quod manes tuetur. Parthenope a Parthenope quadam 60
virgine illic sepulta Parthenope appellata; quod oppidum postea
Augustus Neapolim esse maluit. Ad promuntorium Leucaten, 61
in quo Actii Apollinis templum fuit, bellum Augustus contra
5 Antonium gessit. Quo victo, urbem in Actiaco sinu condidit,
quam a victoria Nicopolim appellavit. Phalantus Partheniorum 62
dux Parthenios constituit. Taras Neptuni filius fuit, a quo
Tarentum civitas et condita et appellata est. Cum Cyrus mari- 63
timas urbes Graeciae occuparet, et Phocaeenses ab eo ex-
10 pugnati omnibus angustiis premerentur, iuraverunt ut profuge-
rent quam longissime ab imperio Persarum, ubi ne nomen quidem
eorum audirent; atque ita in ultimos Galliae sinus navibus
profecti, armisque se adversus Gallicam feritatem tuentes,
Massiliam condiderunt et ex nomine ducis nuncupaverunt.
15 Hos Varro trilingues esse ait, quod et Graece loquantur et
Latine et Gallice. Narbonam et Arelatum et Pictavis coloni 64
proprii condiderunt. Burdigalim appellatam ferunt quod
Burgos Gallos primum colonos habuerit, quibus antea
cultoribus adimpleta est. Terraconam in Hispania Scipiones 65
20 construxerunt; ideo caput est Terraconensis provinciae.
[Caesaraugusta Terraconensis Hispaniae oppidum a Caesare 66
Augusto et situm et nominatum, loci amoenitate et deliciis
praestantius civitatibus Hispaniae cunctis atque inlustrius,
florens sanctorum martyrum sepulturis.] Afri sub Hannibale 67
25 maritima Hispaniae occupantes, Carthaginem Spartariam con-
struxerunt, quae mox a Romanis capta et colonia facta, nomen
etiam provinciae dedit. Nunc autem a Gothis subversa atque

1 quod] quia *B* inanes *B*: inanis *K*: in inanes *T* Parthenopea
a Parth. *C*¹: Parthenopia a Parth. *BT* (*vix recte*): Parthenope a par-
thenopia *K* 2 partenopea *T*: parthinopia *K* quam *B* 3 a prom-
untorio (-ium *T*) *KT* leucanen *K* 5 gessit] misit *K* 6 Palantus
BCT: Palanthus *K* 8 et cond. app. est *B*¹: est cond. et app. *C*
9 focenses *codd.* 11 quam] quia *B* 12 ultimae *K* navibus] vibus
T 14 et nom. *C* 15 quod *Gr. K* 17 Burdigale *K*: Burdogalam *ex*
Burdegulam *ut vid. C* appellatum quia *K* 19 tarraconensis *K*
§ 66 hab. *TUVW* etiam ceteri *codd. Hispanici* (*Escor. P. I. 8, Matrit.*
Bibl. Acad. Hist. 25 et 76, Matrit. Bibl. Nac. Tol. 15, 9, etc.), *Mon.*: *om.*
BCFKMOP 26 mox *om. C* et in col. *T*

ISIDORI

- 68 in desolationem redacta est. Saguntum Graeci ex insula Zacyn-
tho profecti in Hispania condiderunt ; quam Afri postea bello
69 inpetitam deleverunt. Emeritam Caesar Augustus aedificavit,
postquam Lusitaniam et quasdam Oceani insulas cepit, dans ei
nomen ab eo quod ibi milites veteranos constituisset. Nam 5
70 emeriti dicuntur veterani solutique militiae. Olisipona ab Vlix
est condita et nuncupata ; quo loco, sicut historiographi dicunt,
71 caelum a terra et maria distinguuntur a terris. Hispalim Caesar
Iulius condidit, quam ex suo et Romae urbis vocabulo Iuliam
Romulam nuncupavit. Hispalis autem a situ cognominata est, eo 10
quod in solo palustri suffixis in profundo palis locata sit, ne lubri-
72 co atque instabili fundamento cederet. Gades oppidum a Poenis
conditum, qui etiam et Carthaginem Spartariam condiderunt.
73 Septe oppidum a montibus septem, qui a similitudine Fratres
74 vocati Gaditano imminent fretu. Tingis civitatis et Lix Antaeus 15
auctor est, quem Hercules fertur luctae certamine superatum in-
terfecisse. Lix autem a Lixo flumine Mauretaniae nuncupata,
ubi Antaei regia fuit, et Sala, quod imineat Salae flumini. Cae-
75 saream Mauretaniae oppidum Iuba rex Maurorum in honorem
Caesaris Augusti condidit, quam ex eius nomine Caesaream ap- 20
pellavit ; sicut Herodes aliam Caesaream in Palaestina, quae nunc
76 urbs est clarissima. Icosium Caesariensis Mauretaniae oppidum,
Hercule illuc transeunte, viginti a comitatu eius discindentes
construxerunt. Hanc ne quis inposito a se nomine privatim
gloriaretur, de condentium numero urbi Icosio nomen datum. 25
77 Cyrene regina fuit Libyae quae ex suo nomine civitatem Cy-
renen condidit, ex qua et Libyam Cyrenensem vocavit.

1 iacinto (-ncto) BCT : om. KM   2 hispaniam (sp-) BC   quam]
quia B   6 mil.] a militia K   Olisepona BK   olixe CT : olixa
K : olexe B   7 cond.] dicta KP   8 cael. et ter. K   distinguitur
T   Inspalim B : Isp. C   9 lul.] tullius K   quam] quod B   ex
suo nomine et Ro. ur. C   roma K   tulliam KOP   10 hispalo (sp-)
codd.   11 paludetri BK   subfixa profundo BCK   sit ex corr. T
12 caderit K   Cades K : Gades T   a] o C   13 et om. K
14 Septem codd.   15 inminet T : eminent K   civitas C¹   et] e KT
lixae C   18 Antaei] antea BC   flumine BK   20 ex] pro K
21 palestino BT   22 Hicosium codd.   23 illic C   descendentes B :
discedentes CT   25 hicosio BC : hicosium K   27 et qua ex K : a
qua et T

DE AEDIFICIIS PVBLICIS. Civitas est hominum multitudo II
 societatis vinculo adunata, dicta a civibus, id est ab ipsis incolis
 urbis [pro eo quod plurimorum consciscat et contineat vitas].
 Nam urbs ipsa moenia sunt, civitas autem non saxa, sed habi-
 5 tatores vocantur. Tres autem sunt societates: familiarum, 2
 urbium, gentium. Vrbs vocata ab orbe, quod antiquae civitates 3
 in orbe fiebant; vel ab urbo parte aratri, quo muri designaban-
 tur; unde est illud (Virg. Aen. 3, 109; I, 425):

Optavitque locum regno et concludere sulco.

10 Locus enim futurae civitatis sulco designabatur, id est aratro.
 Cato (Orig. I, 18): 'Qui urbem,' inquit 'novam condit, tauro
 et vacca arat; ubi araverit, murum facit; ubi portam vult esse,
 aratrum substollit et portat, et portam vocat.' Ideo autem urbs 4
 aratro circumdabatur, dispari sexu iuvenorum, propter com-
 15 mixtionem familiarum, et imaginem serentis fructumque red-
 dentis. Vrbs autem aratro conditur, aratro vertitur. Vnde
 Horatius (C. I, 16, 20):

Inprimeretque muris

hostile aratrum.

20 Oppidum quidam ab oppositione murorum dixerunt; alii ab 5
 opibus recondendis, eo quod sit munitum; alii quod sibi in eo
 conventus habitantium opem det mutuam contra hostem. Nam
 primum homines tamquam nudi et inermes nec contra beluas
 praesidia habebant, nec receptacula frigoris et caloris, nec ipsi
 25 inter se homines ab hominibus satis erant tuti. Tandem 6
 naturali sollertia speluncis silvestribusque tegumentis tuguria
 sibi et casas virgultis arundinibusque contexerunt, quo esset

1 hom.] omnium T   2 inculis C: singulis D   3 pro . . . vitas
 hab. TUVX: om. BC¹DFKNOP   5 familia K   6 quod] quia B
 7 orbem Serv. ad Aen. I, 12   i. e. urvo: orvo corr. urve K: urbe BC
 designantur BK   11 condit KNOP Mon.²: condet BCFTU: con-
 didit D Mon.¹   12 arat (T¹?) T: arit OP: aret BCDFMNU Mon.
 facit BDFKMNOP¹   13 faciet C: faciat T²U Mon.   13 sustollit KMOP:
 sustullit N: substollat F: sustollat BCTU Mon.: substollat D   portat
 KMOP: portam N: portet BCDFTU Mon. (ex -tit)   et] a N
 vocat KOP: vacat M: vocant N: vocet BCDFTU Mon.   14 circum-
 datur K   15 ferentes B   16 ev. Arev.   18 -reque B   19 rostrile T
 21 quod (alt.)] quia B   sibi] sit BCK   23 ne con. KT   26 tecuria K

vita tutior, ne his, qui nocere possent, aditus esset. Haec est origo oppidorum, quae quod opem darent, idcirco oppida nominata dixerunt. Oppidum autem magnitudine et moenibus
 7 discrepare a vico et castello et pago. Civitates autem aut coloniae,
 8 aut municipia, aut vici, aut castella, aut pagi appellantur. Civitas 5
 proprie dicitur, quam non advenae, sed eodem innati solo condiderunt. Ideoque urbes a propriis civibus conditae civitates,
 9 non coloniae nuncupantur. Colonia vero est quae defectu indigenarum novis cultoribus adimpletur. Vnde et colonia a
 10 cultu agri est dicta. Municipium est quo manente statu civitatis 10
 ius aliquod minoris aut maioris officii a principe impetrat. Dictum autem municipium a muniis, id est officiis, quod tantum munia, id est tributa debita vel munera, reddant. Nam liberales et
 11 famosissimae causae, et quae ex principe proficiscuntur, ibi non
 11 aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent. Vici 15
 et castella et pagi hi sunt qui nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur, et propter parvitatem
 12 sui maioribus civitatibus adtribuuntur. Vicus autem dictus ab ipsis tantum habitationibus, vel quod vias habeat tantum sine muris. Est autem sine munitione murorum; licet et vici 20
 dicantur ipsae habitationes urbis. Dictus autem vicus eo quod sit vice civitatis, vel quod vias habeat tantum sine muris.
 13 Castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi casam altam; cuius pluralis numerus castra, diminutivum castellum est [sive quod castrabatur licentia inibi habitantium, ne 25
 14 passim vaga hosti pateret]. Pagi sunt apta aedificiis loca inter agros habitantibus. Haec et conciliabula dicta, a conventu et
 15 societate multorum in unum. Conpita sunt ubi usus est con-

1 qui] quae B   possunt K   2 quae quod] quae quia B : quod K :
 quia eo quod C¹   4 castella B   Civitas C¹   6 quam] quia B
 7 civ. non om. K   10 cultura ag. B   quod del.   11 mai. aut min. K
 impertit K   12 a muneris K   quod] quia B
 proficiscuntur K   16 hi om. K   quae T : quae in K   14 in pr. pro-
 quia B   habeant T   22 vel quod . . . muris om. K   quod] quia B
 23 locum altissimum quasi K   24 castellus TC¹   25 sive quod . . . pat.
 hab. TUV : om. BCDKP   27 hab.] a civitatibus KN (non D)   28 in
 un. om. KN (non D)   Conpita CK

ventus fieri rusticorum ; et dicta conpita quod loca multa in agris eodem competant ; et quo convenitur a rusticis. Suburbana 16 sunt circumiecta civitatis aedificia, quasi sub urbe. Moenia 17 sunt muri civitatis, dicta ab eo quod muniant civitatem, quasi 5 munimenta urbis, id est tutamenta. Munium autem dictum, 18 quasi manu factum : sic et munus. Muri a munitione dicti, quasi muniri, eo quod muniant et tueantur interiora urbis. Moenia autem duplicem habent significationem ; nam interdum moenia abusive dici omnia aedificia publica civitatis, ut (Virg. 10 Aen. 2, 234) :

Dividimus muros, et moenia pandimus urbis ; proprie autem moenia sunt tantum muri. Murus autem turri- 19 bus propugnaculisque ornatur. Turres vocatae quod teretes sint et longae ; teres est enim aliquid rotundum cum proceritate, 15 ut columna. Nam et quamvis quadratae aut latae construuntur, procul tamen videntibus rotundae existimantur ; ideo quia omne cuiusque anguli simulacrum per longum aeris spatium evanescit atque consumitur, et rotundum videtur. Propugnacula 20 pinnae murorum sunt, dicta quia ex his propugnatur. Pro- 21 murale vero, eo quod sit pro munitione muri. Est enim murus proximus ante murum. Porta dicitur qua potest vel inportari 22 vel exportari aliquid. Proprie autem porta aut urbis aut castrorum vocatur, sicut superius dictum est. Vicus, ut praedictum est, ipsae habitationes urbis sunt ; unde et vicini dicti. Viae 25 ipsa spatia angusta quae inter vicos sunt. Plateae perpetuae 23 ac latiores civitatum viae sunt, iuxta proprietatem linguae Graecae a latitudine nuncupatae ; *πλατύς* enim Graeci latum

1 conpeda K : -ta C	quod] quia B	2 competunt BC	et
quod conveniuntur TC	4 sunt urbis (<i>expunct.</i>) muri C	dicti K	
quod] quia B	muniat B	5 totamenta T	6 munus <i>om.</i> CT
7 munire C : muniti <i>dett.</i>	eo quod] quia B	9 puplicae K	
11 div.] dicitur K	12 Muri K	13 ornantur K	quia terrentes
sint B	15 nam qu. C	16 existimanda sunt B	17 omne <i>dett.</i> :
omnis BCT : unius K	19 dictae autem quia KOP	propugnantur	
KOP (<i>non M</i>)	§ 21 <i>om.</i> KOP (<i>non MN</i>)	20 ve. est co T	21 pro-
ximum MN	qua] quia KPT	22 au. dicta por. B	23 nuncu-
pata K	27 platus K : -tos BCT (<i>cf.</i> XVII. vii. 37)	grecae B :	
greci (<i>i. ex corr.</i>) T			

ISIDORI

24 dicunt. Quintana pars plateae quinta est, qua carpentum pro-
 25 gredi potest. Cloacae dictae quod his percolantur aquae. Has
 primum Romae fecisse Tarquinius Priscum ut, quotiens
 pluviarum inundatio existeret, per eas aquae extra civitatem
 emitterentur, ne maximis perpetuisque tempestatibus planitiem 5
 26 vel fundamenta urbium strages aquarum subverteret. Imboli,
 vel quia subvolumina sunt, vel quia sub his ambulant. Sunt
 27 enim portici hinc inde platearum. Forus est exercendarum
 litium locus a fando dictus [sive a Phoroneo rege, qui primus
 Graecis legem dedit]. Haec loca et prorostra vocantur ideo 10
 quod ex bello Punico captis navibus Carthaginiensium rostra
 ablata sunt, et in foro Romano praefixa ut esset huius insigne
 28 victoriae. Curia dicitur eo quod ibi cura per senatum de
 29 cunctis administretur. Praetorium, quod ibi praetor resideat
 30 ad discutiendum. Gymnasium generalis est exercitiorum locus. 15
 Tamen apud Athenas locus erat ubi discebatur philosophia et
 sapientiae exercebatur studium; nam *γυμνάσιον* Graece vocatur,
 quod Latine exercitium dicitur, hoc est meditatio. Sed et
 balnea et loca cursorum et athletarum gymnasia sunt, eo quod
 31 illic homines in suae artis studio exercitentur. Capitolium 20
 Romae vocatum eo quod fuerit Romanae urbis et religionis
 caput summum. Alii aiunt, cum Tarquinius Priscus Capitolii
 fundamenta Romae aperiret, in loco fundamenti caput hominis
 litteris Tuscis notatum invenit, et proinde Capitolium appellavit.
 32 Arces sunt partes urbis excelsae atque munitae. Nam quae- 25
 cumque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem arces vo-
 33 cantur. Vnde et arcus et arca. Circum Romani dictum putant

1 dicitur *K* Quintanae (-ne) *codd.* pars *om.* *B*¹ regredi *K*
 2 quod] quia *B* has] nam *K* 4 eas] has *C* 5 perpetuis
 temp. *K* 6 subverterent *K* Imboli *T*: Imbuli *BCK* 7 sub
 volumine *dell.* ambolant *K* 8 porticus *K* 9 sive . . . dedit
hab. TUX: *om.* *BCDFKNOP* 10 haec loca *om.* *KNOP* (*non DF*)
 prorostra *KNP*: prostra *BBF* (*non Mon.*) 11 quod *CT*: quia
BK ex *BDFT*: in *K*: *om.* *C* cartaginiensibus *C* rustra *K*
 13 per sen. *ex* presentatum *B* 14 Pr. eo quod *C* illic *C* prae-
 ceptor *C*¹ redeat *K* (*pro* sedeat?) 15 est *om.* *K* 17 sapientia
K vocatum *C* 19 bannea *T* 20 studium *BCT* 21 Rom.
 fu. ur. *C* regionis *K* 23 hom. *om.* *C*¹ 24 invenerit *T* no-
 minavit *C* 27 arcus et *om.* *K*

a circuitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Theatrum autem ab spectaculo nominatum, ἀπὸ τῆς θεωρίας, 34 quod in eo populus stans desuper atque spectans ludos scenicos contemplaretur. Amphitheatrum vero vocatum quod ex duobus 35 sit theatris conpositum. Nam amphitheatrum rotundum est, theatrum vero ex medio amphitheatrum est, semicirculi figuram habens. Labyrinthus est perplexis parietibus aedificium, qualis 36 est apud Cretam a Daedalo factus, ubi fuit Minotaurus inclusus; in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum invenire non 10 valet. Cuius aedificii talis est situs ut aperientibus fores tonitruum intus terribile audiatur: descenditur centenis ultra gradibus; intus simulacra et monstrificae effigies, in partes diversas transitus innumeri per tenebras, et cetera ad errorem ingredientium facta, ita ut de tenebris eius ad lucem venire impossibile 15 videatur. Quattuor sunt [autem] labyrinthi; primus Aegyptius, secundus Creticus, tertius in Lemno, quartus in Italia; omnes ita constructi ut dissolvere eos nec saecula quidem possint. Farum turris est maxima quam Graeci ac Latini in commune 37 ex ipsius rei usu farum appellaverunt, eo quod flammaram incendio longe videatur a navigantibus, qualem Ptolomaeus iuxta Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est nocturno navium cursu ignes ostendere, ad pronuntianda vada portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos incidant; nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos 25 accessus habet. Hinc igitur in portibus machinas ad praelucendi ministerium fabricatas pharos dicunt. Nam φῶς lux est, ὄπος visio dicitur. Vnde et Lucifer Graece Φωσφόρος ap-

2 expectaculo K	ἀπὸ τῆς θε. om. K	3 qu. ex eo populo K	at.
prospectans K	6 theatrum] teatro K	med. anfiteatro TC	
semicirculo figura K	7 Laberinthus (-tus) codd. (etiam D)	con-	
plexis K (non D)	8 ad italo fac. K	9 introerit K	li. exire
non K (non D)	11 intus] in C ¹	discinditur K	13 ten. cet. C
14 inp. esse vi. C	15 sunt au. BC: au, sunt K: sunt T	labyrinthi (-ti)	
codd.	16 tertium C ¹	17 nec] ne T: nec ulla C	18 i.e. Pharum
19 usus B	22 ei. et noc. T: ei. noc. est BK	navium codd. in	
XX. x. 10: navigium BT: navigantium C: navicantibus T		23 ne	
decti T ¹	24 incedant K	fallentibus K	25 portibus dell. :
portibus codd.	26 fabricato B		

38 pellatur. Cocleae sunt altae et rotundae turres; et dictae
 cocleae quasi cycleae, quod in eis tamquam per circulum or-
 bemque conscendatur; qualis est Romae centum septuaginta
 39 quinque pedibus. Thermas appellatas quod caleant; Graeci
 40 enim θερμὸν calorem vocant. Balneis vero nomen inditum
 a levatione maeroris; nam Graeci βαλανεῖον dixerunt, quod
 anxietatem animi tollat. Haec et gymnasia dicuntur, quia ibi
 athletae uncto corpore et perfricato manibus exercitantur;
 41 nam γυμνάσιον Graece, Latine exercitium dicitur. Apodyterium,
 ubi lavantium vestimenta ponuntur, ab exuendo scilicet dictum; 10
 42 ἀποδύειν enim Graece exuere dicitur. Propina Graecus sermo
 est, quae apud nos corrupte popina dicitur: est autem locus
 iuxta balnea publica, ubi post lavacrum a fame et siti reficiuntur.
 Vnde et propina et propinare dicitur. Πείνα enim Graece
 43 famem significat, eo quod hic locus famem tollat. Tabernae 15
 olim vocabantur aediculae plebeiorum parvae et simplices in
 vicis, axibus et tabulis clausae; unde et tabernariae, quod ibi
 solebant consedere. Dictae autem tabernae quod ex tabulis
 lignisque erant constructae, quae nunc et si non speciem,
 44 nomen tamen pristinum retinent. Macellum dictum quod ibi 20
 45 mactentur pecora quae mercantibus venundantur. Mercatum
 autem a commercio nominatum. Ibi enim res vendere vel
 emere solitum est; sicut et teloneum dicitur ubi merces
 navium et nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vecti-
 galis exactor sedet pretium rebus inpositurus, et voce a merca- 25
 46 toribus flagitans. Carcer est a quo prohibemur exire, et dictus

2 quod] quia B per ciclum K urbemque K¹ 4 Gr. post
 voc. K 5 enim omi. K Balnei K: Banneis T 6 lev. dell.:
 labatione BKT: lavatione C Graece omi. K 9 Apoletherium
 CK: Apoletherium B: Apoletherium K 10 exuendo C¹ dic. sc. B
 11 ἀπο.] apodeterin BCT: apoletheri K Popina C 12 propina
 (-inna K) codd. 13 balneas publicas C feme C¹ 14 probina K
 15 sign. . . . famem omi. C¹ 16 ediculi B 17 saxibus T tabulae
 K claus (sic) T tabernarii K quod] quia B 18 con-
 sidere C: consedere T quod] quia B 19 ligneis quae B¹ et omi.
 C speciae K 23 toloneum BCK: tholoneum T 25 exactio K
 inpositurus vo. K clamatoribus K (non Monac. frag.) 26 prohibentur
 K (non Monac. frag.)

carcer a coercendo. [Hinc Fronto (frag. 12): 'Et pergraecari potius amoenis locis quam coerceri carcere viderentur.']

DE HABITACVLIS. Habitatio ab habendo vocata, ut 'habitare casas' (Virg. Ecl. 2, 29). Domus ex Graeca appellatione vocata; nam δώματα Graeci tecta dicunt. Est autem domus unius familiae habitatio, sicut urbs unius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani. Omne aedificium antiqui aedem appellaverunt. Alii aedem ab edendo quiddam sumpsisse nomen existimant, dantes exemplum de Plauto (Poen. 529):
 10 Si vocassem vos in aedem ad prandium.

Hinc et aedificium, eo quod fuerit prius ad edendum factum. Aula domus est regia, sive spatiosum habitaculum porticibus quattuor conclusum. Atrium magna aedes est, sive amplior et spatiosa domus; et dictum atrium [eo] quod addantur ei tres porticus extrinsecus. Alii atrium quasi ab igne et lychno atrum dixerunt; atrum enim fit ex fumo. Palatium a Pallante principe Arcadum dictum, in cuius honore Arcades Pallanteum oppidum construxerunt, et regiam in ipsius nomine conditam Palatium vocaverunt. Thalamum hac ex causa vocatum ferunt.
 20 Cum enim raptae fuissent a Romanis Sabinae, ex quibus cum una ante alias specie nobilis cum magna omnium admiratione raperetur, Thalamoni duci eam oraculo responsum est dari; et quoniam hae nuptiae feliciter cesserant, institutum est ut in omnibus nuptiis thalami nomen iteretur. Aegyptii quoque
 25 lingua sua loca, in quibus nubentes succedunt et cubant, 'thalamum' nominant. Coenaculum dictum a communione vescendi; 7

1 hinc . . . vid. hab. TUV Mon.: om. B C D F K M N O et T: ut UV
 2 carceres TU (non V) 3 ut aut (delet.) ut hab. T. 4 app.]
 interpretatione B (non D Monac. frag.) 6 uni B 8 quidam BCT:
 quidem Monac. frag. 9 exist. nom. K (non Monac. frag.) 10 in ede
 (ae-) ad BCFTU: in eodem ad M: in idem N non DOP Monac. frag.)
 12 porticibusque qua. C 14 dic. est atr. T eo hab. CT: om. BK
 15 aliis C lychno dett.: ligno BCT: lignis K 16 ex] pro K
 a Pal.] appellante C¹: appellante T 17 honores CT pal-
 lantea K: appellant eum T 18 et regi eam ips. T 19 hec K
 22 talamoni T: thalimoni K: talomoni B: Talassioni Aruv. 23 qu.
 hac] quae humanac K gesserant K: cesserat T 24 thalami]
 thalassii Aruv. 25 et incubant C Monac. frag. thalamum BT

ISIDORI

unde et coenobium congregatio. Antiqui enim publice et in commune vescebant, nec ullius convivium singulare erat, ne in
 8 occulto deliciae luxuriam gignerent. Triclinium est coenaculum, a tribus lectulis discumbentium dictum. Apud veteres enim in loco, ubi convivii apparatus exponebatur, tres lectuli
 5 strati erant, in quibus discumbentes epulabantur. Κλίνη enim Graece lectus vel adcubitus dicitur, ex quo confectum est ut
 9 triclinium diceretur. Cella dicta quod nos occultat et celat. Cubiculum vero, quod eo cubamus ibique dormientes requiescimus. Cubile autem cubandi locus est. Secessus, quod
 10 sit locus secretus, id est sine accessu. Diversorium dictum eo quod ex diversis viis ibi conveniatur. Hospitium sermo Graecus est, ubi quis ad tempus hospitali iure inhabitat, et iterum inde transiens migrat. Inde et metatum, quia mutatur. Vnde et legitur: 'castra metati sunt,' pro mutaverunt; non enim illic
 15 permanet exercitus, sed [per]transit. Moenius collega Crassi in foro proiecit materias, ut essent loca in quibus spectantes insisterent, quae ex nomine eius Moeniana appellata sunt. Haec et solaria, quia patent soli. Post haec alii lapide, alii materia aedificavere porticibus moeniana, et foribus et domibus
 20 adiecerunt. Tabulata olim lignae domus fiebant. Inde nomen permanet tabulatorum. Hypogeum est constructum sub terris aedificium, quod nos antrum vel speluncam dicimus. Solarium, quod soli et auris pateat, qualis fuit locus in quo David Beth-

1 congregatio *K*   2 vescebantur *CK*   ullis *C*¹   ne *ex non B*
 3 luxoriae *K*   5 enim *om. T*   ubi *om. K*   6 clinon *BCT*: clinion
K   7 lectum *BKT*: *om. C*¹   adacubitus *C*¹: accubitus (*adc-*)
BKT   8 quod] quae *B*   celet *K*   9 quia in eo *B*   ibique]
 atque *K* (*non Monac. frag.*)   9 requiescamus *CT*   10 cubicule *B*¹*T*
 au.] vero *Monac. frag.*   12 *ex om. C*¹   conveniantur *T*   13 a
 temp. *K*   14 qu. metatur *C*¹   un. et leg. *T*: un. leg. et *BC*: un.
 leg. *K*   16 pertransit *BCT*: transit *KNO*   Moenianus *BCDFO*
PTU: Moenianus *KN*   grassi *KOP*   17 materia *KOP*: -iam *N*
 (*non DFU*)   es. in lo. in *KNOP* (*non DFU*)   expectantes
 (*exsp-*) *CKT*   18 insiderent *KOP*: -rant *N* (*non DFU*)   nomineus
B   meniana *K*: moniana *OP*   19 haec est *BDFT* (*T*¹!) *U*: hoc
 est. *KNOP*   h. alia alii *KOP* (*non NDFU*)   20 aedificare (*ed-*)
BFT   meniana *K*: moenia *C*¹   21 adiecerunt *T*: adiecerant *C*¹
 Tabulate (*i. e. -tae*) *T*   22 perm. et tab. *K*   Apogeum *codd.*
 24 auri *B*: aurae *K*

sabee lavantem aspexit et adamavit. Cum Hierosolymam 13
 Antiochus obsideret, Hyrcanus princeps Iudaeorum reserato
 David sepulcro, tria milia auri talenta inde abstraxit, ex quibus
 trecenta Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret; atque ut
 5 facti invidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse
 primus xenodochia, quibus adventum susciperet pauperum et
 peregrinorum; unde et vocabulum sumpsit. Nam ex Graeco
 in Latinum *ξενοδοχείον* peregrinorum susceptio nuncupatur.
 Vbi autem aegrotantes de plateis colliguntur, *νοσοκομείον* Graece
 10 dicitur; in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum
 membra foveantur.

DE AEDIFICIIS SACRIS. Sacra sunt loca divinis cultibus IV
 instituta, utpote ea in quibus altaria litantibus de more ponti-
 ficibus consecrantur. Sancta iuxta veteres exteriora templi 2
 15 sunt. Sancta autem sanctorum locus templi secretior, ad quem
 nulli erat accessus nisi tantum sacerdotis. Dicta autem Sancta
 sanctorum quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel quia sancto-
 rum comparatione sanctiora sunt; sicut Cantica canticorum,
 quia cantica universa praecellunt. Sanctum autem a sanguine
 20 hostiae nuncupatum; nihil enim sanctum apud veteres dice-
 batur nisi quod hostiae sanguine esset consecratum aut con-
 sparsum. Item sanctum, quod extat esse sancitum. Sancire
 est autem confirmare et inrogatione poenae ab iniuria defendere;
 sic et leges sanctae et muri sancti esse dicuntur. Propitia- 3
 25 torium [quasi propitiationis oratorium; propitiatio enim placatio
 est]. Oracula dicta eo quod inde responsa redduntur; et ora-
 cula ab ore. Penetralia secreta sunt oraculorum; et penetralia 4
 dicta sunt ab eo quod est penitus, hoc est pene intus. Ora-
 torium orationi tantum est consecratum, in quo nemo aliquid

1 amavit TC   5 inv.] insidia K   6 susceperit K   9 de plat.
 aegr. K (non Monac. frag.)   9 vos. om. T   dic. Gr. BK (non
 Monac. frag.): om. T   10 laboribus K   14 iu. veteriora tem. B¹
 16 sacerdoti C   17 quia ascorum K   20 dicebant K   21 aut
 asparsum K: om. T   22 quod CT: quia BK   fort. stat: constat dett.
 sanctum C¹   23 et ab inr. po. et ab K   24 muri XCT: mores BKO
 25 quasi ... plac. est hab. TUX: om. BC¹KOMonac. frag.   26 dictae
 B   27 or. quasi ab K   28 sunt om. C   29 oratione K

ISIDORI

agere debet nisi ad quod est factum ; unde et nomen accepit.
5 Monasterium unius monachi habitatio est. Μόνος enim apud
6 Graecos solus, στήριον statio ; id est solitarii habitatio. Coe-
 nobium ex Graeco et Latino videtur esse conpositum. Est
 enim habitaculum plurimorum in commune viventium ; κοινὸν **5**
7 enim Graece commune dicitur. Templi nomen generale ; pro
 locis enim quibuscumque magnis antiqui templa dicebant : et
 templa dicta quasi tecta ampla. Sed et locus designatus ad
 orientem a contemplatione templum dicebatur. Cuius partes
 quattuor erant : antica ad ortum, postica ad occasum, sinistra **10**
 ad septentrionem, dextra ad meridiem spectans. Vnde et
 quando templum construebant, orientem spectabant aequino-
 ctialem, ita ut lineae ab ortu ad occidentem missae fierent partes
 caeli dextra sinistra aequales ; ut qui consuleret atque pre-
8 caretur rectum aspiceret orientem. Fana dicta a Faunis, ui- **15**
 bus templa error gentilium construebat unde consulentes
9 daemonum responsa audirent. Delubra veteres dicebant templa
 fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur ; et appel-
 lari delubra a diluendo. Ipsa sunt nunc aedes cum sacris
 fontibus, in quibus fideles regenerati purificantur : et bene **20**
 quodam praesagio delubra sunt appellata ; sunt enim in ablu-
10 tionem peccatorum. Fons autem in delubris locus regenera-
 torum est, in quo septem gradus in Spiritus sancti mysterio
 formantur ; tres in descensu et tres in ascensu : septimus vero
 is est qui et quartus, id est similis Filio hominis, extinguens **25**

<p>1 accipit C <i>Monac. frag.:</i> <i>Monac. frag.)</i> <i>Lat. om. T</i> <i>om. K</i> <i>Monac. frag.)</i> tentatione B¹ <i>codd.</i> noctialem B a funibus K (<i>fort. recte</i>) (<i>-se</i>) <i>codd.</i> BKT Spiritu B</p>	<p>2 μόνος] mono <i>codd.</i> C. vero ex T : C. et ex C (<i>non Monac. frag.</i>) vid.] dicitur K (<i>non Monac. frag.</i>) 6 enim om. C 7 quibusque K 10 portica BK 12 tem. quan. T 14 ac (hac B) deprecaretur BCT 16 construebant K diluebatur K caedes K 22 regerandorum K (<i>pro regenerandorum</i>) 25 is] his BT</p>	<p>3 στή.] sterio BK <i>Harl. extr.</i> solidatii C¹ (<i>non Harl. extr.</i>) 4 et 5 κοι. . . dic. 6 greci co. dicunt T (<i>non Harl. extr.</i>) 8 tecta] templa K 9 con- 11 a septentrione K expectans expectabant <i>codd.</i> et qui 15 a funis B : un. et consu. C 17 del. BC (<i>fort. recte</i>) ipsae 20 fontibus om. B¹ 21 ablutione 23 gradibus C¹</p>
--	---	---

fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquae; in quo plenitudo divinitatis habitat corporaliter. Basilicae prius 11 vocabantur regum habitacula, unde et nomen habent; nam βασιλεὺς rex et basilicae regiae habitationes. Nunc autem ideo 5 divina templa basilicae nominantur, quia ibi regi omnium Deo cultus et sacrificia offeruntur. Martyrium locus martyrum 12 Graeca derivatione, eo quod in memoria martyris sit constructum, vel quod sepulchra sanctorum ibi sint martyrum. Aram quidam vocatam dixerunt quod ibi incensae victimae 13 10 ardeant. Alii aras dicunt a precationibus, id est quas Graeci ἀρὰς dicunt; unde contra inprecatio κατάρα dicitur. Alii volunt ab altitudine aras, sed male. Altare autem ab altitu- 14 dine constat esse nominatum, quasi alta ara. Pulpitum, quod 15 in eo lector vel psalmista positus in publico conspici a populo 15 possit, quo liberius audiatur. Tribunal, eo quod inde a sacer- 16 dote tribuantur praecepta vivendi. Est enim locus in sublimi constitutus, unde universi exaudire possint. Alias tribunal a tribu denominatum, quod ad illud tribus convocetur. Ana- 17 logium dictum quod sermo inde praedicetur; nam λόγος Graece 20 sermo dicitur; quod et ipsud altius situm est [ut in eo lector vel psalmista positus in publico conspici a populo possit, quo liberius audiatur].

DE REPOSITORIIS. Sacrarium proprie est locus templi in V quo sacra reponuntur; sicut donarium est in quo conlocantur 25 oblata; sicut lectisternia dicuntur ubi homines sedere consueverunt. Ab inferendis igitur et deportandis sacris sacrarium nuncupatur. Donaria vero, eo quod ibi dona reponantur quae 2

1 stabilimento <i>K</i>	2 conparaliter <i>C</i> ¹	Basilica <i>K</i>	4 vel et
βασιλικαί	5 qu. regio om. deo cultum ibi et sacrificio <i>K</i> (<i>non Harl. extr.</i>)		
6 Ma. loc. martyrii (-ti-) <i>CBK</i>	7 quod <i>CT</i> : quia <i>BK</i>	8 mar-	
tyris <i>ex -rum K</i>	10 a precibus <i>Serv. ad Act. 2, 515</i>	est <i>om. K</i>	
11 κατ.] satura <i>C</i> : statura <i>B</i>	12 ar. dici sed <i>T</i>	13 nominatam <i>C</i>	
quod] quia <i>B</i>	15 quo] quod <i>B Harl. extr.</i> : ut <i>K</i>	17 un. et	
uni. exaudiri <i>K</i>	possunt <i>C</i>	18 tribus den. <i>BC</i> : tributa enomi-	
natum <i>K</i>	illum <i>BCT</i> (<i>et Isid.?</i>)	19 dictum <i>om. K</i>	20 quod
ips. <i>B¹K</i>	ipso alt. sit situm <i>K</i>	ut] vel <i>T</i>	ut in . . . aud.
hab. <i>CT</i> : <i>om. BK</i> (<i>cf. § 15</i>)	21 in publ. <i>om. T</i>		pop. sit quod
lib. <i>C</i> ¹	23 pro. loc. <i>K</i>	25 ablata <i>BKT</i>	27 nuncupantur <i>CT</i>
reponant <i>K</i>			

ISIDORI

3 in templis offerre consueverunt. Aerarium vocatum quia prius
 aes signatum ibi recondebatur. Hoc enim olim in usu erat
 auro argentoque nondum signato : ex quorum metallis quamvis
 postea facta fuisset pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab
 4 eo metallo unde pecunia [nomen] initium sumpsit. Armarium 5
 locus est ubi quarumcumque artium instrumenta ponuntur.
 Armamentarium vero, ubi tantum tela armorum. Vnde Iuue-
 nalis (13, 83):

Quidquid habet telorum armamentaria caeli.

Dicta autem utraque ab armis, id est brachiis, quibus exercentur. 10
 5 Bibliotheca est locus ubi reponuntur libri ; βιβλος enim Graece
 6 liber, θήκη repostorium dicitur. Promptuarium dictum eo quod
 7 inde necessaria victui promuntur, hoc est proferuntur. Cel-
 larium, quod in eo colligantur ministeria mensarum, vel quae
 necessaria victui supersunt. Inter promptuarium autem et 15
 cellarium hoc interest quod cellarium est paucorum dierum,
 8 promptuarium vero temporis longi est. Apotheca autem vel
 horrea a Graeco, verbum e verbo repostoria vel reconditoria
 dici possunt, eo quod in his homines elaboratas fruges reponunt.
 Vnde et enthecā Graeco nomine repositam rei copiosam 20
 substantiam appellamus.

VI DE OPERARIIS. Ergasterium locus est ubi opus aliquod
 fit. Graeco enim sermone ἔργα opera, στήριον statio ; id est
 2 operarii statio. Ergastula quoque et ipsa a Graeco vocabulo
 nuncupantur, ubi deputantur noxii ad aliquod opus faciendum ; 25
 ut solent gladiatores et exules, qui marmora secant et tamen
 3 vinculorum custodiis alligati sunt. Gynaecium Graece dictum

1 consuerunt *T* § 3 (cf. XVI. XVIII. 5) 2 aes] est *B* 3 signatum 7
 ex] et *B* quorum] quibus *K* 5 nomen in. *K* : nomen et in. *B* :
 in. *CT* 6 quarumque *BK* 7 armentarium *BT* 9 habent *detf.*
 armentaria *T* 10 utramque *T* est a br. *K* 11 βιβλ.]
 biblus *K* : biblio *BCT* 12 Prumtuarium *K* : Proptuarium *C*¹ 14 in
 eo] inde *C* mens. . . nec. *om.* *C*¹ vel *om.* *K* 15 neces-
 sario *BC*² promptuarium *C* 17 promptuarium *C* temp.
 io.] est *B* 18 a *om.* *B* : a Graeco *om.* *K* 19 possint *K* laboratas
K reponant *K* 20 enticam *BCT* : inticam *K* positam *K*
 22 opus] locus *T* 23 sterio *BCT* : isterium *K* : sterios *U* stat. . .
 est *om.* *K* : statio *om.* *C* 25 depotantur *K* (*pro* deport-?) 27 Ge-
 niceum *BCT* : Genigeum *K*

eo quod ibi conventus feminarum ad opus lanificii exercendum
conveniat. Mulier enim Graece γυνή nuncupatur. Pistrinum 4
quasi pilistrinum, quia pilo antea tundeant granum. Vnde et
apud veteres non molitores sed pistores dicti, quasi pinsores, a
5 pinsendis granis frumenti; molae enim usus nondum erat, sed
granum pilo pinsebant. Vnde et Vergilius (Georg. 1, 267):

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.

Clibanus [a clivo dictus, ab eo quod in erectione sit collectus; 5
clivum enim ascensum dicimus sive flexuosum]. Furnum per 6
10 derivationem a farre dictum, quoniam panis ex eo factus ibi
coquitur. Torcular dictum eo quod ibi uvae calcantur atque 7
extortae exprimantur. Forus est locus ubi uva calcatur, dictus 8
quod ibi feratur uva, vel propter quod ibi pedibus feratur:
unde et calcatorium dicitur. Sed hoc nomen multa significat:
15 prima species fori locus in civitate ad exercendas nundinas
relictus; secunda, ubi magistratus iudicare solet; tertia, quem
supra diximus, quem calcatorium nominavimus. Quarta,
spatia plana in navibus, de quibus Vergilius (Aen. 6, 412):

Laxatque foros.

20 Lacus dictus quia ibi decurrit frugum liquor.

DE ADITIBVS. Aditus ab eundo dictus, per quem ingre- VII
dimur et admittimur. Vestibulum est vel aditus domus 2
privatae, vel spatium adiacens aedibus publicis. Et vestibulum
dictum eo quod eo vestiuntur fores, aut quod aditum tecto
25 vestiatur, aut ab stando. Porticus, quod transitus sit magis 3
quam ubi standum sit, quasi porta; et porticus, eo quod sit

2. convenient B enim om. T nunc.] vocatur B 3 ante B
tondebant CT: adtondebant B un. ap. K 4 qu. pensores B¹:
qu. finsores CB² 5 pisendis KO: findendis BCT frumento C¹
6 filo T: in pila Servius ad Aen. 1, 179 findebant BCK: -bat TO
7 torrite K igni] flammis B¹ 8 Clibanum BFKOP a clivo
. . . flex. hab. TUX: om. BCDFKOP 9 Fornum CKOP 10 fare T
quoniam CFT: quod BDKOP 12 Torus K uve (ex corr.)
calcantur T 15 specie BC 16 quae sup. K: quod sup. B 17 quae
calc. K nominamus BC 20 quia] quod C frugum] uvarum C
21 ab adundo Serv. ad Aen. 6, 43 per] ad K 22 aditum BKT
23 sedibus T 24 dictum om. K co (all.) om. T 26 sit (all.)
si K

ISIDORI

4 apertus. Ianua a Iano quodam appellatur, cui gentiles omne introitum vel exitum sacrauerunt. Vnde Lucanus (1, 62):

Ferrea belligeri conpescat limina Iani.

Est autem primus domus ingressus; cetera intra ianuam ostia vocantur generaliter. Ostium est per quod ab aliquo arcemur

5 ingressu, ab ostando dictum [sive ostium, quia ostendit aliquid intus]. Alii aiunt ostium appellari quia ostem moratur; ibi enim adversariis nos obicimus: hinc et Ostia Tiberina, quia ostibus sunt opposita. Fores et valvae claustra sunt; sed fores dicuntur quae foras, valvae, quae intus revolvuntur, et duplices

10 conplicabilesque sunt. Sed generaliter usus vocabula ista 5, 6 corrumpit. Claustra ab eo quod claudantur dicta. Fenestrae sunt quibus pars exterior angusta et interior diffusa [est], quales in horreis videmus, dictae eo quod lucem fenerent: lux enim Graece φῶς dicitur: vel quia per eas intus positus homo videt.

15 Alii fenestram putant dictam eo quod domui lucem minestret, conpositum nomen ex Graeco Latinoque sermone; φῶς enim

7 Graece lux est. Cardo est locus in quo ostium vertitur et semper movetur, dictus ἀπὸ τῆς καρδίας, quod quasi cor hominem totum, ita ille cuneus ianuam regat ac moveat. Vnde et

8 proverbiale est: 'In cardine rem esse.' Limina ostiorum dicta eo quod transversa sint ut limes, et per ea sicut in agro

9 aut introeatur aut foris eatur. Postes et antae quasi post et ante: et antae quia ante stant, vel quia antea ad eas accedimus prius quam domum ingrediamur; postes eo quod post ostium 25 stent.

1 aperta C   2 un. et Luc. K   3 limina] menia K: menicam N
 4 ianua os. vocatur K   5 est] autem K   arcetur K   6 sive . . .
 intus hab. CTUX: om. BKO Harl. extr.   8 nos adv. obiciumus (sic) T
 ostie tiberine T   10 quae] quia K   fo. sunt val. T   12 corrumpit B
 13 est hab. CT: om. BK   14 dicta T   eo om. C   ferrent T   15 cas]
 ea B: eam T   ho. foris fidet C: an ho. extra (estra) videt (fi.)?
 16 dic. put. C   ministrat CT   17 φῶς . . . est om. K: fort. hic
 substituenda illa priora lux . . . dicitur   19 movet K   τῆς] to codd.
 (pro rov?)   quod] quia B   20 totum om. K   22 transversae
 (-se) codd.   23 Po. et antes K: Po. C   24 et antae] stantes K:
 stantium B: om. CDT   iam ante stante D: om. K: qu. an. st.
 vel om. B'   vel qua D   antea] ante C (non D)   ascendimus C'D
 25 prius om. K   qu. postium sint K

DE PARTIBVS AEDIFICIORVM. Fundamentum dictum quod VIII
fundus sit domui. Idem et caementum a caedendo dictum,
quod caeso crasso lapide surgat. Paries nuncupatus quia sem- 2
per duo sunt pares, vel a latere vel a fronte. Sive enim tetra-
5 gonum sive hexagonum sit, qui se conspiciunt ex pari erunt.
Aliter enim structura facta deformis est. Parietinas dicimus 3
quasi parietum ruinas : sunt enim parietes stantes sine tecto,
sine habitantibus. Angulus, quod duos parietes in unum con- 4
iungat. Culmina dicta sunt quia apud antiquos tecta culmo
10 tegebantur, ut nunc rusticani. Hinc tecti summitas culmen
dicitur. Camerae sunt volumina introrsum respicientia, appel- 5
latae a curvo ; *καμωρ* enim Graece curvum est. Laquearia 6
sunt quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria di-
cuntur. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius (1290):

15 Resultant aedesque lacusque.
Cuius diminutio lacunar facit, ut Horatius (C. 2, 18, 1) :

Neque aureum
mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarium ; et per *ἀντίστυχον* laquearium
20 facit. Absida Graeco sermone, Latine interpretatur lucida, eo 7
quod lumine accepto per arcum resplendeat. Sed utrum absi-
dam an absidem dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum
quidam doctorum existimant. Testudo est camera templi ob 8
liqua. Nam in modum testudinis veteres templorum tecta
25 faciebant ; quae ideo sic fiebant ut caeli imaginem redderet,
quod constat esse convexum. Alii testudinem volunt esse lo-

1 (*cf.* XIX. x. 2) dic. eo qu. *K* quia *B* 2 domus *BC* 3 caeso
om. codd. nuncupatas *T*: -ta *K* 4 vel (*prius*)] ve *K* tetra-
comum sive exacomum *K* 5 sint *K*: fit *C* prospiciunt *K*
6 enim *om. B*¹ 7 tectu *BT* tec. et si. *C* 8 *fort.* Ang. quasi
undulus quod duo *K* coniungunt *BK* 10 rusticani *K Harl.*
extr.: rusticam *D*: rustica *BCT* tectis *T* 11 Camarae *B*
volumine *T* 12 *camur codd.* est] dicitur *C* 13 subtegant
*C*¹ 15 resultat *T* (*non M Harl. extr.*) 16 deminuto *B* oratio
B 17 neque] atque *C* 18 renitet *BCK* 19 dim. lacun. antesticon
laque. fa. *B*: dim. laque. per antisticon fa. *K* lacunarium *BC*
20 fecit *C* Abs. a Gr. *C* 21 absidam] absida *B* 23 subliqua *K*
(*non Harl. extr.*) 25 fiebat *BCT* redderent *K* 26 quod] quae *B*

ISIDORI

- 9 cum in parte atrii adversum venientibus. Arcus dicti quod
 10 sint arca conclusione curvati; ipsi et fornices. Pavimenta
 originem apud Graecos habent elaborata arte picturae; litho-
 strota parvulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Vo-
 cata autem pavimenta eo quod paviantur, id est caedantur. 5
 11 Vnde et pavor, quia caedit cor. Ostracus est pavementum te-
 staceum, eo quod fractis testis calce admixto feriat; testa
 12 enim Graeci ὄστρα dicunt. Conpluvium dictum quia aquae
 partibus, quae circa sunt, eo conveniunt. Tessella sunt e qui-
 bus domicilia sternuntur, a tesseris nominata, id est quadratis 10
 13 lapillis, per diminutionem. Bases fulturae sunt columnarum,
 quae a fundamento consurgunt et superpositae fabricae susti-
 nent pondus. 'Bases' autem nomen petrae est fortissimae Syro
 14 sermone. Columnae pro longitudine et rotunditate vocatae, in
 quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua ratio erat 15
 columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. Genera rotun-
 darum quattuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae, Corinthiae,
 mensura crassitudinis et altitudinis inter se distantes. Quin-
 tum genus est earum quae vocantur Atticae, quaternis angulis
 15 aut amplius, paribus laterum intervallis. Capitolia dicta quod 20
 sint columnarum capita, sicut super collum caput. Epistolia
 sunt quae super capitella columnarum ponuntur; et est Grae-
 cum [id est supermissa]. Tegulae, quod tegant aedes; et im-
 16 brices, quod accipiant imbres. Lateres et laterculi, quod lati
 formentur circumactis undique quattuor tabulis. Canalis ab 25
 eo quod cava sit in modum cannae. Sane canalem melius
 17 genere feminino quam masculino proferimus. Fistulae aqua-
 rum sunt dictae quod aquas fundant et mittant; nam *στολα*

3 pictura <i>T</i>	4 crustis ac stellis <i>T</i>	varii <i>B</i> ¹
6 unde . . . cor <i>om.</i>	cedet <i>B</i> ¹ <i>TU</i> (<i>non Harl. extr.</i>)	7 tectis <i>C</i> ¹
testam <i>dett.</i>	8 ostrae <i>codd.</i> : ὄστρακα <i>dett.</i>	dictum <i>om.</i> <i>B</i>
aquae <i>om.</i> <i>K</i> : fort. aquae e	9 convenient <i>C</i>	Tessellae <i>dett.</i>
sunt] est <i>C</i> ¹	e <i>om.</i> <i>T</i>	12 et] haec <i>K</i>
16 -nes <i>K</i>	18 et latitudinis <i>K</i>	20 aut amp. . . int. <i>om.</i> <i>KP</i> (<i>non Harl. extr.</i>)
Epist. <i>om.</i> <i>C</i> ¹	Capitolla <i>C</i> : Capitella <i>dett.</i> (<i>cf.</i> XIX. x. 24)	quod . . .
imbr. <i>om.</i> <i>T</i>	23 id est sup. hab. <i>T</i> : <i>om.</i> <i>BCK</i>	quia <i>B</i>
culae <i>C</i> ¹	24 quia <i>B</i>	accipient <i>T</i>
28 fundunt <i>K</i>	25 circumacutis <i>T</i>	27 femino <i>CT</i>
	emittant <i>BK</i>	qu. masc. <i>om.</i> <i>K</i>
	27	28

stolae *B* (*vix pro στολή*)

Graece mittere est. Formae earum pro magnitudine aquae et capacitatis modo fiunt.

DE MVNITIONIBVS. Munitum vel munimentum dictum **IX** quia manu est factum. Cohors vocata vel quod coartet cuncta **5** quae interius sunt, id est concludat, vel quod coerceat obiectu suo extraneos et adire prohibeat. Vallum est quod mole ter- **2** rae erigitur, ut custodia praetendatur. Dictum autem vallum a vallis; nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur. Et valli dicti quod figantur et vellantur. Intervalla sunt spatia **10** inter capita vallorum, id est stipitum quibus vallum fit; unde et cetera quoque spatia dicunt, ab stipitibus scilicet. Agger **3** est cuiuslibet rei acervatio, unde fossae aut valles possint repleri. Agger proprie dicitur terra aggesta quae vallo facto propius ponitur; sed abusive et muros et munimenta omnia aggerem **15** dicimus. Maceriae sunt parietes longi quibus vineae aliquae **4** clauduntur; longum enim Graeci μακρόν dicunt. Formatum, **5** sive formacium, in Africa et Hispania parietes e terra appellant, quoniam in forma circumdatis duabus utrimque tabulis inferciuntur verius quam instruuntur. Aevis durant incorrupti ventis, **20** ignibus omnique caemento fortiores. Sepes munimenta sato- **6** rum sunt; unde et appellatae. Caulas munimenta ovium vel sepimenta ovilium. Est autem Graecum nomen C [littera] detracta; nam Graeci αὐλὰς vocant animalium receptacula. **X**

DE TENTORIIS. Tabernacula tentoria sunt militum, qui- **25** bus in itinere solis ardores tempestatesque imbrium frigrisque

4 quia] quod *B* Coors *T*¹: Cors *BCKT*² vocat *T* quod] quia *B*
 5 quod] quia *B* cohereat *B* 7 egeritur *K* autem *om.* *K* vallum
om. *C* 8 valli] vallis *K* sunt fortes *C*¹ 9 et evellantur *K*
 11 cet. queque *K* dicuntur *C* 12 est *om.* *K* possunt *BC* (*cum*
Serv. ad Aen. 9, 564) recreari *K* 13 aggerem *B*¹ *K* dicimus
K agesta *B* proprius *T*: propivius *B* 14 mauros *T*¹ 15 par.
om. *K* longae *K* 17 formatium *BK*: fornacium *C* et in
 spania *T* e] de *K*: *om.* *B* 18 quando *KN* utrique *T*:
 undique *K* infertiant *K* 19 quam] que *B*¹ struuntur
Plin. N. H. 35, 169 incorruptae *K* 20 omniaque *D*: *om.* *B*
 cemente *BD* satorum *BCFTU*: saxorum *D*: agrorum *KNOP*
 21 sunt *om.* *N* un. et app. *om.* *KOP* (*non NDF*) Caul. . . .
 ovilium *om.* *KOP*: vel sep. ovilium *om.* *N* (*non DF*) 22 littera *hab.*
KNOP: *om.* *BCT* 25 ardoris *B*: ardorem *K*

iniurias vitant. Dicta autem tabernacula quod cortinae dis-
 tentae funibus tabulis interstantibus adpenderentur, quae
 2 tentoria sustinerent. Tentorium vocatum eo quod tendatur
 3 funibus atque palis; unde et hodie praetendere dicuntur. Papili-
 ones vocantur a similitudine parvuli animalis volantis, quae 5
 maxime abundant florentibus malvis. Haec sunt aviculae quae
 lumine accenso conveniunt, et circa volitantes ab igne proxime
 interire coguntur.

XI DE SEPVLCHRIS. Sepulchrum a sepulto dictum. Prius
 autem quisque in domo sua sepeliebatur. Postea vetitum est 10
 legibus, ne foetore ipso corpora viventium contacta inficerentur.
 Monumentum ideo nuncupatur eo quod mentem moneat ad
 defuncti memoriam. Cum enim non videris monumentum,
 illud est quod scriptum est (Psalm. 31, 12): 'Excidi tamquam
 mortuus a corde.' Cum autem videris, monet mentem et ad 15
 memoriam te reducit ut mortuum recorderis. Monumenta
 2 itaque et memoriae pro mentis admonitione dictae. Tumulus
 dictus quasi tumens tellus. Sarcophagus Graecum est nomen,
 eo quod ibi corpora absumantur; *σάρξ* enim Graece caro, *φαιγεῖν*
 3 comedere dicitur. Mausolea sunt sepulchra seu monumenta 20
 regum, a Mausol[e]o rege Aegyptiorum dicta. Nam eo defuncto
 uxor eius mirae magnitudinis et pulchritudinis extruxit sepul-
 chrum in tantum ut usque hodie omnia monumenta pretiosa ex
 4 nomine eius Mausolea nuncupentur. Pyramides genus sepul-
 chrorum quadratum et fastigiatum ultra omnem excelsitatem 25
 quae fieri manu possit, unde et mensuram umbrarum egressae
 nullam habere umbram dicuntur. Tali autem aedificio surgunt

1 autem *om. T* 2 adstantibus *K* 4 unde . . . dic. *om. C* dicitur
Arev. Pap. voc. *om. T*¹ 5 parvule *T*: parvulae *B* qui *BK*
 6 floribus *K* vicule *T* 7 lumini *K* circum volantes *K*
 pro. ab ig. *K* proximo *dett.* 10 vet. esse legimus *C* 12 a def. *K*
 14 qu. scrip. est *om. K* excidii *T*: excedit *K* 15 mon. men.] mone-
 mentum *T* et *om. C*¹ 16 reducet ut morti *K* 18 Sarcophagum
 (-cum) *TK*: -gom *B* 19 corp. ibi *T* adsumantur *codd.* sarcia
codd. fagus (-cus *K*) *codd.* 22 et pulchritudine *T*: *om. K*
 23 ut *om. T* 24 Piram id est ge. *K* 26 possunt *CKT* men-
 sura una umb. *KO*: mensurae unam umb. *B*¹: mensurae una mem-
 brarum *D* 27 tale *BK*

ut a lato incipient et in angusto finiuntur sicut ignis ; πῦρ enim dicitur ignis. Hos Aegyptus habet. Apud maiores enim potentes aut sub montibus aut in montibus sepeliebantur. Inde tractum est ut super cadavera aut pyramides fierent, aut
5 ingentes columnae conlocarentur.

DE AEDIFICIIS RVSTICIS. Casa est agreste habitaculum XII palis atque virgultis arundinibusque contextum, quibus possint homines tueri a [vi] frigoris vel caloris iniuria. Tugurium 2 casula est quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui, 10 quasi tegurium, sive propter ardorem solis et radios declinandos, sive ut inde vel homines vel bestiolas, quae insidiare solent natis frugibus, abigant. Hunc rustici capannam vocant, quod unum tantum capiat. Tescua quidam putant esse tugu- 3 ria, quidam loca praerupta et aspera. Magalia aedificia Numi- 4 15 darum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium carinae sunt, sive rotunda in modum furnorum. Et magalia dicta quasi magaria, quia ‘magar’ Punici novam villam dicunt, una littera commutata L pro R, magalia, magaria.

DE AGRIS. Ager Latine appellari dicitur eo quod in eo XIII 20 agatur aliquid. Alii agrum ex Graeco nominari manifestius credunt. Vnde et villa Graece † coragros † dicitur. Villa a vallo, 2 id est aggere terrae, nuncupata, quod pro limite constitui solet. Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos 3 initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque 25 possedit ; unde et nuncupati. Fundus dictus quod eo funda- 4 tur vel stabiliatur patrimonium. Fundus autem et urbanum

1 ut] a K	incipiunt K	finiuntur K	πῦρ] pir <i>codd.</i>
3 sepeliuntur C ¹	4 supra K	pira ide B : piram K	7 virgis K
contexta K	8 omnes T	a KT : avi CD : aut B	vel] aut
B : om. (in spat.) K	9 quae fa. K	ad] a B	11 ut inde] unde T
12 cavannam B ² (non M)	13 capiant K	14 proroptua B	15 agr.
ab obl. K	materibus K ¹	tenta KOP	16 sunt om. KNOP
17 villam BCDEF T : cellam KOP	18 magaria et magaliam N : maria et magalia KOP : magaria tuguria BCTU : magoria tuguria DF	19 appella- re BT	20 alii om. K
21 coragus (r superscr.) K	22 quod] quia B	pro] prope K	consituti C
23 publice C ¹	quos in initio K	24 occ.] ut occ. T : nuncupavit K	25 nuncupate (ex -tie) KB
ex corr.	dic. est eo quod C	fundantur C ¹ : fundetur Schwarz	
26 vel stab. om. T	patrim.] patri momentum BT		

- 5 aedificium et rusticum intellegendum est. Praedium, quod ex omnibus patrifamilias maxime praevideatur, id est apparet, quasi praevidium ; vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, ut
 6 praedae nomine habebant. Omnis autem ager, ut Varro docet, quadrifarius dividitur : aut enim arvus est ager, id est sationalis ; 5 aut consitus, id est aptus arboribus ; aut pascuus, qui herbis tantum et animalibus vacat ; aut florus, quod sunt horti apibus congruentes et floribus. Quod etiam Vergilius in quattuor
 7 libros Georgicorum secutus est. Rura veteres incultos agros dicebant, id est silvas et pascua ; agrum vero, qui colebatur. 10 Nam rus est quo mel, quo lac, quo pecus haberi potest ; unde et rusticus nominatur : haec agrestium prima et otiosa felicitas.
 8 Seges ager est in quo seritur ; unde et Vergilius (Georg. 1, 47) :
 Illa seges demum votis respondet avari agricolae. 15
 9 Conpascuus ager dictus qui a divisoribus agrorum relictus est
 10 ad pascendum communiter vicinis. Alluvius ager est quem
 11 paulatim fluvius in agrum reddit. Arcifinius ager dictus est qui a certis linearum mensuris non continetur, sed arcentur fines eius obiectu fluminum, montium, arborum ; unde et in his agris 20
 12 nihil subsicivorum intervenit. Novalis ager est primum proscissus, sive qui alternis annis vacat novandarum sibi virium causa. Novalia enim semel cum fructu erunt et semel vacua.
 13 Squalidus ager quasi excolidus, quod iam a cultura exierit ;
 14 sicut exconsul, quod a consulatu discesserit. Vliginosus ager 25

1 quod] quia B	2 patrifamilias K	maxime om. K	pro-
videntur T	apparent T	3 qu. ant. qui ag. T	5 quadrifariam
Serv. ad Georg. init.	div.] dicitur KOP (non D)		rationalis C :
rationabilis T	6 qui] quae C	7 florens C : floreus Servius (non DFNOPU)	quod sit (sint N) ap. aptus congruentibus flo. KNOP
(non DFU)	quod] quia B	apibus om. B	8 quod] quia B
quarto libro K	11 mel vel quo T		12 agr. praetiosa fel. K
13 est ager C	et om. C	14 domum B	18 reddit K
finius K : Arcifanius T (non D)	vel quia c. : quod c. B		19 minsuris
non tinetur N	arcentur BD : arcentur K		fin. eius] in is est K
20 in om. T	sacris K	21 subciborum B	est om. C
proscissus BCK	22 quia al. codd.	vocat T	23 novali en. K
erant T	24 Isqualidus T	scolidus B	iam cult. T
25 quod cons. C			

est semper uvidus. Nam humidus dicitur qui aliquando sicca-
 tur. Vlgo enim humor terrae est naturalis, ab ea numquam
 recedens. Subseciva sunt proprie quae sutor de materia prae- 15
 cidens quasi supervacua abicit. Inde et subsiciva, agri quos in
 5 pertica divisos recusant quasi steriles vel palustres. Item sub-
 seciva quae in divisura agri non efficiunt centuriam, id est
 iugera ducenta. Area dicitur tabularum aequalitas. Dicta au- 16
 tem area a planitie atque aequalitate; unde et ara. Alii aream
 vocatam dicunt quod pro tritrandis frugibus eradatur, vel quod
 10 non triturentur in ea nisi arida. Pratum est cuius feni copia 17
 armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo
 quod protinus sit paratum, nec magnum laborem culturae desi-
 deret. Prata autem esse quae secari possunt. Paludes dictae 18
 a Pale pastorali dea, quod paleam, id est pabula, nutriant
 15 iumentorum.

DE FINIBVS AGRORVM. Fines dicti eo quod agri funicu- XIV
 lis sint divisi. Mensurarum enim lineae in terrarum partitione
 tenduntur ut dimensionis aequalitas teneatur. Limites appel- 2
 lati antqiuo verbo transversi, nam transversa omnia antiqui lima
 20 dicebant; a quo et limina ostiorum, per quae foris vel intus
 itur, et limites, quod per eos in agros foris eatur. Hinc et
 limus vocabulum accepit, cingulum quo servi publici cinge-
 bantur obliqua purpura. Termini dicti quod terrae mensuras 3
 distinguunt atque declarant. His enim testimonia finium in-
 25 telleguntur, et agrorum intentio et certamen aufertur. Limites 4
 maximi in agris duo sunt: cardo et decumanus. Cardo, qui a

1 uvidus] umidus C	2 est om. K	3 Subsiciva BCK	quae
divisor praec. K: quae su. de maria praec. B		4 unde C (etiam T ¹ ?)	
quos] que K (i.e. quae)	5 divitores rec. K	subsiciva BCK	
6 centura K: contraria B	8 atque om. K	9 voc. dic.] vocant K	
quod CT: quia BK	eradantur K	aut quia K	12 paratus
BC	cultu resideret T	13 Padules B	14 a om. T
a quo pal. T	pastore C ¹	dea] de ea BK ²	nutriunt T
16 eo om. K	agra BT	17 divisa B	partione K: portione T
18 demensionis CK	equitas BT	19 lima] limina K	20 per
quas BK: per quos CT	21 quod om. T	in om. K	agro T
hinc . . . accepit om. T	22 limus] mens KO		publice T
24 distinguant K	25 contentio C	26 maxime K	car. est
qui T	vel quia: quia a K: qui C		

ISIDORI

septentrione directus a cardine caeli est ; nam sine dubio caelum
 vertitur in septentrionali orbe. Decumanus est qui ab oriente
 in occidentem per transversum dirigitur, qui pro eo quod for-
 mam X faciat decumanus est appellatus. Ager enim bis divi-
 5 sus figuram denarii numeri efficit. Arca ab arcendo vocata : 5
 fines enim agri custodit eosque adire prohibet. Trifinium
 dictum eo quod trium possessionum fines adstringit. Hinc et
 quadrifinium, quod quattuor. Reliqui limites angustiores et
 inter se distant inparibus intervallis et nominibus designatis.

XV DE MENSURIS AGRORVM. Mensura est quidquid pondere, 10
 capacitate, longitudine, altitudine, latitudine, animoque finitur.
 Maiores itaque orbem in partibus, partes in provinciis, provin-
 cias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in
 agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in clima-
 tibus, deinde climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos, 15
 pedes, palmos, uncias et digitos dividerunt ; tanta enim fuit illo-
 2 rum sollertia. Digitus est pars minima agrestium mensurarum.
 Inde uncia habens digitos tres. Palmus autem quattuor digitos
 habet, pes sedecim, passus pedes quinque, pertica passus duos,
 3 id est pedes decem. Pertica autem a portando dicta, quasi 20
 portica. Omnes enim praecedentes mensurae in corpore sunt,
 ut palmus, pes, passus, et reliqua ; sola pertica portatur. Est
 enim decem pedum ad instar calami in Ezechielo templum men-
 4 surantis. Actus minimus est, latitudine pedum quattuor, longi-
 tudine centum viginti. Climata quoque undiqueversum pedes 25
 habent sexaginta, ita (*sequitur figura*). Actus quadratus undi-
 que finitur pedibus centum viginti, ita (*seq. fig.*). Hunc Baetici
 5 arapennem dicunt, ab arando scilicet. Actus duplicatus iuge-

1 sine duo K   3 per om. T   pro] ex K   4 facit T   5 vocata
 BCT: dicta KP   6 adiri T: ad hoc ire C¹   7 stringit K   8 ang.
 int. T   9 dist. et inp. B   omnibus K   13 regiones] regionibus K
 14 agros] agra BT   centurias] -ia K   15 deinde] de T: om. K
 in acetus acetus in per. perticas in (*etc.*) K   particas T   passis
 C¹   16 enim om. C   eorum BC   17 mensuram K   20 pedes
 om. K   23 vel decempedum   pedum KT   24 pedum qu.
 lat. K   qu. et long. B   26 habet BCT   27 fin. LX ped. BT
 28 arapenne K (*non Col. Mon.*)

rum facit ; ab eo quod est iunctum iugeri nomen accepit. Iugerum autem constat longitudine pedum ducentorum quadraginta, latitudine centum viginti, ita (*seq. fig.*). Actum provinciae Baeticae rustici acnuam vocant. Porcam idem Baetici triginta pedum latitudine et octuaginta longitudine definiunt (*seq. fig.*). Sed porca est quod in arando extat ; quod defossum est, lira. Galli candetum appellant in areis urbanis spatium centum pedum, quasi centetum. In agrestibus autem pedes centum quinquaginta quadratum iustum candetum vocant. Porro stadialis ager habet passus cxxv, id est pedes dcxxv ; cuius mensura octies computata, miliarium facit, qui constat quinque milia pedibus. Centuria autem ager est ducentorum iugerum, qui apud antiquos a centum iugeribus vocabatur, sed postea duplicata est nomenque pristinum retinuit. In numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen mutare non potuerunt.

DE ITINERIBVS. Mensuras viarum nos miliaria dicimus, Graeci stadia, Galli leugas, Aegypti schoenos, Persae parasangas. Sunt autem proprio quaeque spatio. Miliarium mille passibus terminatur ; et dictum miliarium quasi mille adium, habens pedes quinque milia. Leuga finitur passibus mille quingentis. Stadium octava pars miliarii est, constans passibus centum viginti quinque. Hunc primum Herculem statuuisse dicunt, eumque eo spatio determinasse quod ipse sub uno spiritu confecisset, ac proinde stadium appellasse quoniam in fine respirasset simulque et stetit. Via est qua potest ire vehiculum ; et via dicta a vehiculorum incursum. Nam duos actus capit, propter euntium et venientium vehiculorum occursum. Omnis

4 agnus *B* : agrum *C* : agnos *K* : anum *T*, quae omnia ad agnum (*ita Col. D*) redire possunt
 5 long. oct. *K* finiunt *T* : dicunt *K*
 6 est *om.* *K* constat *B* 7 ca. app. Gal. *K* canditum *K* :
 camdentum *T* : candidum *B* aureis *B* 9 quadratorum *BCT*
 canditum *BK* porro . . . pedibus hab. *BCDFTU* : *om.* *KNP*
 12 Centuri *C*¹*K* quia *K* 13 centum *om.* *B*¹ 15 sunt] sed
K : set *N* 17 leuvas *BKT* signes (es- *C*¹) *codd.* 18 quoque *T*
 19 an mille ad eum? 20 Leuva *BKT* quingentibus *T* 22 hunc
ex hinc T 23 conficisse *K* 24 appellasset *BT* quoniam]
 quod *K* 27 occursum *T* : incursum *K* : incursum *B*

ISIDORI

autem via aut publica est aut privata. Publica est quae in solo publico est, qua iter, actus populo patet. Haec aut ad mare aut ad oppida pertinet. Privata est quae vicino municipio data 6 est. Strata dicta quasi vulgi pedibus trita. Lucretius (1, 315):

Strataque iam vulgi pedibus detrita viarum. 5

Ipsa est et delapidata, id est lapidibus strata. Primi autem Poeni dicuntur lapidibus vias stravisse; postea Romani eas per omnem pene orbem disposuerunt, propter rectitudinem itinere- 7 rum et ne plebs esset otiosa. Agger est media stratae eminentia coaggeratis lapidibus strata, ab aggere, id est coacervatione 10 dicta; quam historici viam militarem dicunt, ut (Virg. Aen. 5, 273):

Qualis saepe viae depensus in aggere serpens.

- 8 Iter vel itus est via qua iri ab homine quaquaversum potest. Iter autem et itiner diversam significationem habent. Iter 15 [enim] est locus transitu facilis; unde appellamus et itum. Itiner autem est itus longae viae, et ipse labor ambulandi ut quo velis 9 pervenias. Semita itineris dimidium est, a semiitu dicta. Semita 10 autem hominum est, calles ferarum et pecudum. Callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pedum voca- 20 tum, sive a callo pecudum praeduratum. Tramites sunt transversa in agris itinera, sive recta via, dicta quod transmittat. 11 Divortia sunt flexus viarum, hoc est viae in diversa tendentes. Idem diverticula sunt, hoc est diversae ac divisae viae, sive 12 semitae transversae quae sunt a latere viae. Bivium, quia 25

2 quae iter *T*: quae inter *BK* actus] agros *K* haec autem
 aut ad *T*: haec autem ad *B* 3 pert.] pergit *C* 4 quia si *K*:
 quas *T* detrita *T* 6 lapidata *C* 7 Poeni] pena *B*
 via stratusse *K* 8 iterum *C* 9 Ager *BC* *T* 10 coacervatis
K ab accire *K* est a coac. *K* 11 dicti *C* 13 de-
 praehinsus in aere *K* 14 It. veitus *B*: Inter vallatus *C* ire
KT 15 habent] berent *ut vid.* *K* 16 enim *hab.* *BT*: *om.* *CK*
 app. exitum *C* 17 itus *om.* *K* quod *T* 18 dim.] medium *K*
 est *om.* *C* semeitu *K*: semicitu *T*: semivia *C* 19 callis f.
 aut p. *K* 20 a collo peduum *T* 21 sive ca. *K*: sive a collo *T*
 pedum *KT* perduratum *BC*: duratum *K* 22 d. quia trans-
 mittant *C* 23 flexu *K*: flexua *N* vias in d. *BKT*: viam in
 diversam *N* 24 sive . . . viae *om.* *KN* 25 a lat.] altere (-ae) *TC*
 Divium *KNP*

duplex est via. Conpeta, quia plures in ea competunt viae, quasi triviae, quadrviae. Ambitus inter vicinorum aedificia locus, duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus, et ab ambulando dictus. Orbita vestigium carri, ab 13
5 orbe rotae dicta. Porro actus, quo pecus agi solet. Clivosum iter flexuosum. Vestigia sunt pedum signa primis plantis expressa, vocata quod his viae praecurrentium investigentur, id est agnoscantur.

1 Conpeta ...	quadriviae om. KP :	quasi tr. quadr. om. N	2 quadr.
quasi triv. C	4 et ab amb. dic. om. KNP	ab om. CU (non DF)	
Orbeta BT	vestigia carrus T	5 rota T	dictae K ¹
6 inter K	Visgia K	expresse T	7 quod] quia C
stigentur BCT	id est agn. om. KNP		in-

LIBER XVI

DE LAPIDIBVS ET METALLIS.

- 1 DE PVLVVERIBVS ET GLEBIS TERRAE. Pulvis dictus quod
 vi venti pellatur. Tollitur enim eius flatu nec resistit nec stare
 novit, sicut ait propheta (Psalm. I, 4) : ‘ Tamquam pulvis, quem
 2 proicit ventus a facie terrae.’ Limus vocatus quod lenis sit.
 Caenum est vorago luti. Cinis ex incendio dicitur ; ab eo enim 5
 fit. Favilla, quod per ignem effecta sit ; nam φῶς ignis est.
 3 Gleba, quod sit globus ; pulveris enim collectione conpingitur
 et in uno glomere adunatur. Terra autem ligata gleba est, soluta
 4 pulvis. Labina, eo quod ambulatibus lapsum inferat, dicta
 per derivationem a labe. Lutum vocatum quidam per anti- 10
 phrasin putant, quod non sit mundum ; nam omne lotum
 5 mundum est. Volutabra appellata quod ibi apri volutentur.
 Vlgo sordes limi vel aquae sunt. Sabulum levissimum terrae
 6 genus. Argilla ab Argis vocata, apud quos primum ex ea vasa
 confecta sunt. Creta ab insula Creta, ubi melior est. Creta 15
 Cimolia candida est, a Cimea Italiae insula dicta ; quarum
 altera vestimentorum pretiosos colores emollit, et contristatos
 sulphure quodam nitore exhilarat, altera gemmis nitorem prae-
 stat. Creta argentaria, et ipsa candida, appellata eo quod nitorem
 7 argento reddat. Terra Samia a Samo insula dicta, glutinosa et 20
 candida et linguae lenis, medicamentis et vasculis necessaria.
 8 Pulvis Puteolanus in Puteolanis Italiae colligitur collibus, opponi-
 turque ad sustinenda maria fluctusque frangendos. Nam mersus
 aquis protinus lapis fit, undisque cottidie fortior effectus in saxum
 9 mutatur ; sicut argilla igne in lapidem vertitur. Sulphur voca- 25

1 quod] quia B   2 ventis B   3 pulverem proiecit C   5 fit en. C
 6 quod] quia B   7 conpingitur BT: pingitur C¹: constitur N: con-
 struitur K   9 Lavvina T   10 a lave T: a luac K   11 omne om. K
 lutum T   12 apri] pari B: porci KN   13 sordes] sedes (-dis) KN
 vel] um KN   14 quos] quo B¹   15 confectae ut vid. T¹   ins.
 crete T   16 insule T   17 confricato K: contrito C   18 alter B
 20 glut. et cand. om. KP (non N)   21 cand. ling. B   lingua C¹
 22 collibus om. T   25 ignem lapite K

tum quia igne accenditur ; πῦρ enim ignis est. Nam vis eius et in aquis ferventibus sentitur, neque alia res facilius accenditur. Nascitur in insulis Aeoliis inter Siciliam et Italiam, quas ardere dicunt. Invenitur et in aliis locis effossum. Huius genera 10
 5 quattuor. Vivum, quod foditur, translucetque et viret, quem solum ex omnibus generibus medici utuntur. Alterum, quod appellant glebam, usibus tantum fullonum familiare. Tertium liquor est ; usus eius ad lanas suffiendas, quoniam candorem mollitiemque praestat. Quartum ad lychnia maxime confi-
 10 cienda aptum. Sulphuris tanta vis est ut morbos comitiales deprehendat nidore suo inpositus ignibus ardescens. In calice vini prunaque subdita circumferens exardescens repercussu pallorem dirum velut defunctorum effundit.

DE GLEBIS EX AQUA. Bitumen in Iudaeae lacu Asphaltite 11
 15 emergit, cuius glebas supernatantes nautae scaphis adpropinquantes colligunt. In Syria autem limus est passim aestuans a terra. Spissantur autem utraque et densitate coeunt, et utraque Graeci πισσάσφαλτον appellant. Natura eius ardens et ignium cognata, et neque aqua neque ferro rumpitur, nisi solis
 20 muliebribus inquinamentis : utilis ad conpages navium. Alumen vocatum a lumine, quod lumen coloribus praestat tingendis. Est autem salsugo terrae, efficiturque hieme ex aqua et limo, et aestivis solibus maturatur. Huius species duae sunt : liquidum et spissum. Sal quidam dictum putant quod in igne 3
 25 exiliat. Fugit enim ignem, dum sit igneum, sed naturam se-

1 πῦρ] ur *codd.* 2 et aq. B: ex aq. K 3 ardore T 5 vivum] unum K: una B quod] quae B funditur T: effoditur *Plin. N. H.* 35, 175 6 generibus *om.* B quod] quae B 8 sulfindas BK: sulfora indas T: sulfendas C quoniam] quo C¹ (*pro* quō, *i.e.* quoniam): quod BK 9 quartus . . . abtus T ellychnia *Plin. N. H.* 35, 175: licinia *codd.* conf. max. K: max. confingenda T 11 nitore BKT inp.] vel positus T 12 circumfereris T exardescentibus repercusso *codd.* 13 pallorum B effundet KT: effunditur B 14 in deae la. T¹: in indiae la. B 15 naves cavis T 16 extuans BT: exestuans K 17 spissatur CT: spissatura BK utraque *om.* K et (*prius*) *om.* T 18 spissa asfaltō *codd.* (spissasfaltum C) eius *om.* K 19 cognota C¹ et nequaquam *fc. Arev.* 20 mulieribus B¹C¹ 21 voc. *om.* K 23 estibus T¹ 24 in *om.* T 25 ignem *om.* K igneus K

ISIDORI

quitur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt. Alii sal a salo et sole vocatum existimant; nam aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis litoribus vel scopulis derelicta et sole decocta. Sunt et lacus et flumina et putei e quibus auritur. Dehinc in salinis ingestus sole siccatur; sed et flumina densantur in salem, amne reliquo sub gelu fluente. Alibi quoque detractis arenis colligitur, crescens cum luna noctibus; nam in Cyrenaea ammoniacus sub arenis invenitur. Sunt et montes nativi salis, in quibus ferro caeditur, ut lapis, renascens maius: tantae alicubi duritiae ut muros domosque massis salis faciant, 10
 4 sicut in Arabia. In natura quoque salis differentiae [sunt]. Nam alibi suave, alibi salissimum: commune sal in igne crepitat; Tragasaenum nec crepitat in igne nec exilit; Agrigentinum Siciliae flammis patiens in aqua exilit, in igne fluit contra naturam. Sunt et colorum differentiae. Memphiticus rufus est; 15
 5 in parte quadam Siciliae, ubi Aetna est, purpureus; item in eadem Sicilia in Pachyno adeo splendidus et lucidus ut imagines reddat; in Cappadocia crocinus effoditur. Salis natura necessaria est ad omnem escam. Pulmentis enim saporem dat, excitat aviditatem, et appetitum in omnibus cibus facit. Ex eo 20
 quippe omnis victus delectatio et summa hilaritas. Hinc et salus nomen accepisse putatur; nihil enim utilius sale et sole: denique cornea videmus corpora nauticorum. Quin etiam pecudes, armenta et iumenta sale maxime provocantur ad pastum, multo largiores lacte multoque gratiores casei dote. Corpora 25
 7 etiam sal adstringit, siccatur et alligat. Defuncta etiam a putrescendi labe vindicat ut durent. Nitrum a loco sumpsit vocabulum; nascitur enim in oppido vel regione Aegypti Nitria, ex quo et medicinae fiunt et sordes corporum vestiumque lavantur.

1 inimica K   5 salinis] saliginis B   densentur C¹   7 lunae (-ne)
 BCT   8 sunt mon. C: sed et mon. K   9 ren.] et nascens K   11 sunt
 hab. CK: om. BT   12 al. suavis BCT: alibis (sic) K   salissimus C¹:
 salissimum K   communis K   13 Tra. . . . crep. om. T   tra-
 caseum K   15 rubeus T (cf. Plin. N. H. 31, 86)   16 ubi om. T
 19 dat] reddat C¹   20 omnis cibus T   23 etiam et pec. T   24 et
 ium. om. K   25 largiore . . . gratiore Plin. N. H. 31, 88   dote]
 docte C¹   27 vindicant KT   28 vel] et T

Huius natura non multum a sale distat ; habet enim virtutem salis et similiter oritur canescentibus siccitate litoribus. Aphro- 8
nitrum Graece, Latine spuma nitri est. De quo quidam ait
(Mart. 14, 58) :

5 Rusticus es? nescis quid Graeco nomine dicar :

spuma vocor nitri. Graecus es? aphronitrum.

Colligitur autem in Asia in speluncis distillans, dehinc siccatur sole. Optimum putatur si minime fuerit ponderosum et maxime friabile, colore pene purpureo. Chalcantum dictum quia chal- 9
10 citis est thymum, id est flos ; unde et apud Latinos aeris flos appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus ; olim in Hispaniae puteis vel stagnis id genus aquae habentibus, quam decoquebant et in piscinas ligneas fundebant, adpendentes super eas restes lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis
15 acinis adhaerebat, sicque eiectum siccabatur diebus triginta. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquide collectum dehinc 10
diffusum in quosdam botros solidatur : fit et in scrobibus cavatis, quorum e lateribus decadentes guttae coalescunt : fit et salis modo ex flagrantissimo sole. Adeo autem constrictae virtutis
20 est ut in leonum et ursorum ora sparsum tantam vim habeat adstringendi ut non valeant mordere.

DE LAPIDIBVS VVLGARIBVS. Lapis a terra tamquam densior III
etiam vulgo discernitur. Lapis autem dictus quod laedat pedem. Lapis mollis est et sparsus ; saxa haerent et a montibus
25 exciduntur ; petra Graecum est ; silex est durus lapis, eo quod

2 Afro enim nitrum B 3 spama B¹ 6 Gr. es afronitru BCT :
Gr. est afronitro K 9 Calcantinum T calcidis BK fort.
quasi χαλκός, id est aes, et ἄνθος, id est flos 11 nunc CTU : non BK
12 quando coquebant (quo-) *codd.* 13 et . . . fund. om. K lines
codd. (etiam U) 14 eas] arenas K (non V) retes T lapillas
B extendentes C : extentis V similitudine vitrei acini K (non V)
15 adhaerebant BC : aderebant T effectum K : exemptum Plin.
N. II. 34, 123 17 defusum BC¹TV et] etiam C cautis B¹
18 calescunt TV 19 nodo et fragrantissimo T 20 et in urs. K
o. aspersum C : oras passum B tantum B 21 ad stringendum
(strig-) BCT : stringendi K : in adstringendo Plinius 23 quod] quia B
24 molis K : mobilis Arev. est spa. K a om. C¹ 25 pe.
gr. est om. K dura K : dirus B¹

ISIDORI

- 2 exiliat ab eo ignis dictus. Scopulus a saxo eminenti, quasi ab
speculando dictus; sive a tegimento navium, ἀπὸ τοῦ σκέπειν.
Σπήλαια Graece, speluncae Latine. Est autem rupis cavata.
- 3 Crepido extremitas saxi abrupta; unde et crepido vocata quod
sit abrupti saxi altitudo, sicut 'haeret pede pes densus' (Virg. 5
Aen. 10, 361); unde et vocatur. Cautes aspera saxa in mari,
dictae a cavendo, quasi cautae. Murices petrae in litore similes
- 4 muricis vivis, acutissimae et navibus perniciosae. Icon saxum
est, qui humanae vocis sonum captans, etiam verba loquentium
imitatur: icon autem Graece, Latine imago vocatur, eo quod 10
ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis; licet hoc
quidem et locorum natura evenit, ac plerumque convallium.
- 5 Calculus est lapillus terrae admixtus, rotundus atque durissimus,
et omni puritate lenissimus. Dictus autem calculus quod sine
molestia brevitate sui calcetur: cuius contrarius est scrupus, 15
lapillus minutus et asper, qui si inciderit in calciamentum, nocet
et molestia est animo; unde et animi molestiam scrupulum dici-
- 6 mus: hinc et scrupea saxa, id est aspera. Cotis nomen accepit
quod ferrum ad incidendum acuat; †cotis† enim Graeco sermone
incisio nominatur. Ex his aliae aquariae sunt, aliae oleo in- 20
digent in acuendo, sed oleum lenem; aquae aciem acerrimam
- 7 reddunt. Pumex vocatur eo quod spumae densitate concretus
fiat; et est aridus, candore parvus, tantamque naturam refrige-
- 8 randi habens ut in vas missus musta fervere desinant. Rudus

1 ab eo ig. CT: ig. ab eo BK est dic. B saxo B 2 σκέπειν] skepin K: skerin BCT: σκεπάειν Serv. ad Aen. 1, 45 4 saxi om. B arubta T (non U) 5 sicut... voc. del. Arev. Isidori famae consulens densor K: densus (expunct.) densusque viro vir C 6 vocatus K asp. sunt sa. B 7 cavando BCK cavatae K simile B 8 murices B: muricibus dett. Icon] Echo Arev. (cf. Plin. N. H. 36, 100), quod sane vult dicere Isid. 9 quod nomine K voces BK sonu captas K 10 icon BC: ico T: igon K: εἰκὼν dett., quad sane vult dicere Isid. vocantur B¹ 11 ad om. T aliae K 13 lapis B terra T 14 quod] quia B 15 cui cont. BK scrupulus K: iserupus (sic) T 16 qui] quia B in om. T calciamento BK 17 iserupulum T 18 Cutex B: Cutis KT, et fort. Isid. 19 cote codd. infra (26, 6, q. v.): cutis codd. hoc loco enim om. K 20 aliae (alt.) ne T 21 lene BT 23 iamiamque K 24 ut om. B vasso B¹: vase C: vasu K defervere BCT desinat K § 8 (cf. XIX. x. 27) Rodus K: Rudos BCT

artifices appellant lapides contusos et calce admixtos, quos in pavimentis faciendis superfundunt ; unde et rudera dicuntur. Gypsum cognatum calci est ; et est Graecum nomen. Plura 9 eius genera ; omnium autem optimum lapidi speculari. Est 5 enim signis aedificiorum et coronis gratissimus. Calcis viva 10 dicta quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem, unde et perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis extinguere ; oleo extinguitur, quo solet ignis 10 accendi. Vsus eius structuris fabricae necessarius. Nam lapis lapidi non potest adhaerere fortius nisi calce coniunctus. Calcis e lapide albo et duro melior structuris, ex molle utilis tectoriis. Arena ab ariditate dicta, non ab adhaerendo in fabricis, ut 11 quidam volunt. Huius probatio, si manu impressa stridet, aut 15 si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquit.

DE LAPIDIBVS INSIGNIORIBVS. Magnes lapis Indicus ab IV inventore vocatus. Fuit autem in India primum repertus, clavis crepidarum baculique cuspede haerens, cum armenta idem Magnes pasceret ; postea et passim inventus. Est autem colore 20 ferrugineus, sed probatur cum ferro adiunctus eius fecerit raptum. Nam adeo adprehendit ferrum ut catenam faciat anulorum : unde et eum vulgus ferrum vivum appellat. Liquorem 2 quoque vitri ut ferrum trahere creditur ; cuius tanta vis est, ut refert beatissimus Augustinus (Civ. 21, 4), quod quidam eundem 25 magnetem lapidem tenuerit sub vase argenteo, ferrumque super argentum posuerit, deinde subtermovente manu cum lapide

§ 9 (cf. XIX. x. 20) 3 Gypsus cognatus K 4 lapidis sp. K: lapidis peculiari B: lapidis speculari C¹: e lapide speculari *Plin. N. H.* 36, 182 5 enim] autem C § 10 (cf. XIX. x. 19) 6 tacti T 7 erumpens T 10 structurae fa. KT: in structuris fa. *codd. altero loco* lapis *om.* K 11 adere KT ni. calcoiunctus T 12 du. et al. K melium T structuris C¹ § 11 (cf. XIX. x. 21) 13 ad abherendo B: ab inherendo C 14 expressa K stridat K aut . . . vest. *om.* T 15 relinquit T 17 in India] an ida T: in Ida *Plin. N. H.* 36, 127 gravis K 18 crepiditarum C¹ baculisque K: bactili qui T 19 et] vero K 20 sed] et T ferro . . . adpr. *om.* T 21 ferr. adpr. C 22 appellat B¹ Aliquorem (-re T²) vi. T: Liquoremque vi. K 26 imposuerit C

ferrum cursim desuper movebatur. Vnde factum est ut in quodam templo simulacrum e ferro pendere in aere videretur. Est quippe et alius in Aethiopia magnes qui ferrum omne abigit respuitque. Omnis autem magnes tanto melior est quanto magis
 3 caeruleus est. Gagates lapis primum inventus est in Sicilia, 5
 Gagatis fluminis fluere reiectus; unde et nominatus, licet in Brittaniam sit plurimus. Est autem niger, planus, levis et ardens igni admotus. Fictilia ex eo scripta non delentur; incensus serpentes fugat, daemones prodit, virginitatem deprehendit;
 4 mirumque, accenditur aqua, oleo restinguitur. Asbestos Ar- 10
 cadiae lapis ferrei coloris, ab igne nomen sortitus eo quod accensus semel numquam extinguitur. De quo lapide mechanicum aliquid ars humana molita est, quod gentiles capti sacrilegio mirarentur. Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum, ibique candelabrum et in eo lucernam sub divo sic ardentem ut 15
 5 eam nulla tempestas, nullus imber extingueret. Pyrites Persicus lapis fulvus, aeris simulans qualitatem, cuius plurimus ignis, siquidem facile scintillas emittit: hic tenentis manum, si vehementius prematur, adurit, propter quod ab igne nomen accepit. Est alius pyrites vulgaris, quem vivum lapidem appellant, qui 20
 ferro vel lapide percussus scintillas emittit, quae excipiuntur sulphure vel aliis fungis vel foliis, et dicto celerius praebet ignem.
 6 Hunc vulgus focarem petram vocant. Selenites, qui Latine lunaris interpretatur, eo quod interiorum eius candorem cum
 7 luna crescere atque deficere aiunt, gignitur in Persida. Diony- 25

1 cursum *B*: cursu *K*: curri *T* 2 sim. efferro *C*¹ 3 omne abigit
Arev. (ex *Plin. N. H.* 36, 130): non ambigit *BT* et fort. *Isid.*: nomambet
K: non rapit *C* 4 melius *K* 5 primi *T*: primus *C* Sic.] Cilicia
Arev. (ex *Dioscor.* 5, 146): Lycia *Plin. N. H.* 36, 141 6 gagates *C*¹:
 Gagis *Plin.* flum. om. *K* fluere *B* 8 ig. et motus *K* 9 fugiat *B*¹
 10 mi. *Plin.*: mirum qui *K*: m. quo (ex *corr.*) *T*: m. quod *C*: m. quia *B*
 restringitur *C*¹ Abeston *codd.* 11 ferri *B* 12 metanicum *B*
 13 ars al. *T*¹ oblita est quia *B* gentili *K* capiti *C*¹
 14 quoddam *B* fa. dicunt ib. *B* 16 nullum imb. *K* Piritis
CT: Peritis *BK* 17 fulvis *B*¹ plurimi *B* 18 hinc *B*: in *C*¹
 ten. si (*delet.*) ma. si *T* 20 piritis *CT*: peritis *BK* 22 sulphure
dett.: fulgore (-ure *T*) *codd.* vel aridis f. *Arev.* (ex *Plin. N. H.* 36,
 138): fort. pro vel f. cum glossa alii sfungiis (i.e. spongiis) vel fol.
cm. K et di.] aedito (ed.) *BK* 23 fogarem *K*: vocare *C*¹
 vocat *BC* 24 interior *B*¹ 25 crescere om. *C*¹

suis lapis fuscus et rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita quia, si aquae mixtus conteratur, vinum fragrat, et quod in illo mirum est, ebrietati resistit. Thracius niger et sonorus; nascitur in flumine cuius nomen est Pontus in Equitia. Phrygius lapis ex loco traxit vocabulum; nascitur enim in Phrygia, colore pallidus, mediocriter gravis. Est autem gleba pumicosa. Vritur antea vino perfusus flatusque follibus donec rubescat, ac rursus dulce vino extinguitur ternis vicibus, tinguendis vestibis tantum utilis. Syrius lapis a Syria, ubi reperitur, appellatus: hic integer fluctuari traditur, comminutus mergi. Arabicus similis est eboris sine ulla macula. Hic defricatus ad cotem sucum dimittit croco similem. Iudaicus lapis albus est atque in schemate glandis, scripturis subinvicem modulatus, quas Graeci *γραμμῆς* vocant. Samius a Samo insula, ubi reperitur, vocatus: et est candidus, poliendo auro utilis. Memphitis vocatus a loco Aegypti; et est gemmantis naturae. Hic tritus atque in his quae urenda sunt et secanda ex aceto inlinitus ita obstupescere facit corpus ut non sentiat cruciatum. Sarcophagus lapis dictus eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies absumuntur; *σορός* enim Graece arca dicitur, *φαγεῖν* comedere. Nascitur autem in Troade, fissilique vena scinditur. Sunt et eiusdem generis in oriente saxa, quae etiam viventibus alligata erodunt corpora. Mitiores autem servandis corporibus nec absumentis haematites appellatus, eo quod cote resolutus in colorem veniat sanguinis. Est autem ammodum lividus; est et ferrugineus. Nascitur in ultima Aegypti, Babylonia et Hispania.

1 autem *om.* B   2 mixtus] exitus *T*   fragrat *T*: flagrat *BCK*
 quod illum *T*   3 resistat *C*¹   4 equicia *BK*: Scythia (*Squitia vel*
Esquitia) *Arev.*   6 auritur *T*   8 dul. vinum *B*   instinguitur *K*
 9 Syria] Syro insula *Plin. N. H.* 36, 130   repperitur appellatur *K*
 10 fluctuare *C*   simili *T*   ebori *dett.*   11 cutem *BKT*   sucus *K*
 13 voc.] appellant *T*   15 poliendi aurum *BCT*: polienti aurum *dett.*
 Memfiti *K*   16 et *om.* *T*   17 arenda *ut vid.* *T*   20 adsumuntur
 (ass-) *BKT*: adsumantur *C*   soros *CT*: soror *B*: sarcorus *K*
viv pro σάρξ corr. (ex VIII. xi. 85) *σορός*   arca] caro *dett.*   fagus
 (-gos *K*) *codd.*   21 in traia (*delet.*) troadae *K*   22 viventia *K*
 23 erudunt *K*: erodiant (-unt?) *T*   Mit. . . abs. *del. Arev.*   aut
CKTU   24 adsumendis *K*: -tis *B*: -tes *TU*: absumentes *C*   cute
codd.   25 liv. et ferr. *CK*: liv. est ferr. *U*   26 Aegypto *dett.*   babi-
 loniae et hispaniae *C*

ISIDORI

- 17 Androdamantus colore niger, pondere et duritia insignis, unde et nomen traxit, praecipuus reperitur in Africa. Trahere autem in se argentum vel aes dicitur, quique adtritus, ut haematites, in colore redigitur sanguinis. Schistos invenitur in ultima Hispania, croco similis, cum levi fulgore, facile friabilis. Amiantos appellatus a veteribus eo quod, si ex ipso vestis fuerit contexta, contra ignem resistat et igni inposita non ardeat, sed splendore accepto nitescat; et est scissi aluminis similis, veneficiis resistens omnibus, specialiter magorum. Batrachites similis est testae laminis scissibilis. Galactites colore cinereus, gustu suavis; sed ideo vocatus quod quiddam de se lacteum adtritum dimittat.
- 21 Obsius lapis niger est translucidus et vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras reddendas. Gemmas multi ex eo faciunt: nascitur in India et in Sam(ni)o Italiae. Mithridax lapis Euphratis sole [re]percussus coloribus micat variis. Aetites lapides reperiuntur in nidis aquilarum. Aiunt binos inveniri, marem et feminam, nec sine his parere aquilas: horum masculus durus, similis gallae, subrutilis; femineus vero pusillus ac mollis. Alligati partus celeritatem faciunt, etiam aliquibus aliquid vulvae excidunt, nisi cito parturientibus auferantur. Phengites Cappadociae lapis, duritia marmoris, candidus atque translucens; ex quo quondam templum constructum est a quodam rege foribus aureis, quibus clausis

1 Andromatus *K*: Androdamatus *B*: Androdamanta (*acc. casu*) *Plin. N. H.* 36, 146 color *T* et] pro *K* 3 ematitidis *K*: amatites *T*: ematites *BC* 4 Iscistos *B*: Iscistus (*ex Isciscitus*) *K*: Icistos *T*: Escistos *C* 5 friabilis *CK*: fricabilis *BT* Amianthus (*ex-tu-*) *K*: Amantos *T*: Amianthos *BC* 6 appellatur *ut vid.* *C* contincta *C*¹ 7 igne *B* 8 veneficus *T* 9 Batrices *B*: Ostracites *Arrv.* (*sed Isidori error subest*) 10 laminis scissibilis *K*: laminis aescissibilis *B*¹: laminose scissibilis *T*: lamminosae aescis similis *C*¹: laminosus scissibilis *Dioscorides latinus* Galacontes *K* 11 id. sic voc. *K* quo quidam *T* de se *om.* *B*¹ 12 Obsius *B*¹*KT*: Obsidius *C* nig. lap. est *B* 13 speluncis *C* reddens *B* 15 samo *codd.*: Sarnio *Plin. N. H.* 36, 197 Mitridas *BT*: Mitritas *K*: Mitredas *C*¹ percussus *codd.* XVI. XII. 2 16 aquarum *C*¹ 17 invinire *BC*¹*K* 18 pare *K* aquilam *C* durus *om.* *K* subrutilus *C*: subrutilis *K* 19 vero vero *pu.* *K* alligatus *C*¹ 20 a quibus *B*: *om.* *T* 21 Fingites *codd.* duritiae *B* 23 a quodam *re.* *B*

claritas intus diurna erat. (Ch)emites ebori similis, in quo 24
 Darium conditum ferunt, Parioque similis candore et duritia,
 minus tantum ponderosus, qui porus vocatur. Ostracites vocatus 25
 quod similitudinem testae habeat : usus eius pro pumice. Me- 26
 5 lanites lapis dictus est eo quod melleum et dulcem sucum
 emittat. Smyris lapis asper et indomitus et omnia adterens, ex 27
 quo lapide gemmae teruntur. Chrysites colore similis ochrae 28
 invenitur in Aegypto. [H]ammities similis nitro, sed durior, 29
 gignitur [in] Aegypto vel [in] Arabia. Thyites nascitur in 30
 10 Aethiopia veluti viridis, sed lacteus cum resolvitur, remordens
 vehementer. Coranus albus est duriorque Pario. Molotius 31, 32
 veluti viridis et gravis invenitur in Aegypto. Tusculanus, a 33
 loco Italiae dictus, dissilire igni traditur. Sabinus fuscus addito 34
 oleo etiam lucere fertur. Est et quidam viridis lapis vehementer
 15 igni resistens. Siphnius mollis et candidus, excalfactus oleo 35
 nigrescit atque durescit. Lapides quoque medicinalium mor- 36
 tatorum et pigmentorum usibus apti : etesius praecipuus et
 inde chalazius ; Thebaicus quoque et basanites lapides nihil ex
 sese remittentes. Specularis lapis vocatus est quod vitri more 37
 20 transluceat ; repertus primum in Hispania citeriori circa Segobricam urbem. Invenitur enim sub terra et effossus exciditur
 atque finditur in quamlibet tenues crustas.

1 diuturna K Chernites *edd.*: C(h)emites *codd.* Plinii N. H. 36,
 132 : Emites *codd.* (pro Cemites, tanquam C, i.e. capitulum novum,
 emites?) eboris B 2 arium T pario sim. C duria T
 3 tantum] tamen C purus K Ostracides BK 4 habeat BCK :
 habet T Melitinus Plin. N. H. 36, 140 5 est om. C dulce
 sucus K 6 remittat Plin. Hismiris B¹ ut vid. KT : Ismiris C
 atterrens CK 7 lapides K teruntur BCK : tundantur T
 Crisites *codd.*: Chrysites Plin. N. H. 37, 179 C. lapis col. K
 ocreae (-ree) *codd.* 8 Amnites *codd.* (Amanites B) 9 in hab.
 K : om. BCT in hab. T : om. BCK Thyites Arev. (ex
 Dioscor.) : Vi (vel VI) T : VI C¹ : om. BK Quae quomodo explicem
 haereo 11 Molotius BKT : Molotius C : Morochthius (?) Arev. (ex
 Dioscor.) 12 veluti om. T et gravis T : et grandis CD : et grans
 B¹ : om. K Tuscanus C 13 dissiliri K fuscus] lapis K
 14 fetr T¹ 15 Sifnius T : Sifinius BCK ca. sed exc. K 16 atque]
 aqua K mortarium et pulmentorum K 17 ethesius T : edesius
 BCK praec. om. T et in.] deinde K 18 chal.] colaticus
codd. basanitis T : basanitus C¹ : bosanites K 19 se KT (ex
 corr., ut vid.) 21 enim om. K effossus K 22 quaslibet K
 tenuas T

ISIDORI

V DE MARMORIBVS. Post lapidum genera veniemus ad marmora. Nam inter lapides et marmora differentia est. Nam marmora dicuntur eximii lapides, qui maculis et coloribus commendantur. Marmor sermo Graecus est a viriditate vocatus, et quamvis postea et alii coloris inveniuntur, nomen tamen
 2 pristinum a viriditate retinuerunt. Marmorum colores et genera innumerabilia sunt. Non tamen omnia e rupibus exciduntur, sed multa sub terra sparsa sunt et pretiosissimi generis, sicut Lacedaemonium viride cunctisque hilarius, repertum prius apud
 3 Lacedaemonios, unde et vocabulum traxit. Ophites serpentium 10 maculis simile, unde et vocabulum sumpsit. Duo eius genera :
 4 molle candidum, nigrum durum. Augusteum et Tiberium in Aegypto Augusti ac Tiberii primum principatu reperta sunt. Differentia eorum est ab ophite, quum illud, ut praediximus, serpentium maculis sit simile, haec maculas diverso modo colligunt. 15 Nam Augusteum undatim est crispum in vertices ; Tiberium
 5 sparsa, non convoluta, canitie. Porphyrites in Aegypto est rubens, candidis intervenientibus punctis. Nominis eius causa
 6 quod rubeat [ut] purpura. Basanites ferrei coloris sive duritiae; unde et nomen ei datum est : inventus in Aegypto et Aethiopia. 20
 7 Alabastrites lapis candidus, interinctus variis coloribus, ex quo Evangelici illius unguenti vasculum fuit. Cavant enim hunc ad vasa unguentaria, quoniam optime servare incorrupta dicitur. Nascitur circa Thebas Aegyptias et Damascum Syriae, ceteris
 8 candidior, probatissimus vero in India. Parius candoris eximii, 25 lygdinus cognomento : hic apud Paron insulam nascitur, unde

1 veniamus *K* 2 nam (*alt.*) *om.* *K* 3 quae (que) mac. *BT* 4 Gr. ser. *C* vocatum *K* 5 quodvis *B* coloris *BT*: colores *CK* tamen] autem *B* 8 sicut] sunt *T* 9 viridiore *K* cunctis rep. (*om.* hil.) *BK* 11 similes *K*: similibus *B*: simile est *C* 12 Auguste vel et *B* 13 aegypti *C*¹ ac] et *C* principatus *B* 15 similis *codd.* maculis *BK* 16 undatum *T* vertice *T* 17 convoluta *C*¹ Porphireticum *K*: Purpuritis *BCT* in] ex *BCT* ru. et cand. *K* 18 candidus *BT*: candidum *C* 19 ut *hab.* *CK*: *om.* *BT* ferreo *K* colore *BK* duritia (-cia) *BCK* 20 ei nomen *B* inventum *K*: inventum est *C* 21 Alabastris *B*¹*K*: Alabastris *CT* interinctus *B*: interextinctus *T* (*haec pro interinctus*) 22 angelicae *B*¹ (*pro Evangelicae*) 25 probatissimum *K* in *om.* *T* 26 lygdinus *codd.*

et Parius nuncupatus. Magnitudo eius, qua lances craterasque non excedat; unguentis et ipse aptus. Coralliticus in Asia reper- 9
tus, mensurae non ultra cubita bina, candore proximo eboris et
quadam similitudine. E diverso niger Alabandicus terrae
5 suae nomine nuncupatus, purpurae aspectu similis. Iste in
oriente igni liquatur atque ad usum vitri funditur. Thebaicus 10
interstinctus aureis guttis invenitur in parte Aegypti adscripta,
coticulis ad terenda collyria quadam utilitate naturali conveniens.
Syenites circa Syenem vel Thebas nascitur. Trabes ex eo fecere 11
10 reges. Marmora autem, quae in officinis rupibusque gignuntur: 12
ex quibus Thasius diversi coloris maculis distinctus, cuius pri-
mum usum insulae Cyclades dederunt. Lesbios lividior est 13
paulo huic, sed et ipse diversi coloris maculas habens. Corin- 14
theus ammoniacae guttae similis cum varietate diversorum co-
15 lorum. Corintho primum repertus. Ex eo columnae ingentes
liminaque fiunt ac trabes. Caristeum viride, optimum; nomen 15
ab aspectu habens, eo quod gratus sit his qui gemmas sculpunt;
eius enim viriditas reficit oculos. Numidicum marmor Numidia 16
mittit: ad cutem sucum dimittit croco similem, unde et nomen
20 accepit; non crustis, sed in massa et liminum usu aptum. Lu- 17
culleum marmor nascitur in Melo insula; cui Lucullus consul
nomen dedit, qui delectatus illo primus Romam invexit; solum-
que pene hoc marmor ab amatore nomen accepit. Est et Lu- 18
nensis. Tephrias appellatus a colore cineris, cuius lapidis alligatio

1 et om. T nuncupatur (ut vid.) C quae K 2 excidat B
Corallitus ex -tiis K 3 proxima C¹ et Plin. N. H. 36, 62: ad
(pro at?) BCK: om. T 4 quodam s. T: quandam similitudinem CK
e] a C¹ alabandicus B 5 suo T purpureo C 7 inter-
tinctus C: interinstinctus BT in Africae parte Aegypto adscripta
Plin. N. H. 36, 63 8 codiculis B: codiculis K: cudiculis C¹ terrenda
BC naturae K 9 Siensis K sien ** vel B¹: sienum K
facere T 10 officii B gignitur K ante corr. 11 itasius
codd. (pro i vel primum Tha.?) colores K miraculis B¹ 12 ciclade
B: c*iclade T¹ 13 hoc dett. ipse et C div. colores K
(pro diversicolores?): versicolores Plin. N. H. 36, 44 Corinteus
BT: Corinthus CK 17 sculpiunt T: sculpunt B 19 ad... dimittit
om. T cute K: cotem C 20 usum (hu-) KT 21 Melo Plin.
N. H. 36, 50: theo BK: ceo C¹: chio T cuius B 22 quia C
23 et est T luniensis CT: liniensis B¹K 24 tefrian KT (et Isid.):
tefrina B: tefria C¹ allegatio C¹

ISIDORI

19 contra serpentes laudatur. Ebur a barro, id est elephanto, dictum. Horatius (Epod. 12, 1):

Quid tibi vis, mulier, nigris dignissima barris?

VI DE GEMMIS. Post marmorum genera gemmae secuntur, quae multum auri decorem tribuunt venustate colorum. Primordia eius a rupe Caucaso. Fabulae ferunt Prometheum primum fragmentum saxi eius inclusisse ferro ac digito circumdasse, hisque initiis coepisse anulum atque gemmam. Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, e quibus nos ea tantum quae principalia sunt sive notissima adnotavimus. Gemmae vocatae quod instar gummi transluceant. Pretiosi lapides ideo dicti sunt quia care valent, sive ut a vilibus discerni possint, seu quod rari sint. Omne enim quod rarum est magnum et pretiosum vocatur; sicut et in Samuelis volumine legitur (1 Reg. 3, 1): 'Et sermo Domini pretiosus erat in Israel,' hoc est rarus.

VII DE VIRIDIORIBVS GEMMIS. Omnium gemmarum virentium smaragdus principatum habet, cui veteres tertiam post margaritas et uniones tribuunt dignitatem. Smaragdus a nimia viriditate vocatus; omne enim satis viride amarum dicitur. Nullis enim gemmis vel herbis maior huic austeritas est; nam herbas virentes frondesque exsuperat, inficiens circa se viriditate percussum aerem. Sculptentibus quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Cuius corpus si extentum est, sicut speculum ita imagines reddit. Quippe Nero Caesar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Genera eius duodecim, sed nobiliores Scythici, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent Bactriani: colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone; tunc enim tellure deoperta

1 aelefanto *T*: ab elefanto *K*: elefanti *B*   5 auro *K*   decore *K*
 venustatem *B*   6 caucasca *K*: caucasi *Plin. N. H.* 37, 2   fuerunt
T   7 fragmenta *K*   8 his qui *T*   9 e] de *K*   11 quia in instar *B*
 13 possunt *BC*¹   seu quia *B*   raro *K*   sunt *C*   14 sicut in *K*
 18 cuius *T*   margaritos *B*¹ *T*   20 vocatus *BCT*: dictus *K*   22 viriditatem
 percusso aere *K*   percussum *T*¹   23 gemmis *B*   25 seculum
K   gladiatorum *K*   26 exspectabat *B*   27 meliores *K*   Scythici
om. T   scithaga *K*   28 locum *om. K*: lucem *ut vid. T*¹   bractiani *B*¹
 commissoriis *T*

intermicant, quia his ventis arenae maxime moventur. Tertium
 Aegyptii habent. Reliqui in metallis aerariis inveniuntur, sed
 vitiosi; nam aut aeri, aut plumbo, vel capillamentis, vel sali[s]
 similes notas habent. Smaragdi autem mero et viridi pro-
 5 ficiunt oleo, quamvis natura inbuantur. Chalcosmaragdus 3
 dicta quod viridis sit et turbida aereis venis. Haec in Aegypto
 vel Cypro insula nascitur. Prasius pro viridanti colore dictus, 4
 sed vilis. Cuius alterum genus sanguineis punctis abhorret.
 Tertium distinctum virgulis tribus candidis. Beryllus in India 5
 10 gignitur, gentis suae lingua nomen habens, viriditate similis
 smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sex-
 angulas formas, ut hebetudo coloris repercussu angulorum
 excitetur; aliter politus non habet fulgorem. Genera eius
 novem. Chrysoberyllus dictus eo quod pallida eius viriditas 6
 15 in aureum colorem resplendeat. Et hunc India mittit. Chryso- 7
 prasus Indicus est, colore . . . , porri sucum referens, aureis
 intervenientibus guttis, unde et nomen accepit. Quem quidam
 beryllorum generi adiudicaverunt. Iaspis de Graeco in Lati- 8
 num viridis gemma interpretatur: ias quippe viride, pinasin
 20 gemma dicitur. Est autem smaragdo subsimilis, sed crassi
 coloris. Species eius decem et septem. Volunt autem quidam
 iaspidem gemmam et gratiae et tutelae esse gestantibus, quod
 credere non fidei, sed superstitionis est. Topazion ex virenti 9
 25 Arabiae insula, in qua Trogodytae praedones fame et tempestate
 fessi quum herbarum radices effoderent, eruerunt. Quae insula

1 qu. vi venti *K*   2 reliqua *C¹T*: reliqua genera *Plin. N. H. 37, 66*
 3 aere *BCT*   lapillamentis *codd. (et Isid.?)*   5 Calcumsmaragdus
BK   6 aeres *B¹*   hacc *om. T*   7 viriditati *K*   8 vili *K*
 punctis] guttis *K*   9 distinctis *K*   10 sua *T*   a vir. *C*
 11 sexangulos *B¹*: -li *C*   12 bitudo *T*   repercussum *T*: repercusso *B*
 14 Clisoberillus *T*   16 col. pallidiore *Plin. N. H. 37, 77*   ferens *T*
 18 gen. adiud. *Solinus 52, 62*: generis iudicaverunt *BCK*: generi vindicaverunt *T*
 19 viride] viridis *K*   pinasin *KT* (-in an -im *incert.*):
 pinnasin *C*: pinnasim *B*   20 similis *K*   21 speciem *T*   22 tut.]
 utile *B*   gustantibus *K*   quod] que (*i. e.* quae) *B*   23 Topation
KT   25 trogoditae *B*: trocodite *K*: tragoditae (-te) *CT*   praedone
C¹   26 radicem *K*

ISIDORI

postea quaesita nebulis cooperta tandem a navigantibus inventa. Sed ob hoc locus et gemma nomen ex causa accepit; nam *τοπάζειν* Trogodytarum lingua significationem habet quaerendi. Est autem amplissima gemmarum; eadem sola nobilium limam
10 sentit. Genera eius duo. Callaica colore viridi, sed pallens et
 nimis crassa; nihil iucundius aurum decens; unde et appellata. Nascitur in India vel Germania in rupibus gelidis, oculi modo
11 extuberans. Molochites spissius virens et crassior quam smaragdus a colore malvae nomen accepit, in reddendis lau-
12 data signis. Nascitur in Arabia. Heliotropia viridi colore et
 nubilo, stellis puniceis supersparsa cum sanguineis venis. Causa nominis de effectu lapidis est; nam deiecta in labris aeneis radios solis mutat sanguineo percussu; extra aquam autem speculi modo solem accipit, deprehenditque defectus eius subeuntem lunam ostendens. Magorum inprudenciae manifestissi-
15 mum in hoc quoque exemplum est, quoniam admixta herba heliotropio quibusdam additis precationibus gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro et Africa, sed melior in Aethiopia.
13 Sagda gemma prasini coloris apud Chaldaeos. Cuius tanta vis est ut permeantes naves e profundo petat, et carinis ita tena-
20 citer adhaereat ut nisi abrasa parte ligni vix separetur. Myrrhites dicta est quod in ea myrrhae color est. Congressus autem usque ad calorem nardi spirat suavitatem. Aromatidis reperitur in Arabia vel Aegypto, myrrhae coloris et odoris; unde et
15 nomen habet. Melichros bicolor ex una parte viridis, ex **25**

1 neb. operta C: nebulusque operta T   3 topazin T (cf. *Plin. N. H.*
 37, 108): topezim K: topazim B: topazion C   trogoditarum BCT:
 trocoditarum K   ha. querenti T: querentis ha. K: ha. quaerentis
 BC   5 Callica T: Callica C¹   colorem T   vi. et K: viridis
 et BT: viridens et C¹   pa. nim. T¹   6 auro K   appella K
 7 in (alt.) de K   8 urens BC¹   quamvis sm. K (pro quam ism.)
 10 Eliotropia CT: Eliotropia B: Electropia K   11 superasparsa T:
 persparsa K   12 nomini BC   lapidum B   13 radio B
 sanguine C¹   14 so. recipit C   15 magnorum B   impudentia C
 16 quoniam] quod K   17 eliotropio CT: eliotropio B: electropio K
 quidam K   atitis T   praecantationibus K   18 nequent K
 19 Sagada T: Sacida B¹K   20 e om. T   21 abra K   22 eo B
 congressus K   23 colorem BK   spira T   aromatidis BK
 24 morrae K: murraci (-ci) BC   25 Melichros C: Melechros KT:
 Meletros B

altera melli similis. Choaspitis a flumine Persarum dicta est, 16
ex viridi fulgoris aurei.

DE RVBRIS GEMMIS. Corallius gignitur in mari, forma VIII
ramosus, colore viridi sed maxime rubens. Bacae eius candidae
5 sub aqua et molles; detractae confestim durantur et rubescunt,
tactuque protinus lapidescunt. Itaque occupari evellique retibus
solet, aut acri ferramento praecidi, qua de causa corallius vocitatus. Quantum autem apud nos margaritum Indicum pretio-
sum est, tantum apud Indos corallium. Hunc magi fulminibus
10 resistere adfirmant, si creditur. Sardius dicta eo quod reperta 2
sit primum a Sardis: haec rubrum habet colorem marmoribus
praestans, sed inter gemmas vilissima. Genera eius quinque.
Onyx appellata quod habeat in se permixtum candorem in 3
similitudinem unguis humanae. Graeci enim unguem ὄνυχα
15 dicunt. Hanc India vel Arabia gignit: distant autem invicem;
nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis, Arabica
autem nigra est cum candidis zonis. Genera eius quinque.
Sardonyx ex duorum nominum societate vocata; est enim ex 4
onychis candore et sardo. Constat autem tribus coloribus;
20 subterius nigro, medio candido, superius mineo. Haec sola
in signando nihil cerae avellit. Reperitur autem apud Indos
et Arabes detecta torrentibus. Genera eius quinque. Haema- 5
tites rubore sanguineus, ac propterea haematites vocatus; αἷμα
quippe sanguis est. Gignitur in Aethiopia quidem principalis,
25 sed in Arabia et in Africa invenitur. De qua promittunt magi
quiddam ad coarguendas barbarorum insidias. Sucinus, quem 6
appellant Graeci ἤλεκτρον, fulvi cereique coloris, fertur arboris

1 Coaspitis *BT ut vid.*: Coaspites *C*: Choaspides *K* 4 *vel* viridis et
bacae *C*: bene (*i. e.* venae) *T*: viae *BK* (*pro* uvae?) 5 aqua mollis
detractus *K* duratur et rubescet *K* 6 lapidescit *K*: lapides
fiunt *C*¹ occupari *BCT* (*cum* *codd.* *Plin. N. H.* 32, 22): aucupari *K*
7 acri *om.* *K* voc. est *K*: vocitatur *B* 9 corallius *K* 10 Sardus
BT 11 rubum *T* 12 gemmis *B*¹ vil. est *C* 13 ca. et sim. *K*
14 grece *C*¹ 16 hab. et alb. *K* 19 sarda *Plin. N. H.* 37, 86 au. et
trib. *T* 20 superi minio *K* 21 avellit *CT*: evellit *BK* 23 αἷμα]
emat *BKT*: emath *C* 24 sed princ. *BCK* 25 sed et in *Plin. N. H.*
37, 169 26 quiddam *BT*: quoddam *K* barb. *BCK*: labrorum *T*
quam *T* 27 cerei *Plin. N. H.* 37, 33: certique *codd.* (*ex* ceroque *K*)

ISIDORI

sucus esse et ob id sucinum appellari. Electrum autem vocari fabulosa argumentatio dedit. Namque Phaethonte fulminis ictu interempto sorores eius luctu mutatas in arbores populos, lacrimis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem; et electrum appellatum quoniam sol vocitatus sit ⁵ Elector plurimi poetae dixerunt. Constat autem eum non esse sucum populi, sed pineae arboris; nam accensus taedae nidore ⁷ fragrat. Nascitur autem in insulis Oceani septentrionalis sicut gummis, densaturque ut crystallum rigore vel tempore. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium feminarum monilia. Vocari ¹⁰ autem a quibusdam harpaga, eo quod adritu digitorum accepta caloris anima folia paleasque et vestium fimbrias rapiat, sicut magnes ferrum. Quocumque autem modo libeat tingitur; ⁸ nam anchusae radice conchylioque inficiuntur. Lyncurius vocatus quod fiat ex urina lyncis bestiae tempore indurata. Est ¹⁵ autem, sicut et sucinum, fulva, adtrahens spiritu folia propinquantia.

IX DE PURPUREIS. Inter purpureas gemmas principatum amethystus Indicus tenet. Amethystus purpureus est permixto violacio colore; et quasi rosae nitor, et leniter quasdam flamas fundens. Alterum eius genus descendit ad iacintos. Causam nominis eius afferunt quia sit quiddam in purpura illius non ex toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem ² sculpturis facilis: genera eius quinque. Sapphirus caeruleus est cum purpura, habens pulveres aureos sparsos; optimus apud ²⁵ ³ Medos, nusquam tamen perlucidus. Iacintus ex nominis sui flore vocatus. Hic in Aethiopia invenitur, caeruleum colorem habens. Optimus, qui nec rarus est nec densitate obtusus,

1 app.] vocari C   2 fluminis *T ante corr.* C¹   3 int. ic. C   4 beridanum K   6 su. non esse K   7 piniae B: pini K   nitore T: nitorem K   8 fragrat CT: flagrat K   in om. C¹   9 gummi C   tepore CKT   12 coloris C¹   14 inficitur C   15 tepore C   16 sicut om. T¹   spiritum T   20 nitior B¹   21 iaquintos BKT (-tus): iacintos C   22 eius om. B   quoddam T   23 uni T   25 optimos B¹   26 numquam T   perlucidum B   Iacintus K: Iacintus B: Yacintus C¹: Iaquintus T   27 fulgore C   vocatur B   28 rarus] russus T: clarus Schwarz

sed ex utroque temperamento lucet purpuraque refulgens ; hic
autem non rutilat aequaliter. Sereno enim perspicuus atque
gratus est, nubilo coram oculis evanescit atque marcescit, in
os missus frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen
5 invictus. Nam adamante scribitur et signatur. Iacinthizonta
Indicus et iacinthum prope referens. Quidam autem eorum
crystalli similes capillamentis intercurrentibus obscurantur ; ex
quo etiam vitio illorum nomen est. Amethystizontas appellatus 5
quia eius extremus igniculus in amethysti violam exit. Cheli- 6
10 donia ex hirundinum colore vocata ; et duorum est generum,
quarum una ex altera parte purpurea, et alia purpurea nigris
intervenientibus maculis. Cyanea Scythiae gemma caeruleo 7
coruscans nitore, pura, interdum et punctulis intermicantibus
auratis pulvisculis varians. Rhoditis rosea est ; et ex eo nomen 8
15 accepit.

DE CANDIDIS. Margarita prima candidarum gemmarum, x
quam inde margaritum aiunt vocatum quod in conchulis maris
hoc genus lapidum inveniatur ; inest enim in carne cochleae
calculus natus, sicut in cerebro piscis lapillus : gignitur autem
20 de caelesti rore, quem certo anni tempore cocleae hauriunt.
Ex quibus margaritis quidam uniones vocantur, aptum nomen
habentes, quod tantum unus, numquam duo vel plures simul
reperiantur. Meliores autem candidae margaritae quam quae
flavescent. Illas enim aut iuventus aut matutini roris conceptio
25 reddit candidas ; has senectus vel vespertinus aer gignit obscuras.
Paederos secunda post margaritum candidarum gemmarum. 2
De qua quaeritur in quo colore numerari debeat totiens iactati
per alienas pulchritudines nominis, adeo ut decoris praerogativa

1 sed *om.* K   utraque B   luce CT: lucis(?) *Solin.* 30, 32
5 et scrib. et T   signitur K   iacintizonta CK: laquintizonta T:
Iacointizonta B (-tas *acc. plur.*, *Solin.* 52, 63; *hinc error Isidori*)
6 illorum T   8 vitia C¹   Am.] *Isidori error ex Plin. N. H.* 37, 93
ortus est appellatur C: appellatas B¹   10 erundino K   11 purp.
al. purp. C   14 pulvisculis B¹T   Rotidis BT   et *om.* K
17 quem BT   marinis K   18 invenitur K   21 uniores C¹
aptum *om.* K   22 duo vel tres vel pl. C   24 flavae sunt K
inventus C¹   iuv. matutino K   25 candidas *om.* K   26 Pederos
BCT: Pedorus K   secundam K: -das C¹

ISIDORI

3 vocabulo facta sit. Asterites candida est, inclusam lucem continens veluti stellam intus ambulantem, redditque solis candidos 4
 4 cantes radios ; unde et nomen invenit. Galactitis lacteus est, qui adtritum reddit sucum album ad lactis saporem, feminis nutrientibus inligata fecundat ubera ; infantium quoque collo 5
 5 suspensa salivam facere fertur, in ore autem liquescere et memoriam adimere. Mittunt eam Nilus et Achelous amnes. Sunt qui smaragdum albis venis circumligatum galactitem vocant.
 6 Chalazias grandinis et candorem praefert et figuram, duritia quoque invicta, ut adamas ; etiam in ignes posita manere suum 10
 6 frigus. Solis gemma candida est, traxitque nomen quod ad 7
 7 speciem solis in orbem fulgentis spargit radios. Selenites translucet candido melleoque fulgore, imaginem continens lunae ; quam iuxta cursum astri ipsius perhibent in dies singulos minui 8
 8 atque augeri. Nascitur in Persida. Cinaedia invenitur in 15
 15 cerebro piscis eiusdem nominis, candida et oblonga. Praesagare his ferunt maris signa tranquillitatis vel tempestatis.
 9 Beli oculus albicans pupillam cingit nigram e medio aureo fulgore lucentem, et propter speciem Assyriorum regi Belo dicam 10
 10 tam ; unde et appellata. Epimelas dicitur quum in candida 20
 20 gemma superne nigricat color ; unde et nomen habet. Exebenus speciosa et candida, qua aurifices aurum poliunt.
 XI DE NIGRIS. Achatas reperta primum in Sicilia iuxta flumen eiusdem nominis, postea plurimis in terris. Est autem nigra, habens in medio circulos nigros et albos iunctos et 25
 25 variatos, similis haematiti. Magi suffitu earum, si creditur,

1 Asteritis <i>K</i>	luce <i>K</i>	2 albulantem <i>K</i>	reddet quae <i>B</i> ¹ :
reddet quasi <i>K</i>	3 Galactites <i>C</i>	4 ad <i>BCK</i> : et <i>T</i>	5 fecunda <i>K</i>
6 suspensio <i>C</i> ¹	7 acelaus <i>T</i> : acelaos <i>C</i> : acelonus <i>B</i>		8 vocent <i>C</i>
9 Galatias <i>codd.</i>	grandinum <i>codd. infra</i> (xiii. 4)		profert <i>T</i>
et fig. et du. <i>C</i>	duritiam <i>BK</i>	10 invictam <i>K</i>	adamans
<i>BKT</i>	ignem <i>B</i> : igne <i>CK</i>	sucum <i>C</i> ¹	11 traxit quoque <i>K</i>
12 orbe <i>C</i>	fulgentes <i>BT</i>	Solenitis <i>KT</i> : -tes <i>B</i> ¹	14 quae
<i>K</i> : quod <i>B</i>	diem <i>K ante corr.</i>	15 Cimedia <i>BCT</i> : Cimidia <i>K</i>	
16 praesagire <i>Plin. N. H. 37, 153</i>		17 feruntur <i>Schwärz</i>	maris <i>Plin.</i> :
magis <i>BKT</i> : magi <i>C fort. recte</i>		18 Belloculus <i>BCT</i> : Belliculus <i>K</i>	
pupilla cingens <i>K</i>	arco <i>K</i>	19 bello <i>T</i>	20 Epimela <i>C</i> :
Epimalas <i>K</i>	21 super <i>KT</i>	nigriscat <i>K</i> : nigriget <i>B</i>	22 quam <i>B</i>
25 iuncto <i>K</i>	26 magis <i>T</i>		

tempestates avertunt, flumina sistunt. Apsyctos nigra et ponde- 2
 rosa, distincta venis rubentibus. Haec excalefacta igni septem
 diebus calorem tenet. Aegyptilla nigra est radice, caerulea 3
 facie, ex Aegypto, ubi invenitur, vocata. Media nigra est, a 4
 5 Media illa fabulosa inventa. Habet venas aerei coloris ;
 sudorem reddit croci, saporem vini. Veientana Italica gemma 5
 est, Veis reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis.
 Bariptos nigra est cum sanguineis et albis notis. Mesomelas 6
 nigra vena quemlibet colorem secante per medias. Veneris
 10 crines nigerrimi nitoris, continens in se speciem rufi crinis.
 Trichrus ex Africa nigra est, sed tres sucos reddit, ab radice 7
 nigrum, e medio sanguineum, e summo ochrae. Dionysia 8
 nigra mixtis rubentibus notis ex aqua trita vinum fragrat, et
 odore suo ebrietati resistere putatur. Pyritis nigra quidem, sed
 15 adritu digitos adurit.

DE VARIIS. Panchrus varius ex omnibus pene coloribus XII
 constans ; unde et nominatus. Olca barbari nominis ex fulvo
 et nigro viridique et candido est. Mithridax sole percussa 2
 coloribus micat variis. Gignitur in Persida. Drosolithus
 20 varius. Nominis causa quia si ad ignem adplicetur, velut sudo-
 rem mittit. Opalus distinctus diversarum colore gemmarum. 3
 Est enim in eo carbunculi tenuior ignis, amethysti fulgens pur-
 pura, smaragdi nitens viriditas, et cuncta pariter sub quadam

1 fulmina K	Absictos <i>codd.</i>	2 di. a ve. K	calefacta K
ignis B	decem (x) K	3 colorem K	nigra <i>om.</i> C ¹
4 a <i>om.</i> T	5 medea B	aereas C ¹ : aerei B : aurei <i>Plin. N. H.</i>	
37, 173	6 croci BK	Vegentana <i>codd.</i> italia B	7 Veis]
ab eis BCK	8 Baroptenus sive baripe <i>Plin. N. H.</i> 37, 150 : Baroptis <i>Areu.</i>	9 venas BCK	quam-
libet C	Meramelas C ¹ : Mesomolas K	medium <i>Plin. N. H.</i> 37, 174	Veneris
secantem CK	10 crines <i>om.</i> T	continent <i>Plin. N. H.</i> 37, 184	11 Tri-
neriae (-ie) KB	11 rufis B ¹ : rufe (<i>i.e.</i> -fac) cr. B ² (<i>et Isid.</i> ?)	12 emidio T	13 nigris BK
rube cr. T : rufis B ¹ : rufe (<i>i.e.</i> -fac) cr. B ² (<i>et Isid.</i> ?)	est ni. C	sed <i>om.</i> K	14 ebrietate K
12 emidio T	ocreae (-cer-, -ee) BKT : ocrem C (<i>pro ochreum</i> ?) :	13 nigris BK	14 ebrietate K
ochrum <i>Plin. N. H.</i> 37, 183	13 nigris BK	fragrat CT : flagrat BK	15 digitis BT
BK	14 ebrietate K	put. <i>om.</i> K	16 Pancrus T : Pangrus BCK
37, 189	15 digitis BT	q. est sed <i>Plin. N. H.</i>	17 canditu K
Mitridax BCT : Mitritas K	16 Pancrus T : Pangrus BCK	18 canditu K	18 canditu K
19 Droselitus <i>codd.</i>	19 Droselitus <i>codd.</i>	21 Opallus K :	19 Droselitus <i>codd.</i>
Oppalus BT : Oppallus C ¹	adversarum K	22 est] et K	21 Opallus K :
23 viriditas <i>om.</i> B	22 est] et K	pura K	22 est] et K

ISIDORI

varietate lucentia. Nomen habet ex patria; sola enim eum
 4 parturit India. Ponticae a Ponto dicuntur, genere diverso,
 nunc sanguineis, nunc auratis guttis micantes, aliae habentes
 5 stellas, aliae longis colorum ductibus lineatae. Hexecontali-
 thos in parva magnitudine multicolor; unde et hoc sibi nomen 5
 adoptavit. Tam diversis enim notis sparsus est ut sexaginta
 gemmarum colores in parvo orbiculo eius deprehendantur.
 6 Nascitur autem in Libya apud Trogodytas. Murrina apud
 Parthos gignitur, sed praecipua in Carmania. Humorem sub
 terra putant calore densatum; unde et nomen sumpsit. Varie- 10
 tas eius in purpuram candoremque et ignem cum quosdam
 colorum re percussus, quales in caelesti arcu spectantur. Cuius
 contraria causa crystallum facit, gelu vehementiori concreto.

XIII DE CRYSTALLINIS. Crystallus resplendens et aquosus
 colore. Traditur quod nix sit glacie durata per annos; unde 15
 et nomen ei Graeci dederunt. Gignitur autem in Asia et Cypro,
 maxime in septentrionum Alpibus, ubi nec aestate sol ferven-
 tissimus invenitur; ideoque ipsa diuturna et annosa duritia
 reddit hanc speciem quae crystallus dicitur. Hic oppositus
 radiis solis adeo rapit flammam ut aridis fungis vel foliis ignem 20
 praebeat. Vsus eius etiam ad pocula destinatur: nihil autem
 2 aliud quam frigidum pati potest. Adamans Indicus lapis par-
 vus et indecorus, ferrugineum habens colorem et splendorem
 crystalli, numquam autem ultra magnitudinem nuclei Avellani
 repertus. Hic nulli cedit materiae, nec ferro quidem nec igni, 25
 nec umquam incalescit; unde et nomen interpretatione Graeca
 indomita vis accepit. Sed dum sit invictus ferri ignisque con-

1 licentia *B*¹   nomine *B*¹   eum] ea *K*   3 guttit *C*¹   alia *T*
 4 stillas *K*   aliae] abe *T*   longis] lanae *K*   coloris *T*
 dotibus *K*   Exocontalitus (-tos) *codd.*   5 parva] patria *K*   hoc
 sibi] vi vocaboli *K*: hoc *B* (*non D*)   6 sparsus *ex* sparsis *T*: sparsum
BK (*et Isid.*? *cf. Solin.* 31, 3)   9 partus *B*   germania *codd.* (*et Isid.*?)
 hum. . . . dens. *om.* *K*   10 colore *T* (*non UV*)   11 igne *B*
 cum] *et Plin. N. H.* 37, 22: au tum?   12 expectantur *T*   cui
 contrariam causam *K*   15 calore *C*¹   glaties *K*   19 quae] qua
T: *et K*   22 quam *om.* *C*¹   24 avallanae repperitur *K*   26 inter-
 pretationem grecaam *K*   27 dum sit] sumpsit *K*   ignique *T*:
 igneque *B*¹

temptor, hircino rumpitur sanguine recenti et calido maceratus,
 sicque multis ictibus ferri perfrangitur. Cuius fragmenta scul-
 ptores pro gemmis insigniendis perforandisque utuntur. Hic 3
 autem dissidet cum magnete lapide in tantum ut iuxta positus
 5 ferrum non patiatuŕ abstrahi magnetem, aut si admotus magnes
 comprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri
 similitudine venena deprehendere, metus vanos expellere, male-
 ficis resistere artibus. Genera eius sex. Chalazias grandinum 4
 et candorem et figuram adamantinae duritiae habet. Etiam
 10 in ignes posita manere suum frigus. Cerauniorum duo genera 5
 sunt. Vnum, quod Germania mittit, crystallini simile, splendet
 tamen caeruleo, et si sub divo positum fuerit, fulgorem rapit
 siderum. Ceraunium alterum Hispania in Lusitanis litoribus
 gignit, cui color e pyropo rubenti, et qualitas ut ignis. Haec
 15 adversus vim fulgurum opitulari fertur, si credimus. Dicta
 autem ceraunia quoniam alibi non inveniatur quam in loco
 fulmine icto proximo; Graece enim fulmen κερουνός dicitur.
 Iris apud Arabiam in mari Rubro nascitur, coloris crystallini, 6
 sexangulata, dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa
 20 sole species et colores arcus caelestis in proximos parietes imi-
 tatur. Astrion ex India est, crystallo propinqua, in cuius centro 7
 stella lucet fulgore lunae plenae. Sumpsit autem nomen quod
 astris opposita fulgorem rapit ac regerit. Electria, quasi ale- 8

1 maceratus ut vid. T: -tur BCK 2 multis] magnis K 3 pro
 om. K forandisque K: forambisque N Hic... abstrahi om.
 K (non N) 4 desidet N: insidet U: discordat T² ut om. I
 (non U) 5 non] nomen T (non U) abstrahit N magnetem
 fort. delend.: magniti K: a magnete C 6 compŕaederit C: compre-
 hederint K rapit BK auferit K 7 maleficiis BCT
 8 art. res. C Calatia CT: Galatia BK: Galatiam N 9 frigora K
 adamantini BK: adamanti T 10 in om. K igne B: igni K
 positum K: positus B Cerauniorum ex Ceraunium K 11 quem
 BCT cristalli T similem BCT (c.v. corr.?) 12 positus BCT
 capit K: reddit B 13 sidereum BK lusitaniis BK 14 cum
 col. BK: concolor C e om. CKT parenti C¹ et om. T
 15 fulgorum BT: fulgorem C¹ 16 quoniam] quod K: quia B
 invenitur T 17 fulminis K ictu BK ic... ful. om. T
 dicunt T 18 crystallinis exang. BT 19 tectu BK 20 emittit
 Arev. 22 pleno Plin. N. H. 37, 132 23 regit TD: retinet K:
 remittit C Alectria Arev. electoria codd.

ISIDORI

ctoria ; in ventriculis enim gallinaciis invenitur, crystallina specie, magnitudine fabae. Hac in certaminibus invictos fieri magi
9 volunt, si credimus. Enhydros ab aqua vocata ; exundat enim aquam, ita ut clausam in ea putes fontaneam scaturiginem.

(XIV DE IGNITIS.) Omnium ardentium gemmarum principatum **5** carbunculus habet. Carbunculus autem dictus quod sit ignitus ut carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur ; lucet enim in tenebris adeo ut flammam ad oculos vibret. Genera eius duodecim, sed praestantiores qui videntur fulgere et veluti ignem effundere. Carbunculus autem Graece *ἀνθραξ* dicitur. Gignitur in Libya **10**
2 apud Trogodytas. Anthracitis vocatus quod sit et ipse coloris ignei ut carbunculus, sed candida vena praecinctus ; cuius proprium est quod iactatus igni velut intermortuus extinguitur, at
3 contra aquis perfusus exardescit. Sandasirus nascitur in Indis, loco eiusdem nominis. Species eius quod veluti in tralucido **15**
4 igne intus fulgent aureae guttae. Constat inter omnes, quantus numerus stellarum accedit, tanto et pretium accedere. Lychnis ex eodem genere ardentium est, appellata a lucernarum fragrantia : gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissiores carbunculum esse dixerunt. Huius duplex **20**
5 facies ; una quae purpura radiat, alia quae cocci rubore. A sole excaefacta aut digitorum adritu paleas et chartarum fila ad se rapere dicitur ; sculpturis resistit, ac si quando sculpta est, dum signa inprimit, quasi quodam animali morsu partem
25 cerae retentat. Genera eius quattuor. Carchedonia hoc quod **25**
 et lychnis facere dicitur, quamquam multo vilior praedictis. Nascitur apud Nasamonas imbre, ut ferunt, divino : invenitur

3 Enidros *B* : Enitros *CK* : Endros *T* exundat *Solin.* 37, 24
4 aqua *K* **5** Omnem *T* **6** carb. ante Omn. *K* **7** fulgore nec noctem *T* **9** vid. fulgorem *C* et . . . eff. om. *K* **10** Anthracitis *T* : -dis *K* : Anthracites *BC* **13** igne *C* inter mortuos *codd.* **14** inardescit *K* Sandasirus *KT* : Scandasirus *B* : Sandarius *C* **16** fulgente *B* : fulgente *K* : fulgentes *C* co. autem in. *C* **17** still. *Arcv.* accendit *T*² (*T*¹ n. l.) pretio *K* qu. numero st. accedat tantum et pretio *Plin. N. H.* 37, 101 Licnis *K* : Lignis *BT* : Lignes *C*
21 ruboris *B* : roboris *K* **22** aut dig. adt. om. *K* **23** sculptoris *B* : sculptoribus *K* : sculpturis *Solin.* 52, 60 resulta *K* **26** lignis *codd.* multum *BCT*

ad repercussum lunae plenae. Omnia autem genera sculpturae
 resistunt. Alabandina dicta ab Alabanda Asiae regione, cuius 6
 color ad carchedoniam vadit, sed rarus. Dracontites ex cere- 7
 bro draconis eruitur. Quae nisi viventi abscisa fuerit, non
 5 ingemmescit; unde et eam magi dormientibus draconibus
 amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus,
 spargunt ibi gramina medicata ad incitandum draconum sopo-
 rem, atque ita somno sopitis capita desecant et gemmas detra-
 hunt. Sunt autem candore translucido. Vsu earum orientis
 10 reges praecipue gloriantur. Chrysoprasus Aethiopicus est; 8
 quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus
 est, die aureus. Phlogites ex Persida est, ostentans intra se 9
 quasi flammam aestuantem, quae non exeant. Syrtitis vocata 10
 quoniam in litore Syrtium inventa primum est. In parte Luca-
 15 niae color huius croceus, intus stellas continens languidas, et
 sub nubilo renitentes. Hormiscion inter gratissimas aspicitur, 11
 ex igneo colore radians auro portante[m] secum in extremitati-
 bus candidam lucem.

DE AVREIS. Sunt quaedam gemmarum genera ex specie XV
 20 metallorum vel lapidum cognominata. Chrysopsis aurum tantum 2
 videtur esse. Chrysolithus auro similis est cum marini coloris
 similitudine. Hunc [et] Aethiopia gignit. Chryselectrus similis 3
 auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu
 iucundus, rapacissimus ignium, et, si iuxta fuerit, celerrime
 25 ardescens. Chrysolampis ex auro et igne vocata; aurea est 4
 enim die, et noctu ignea. Hanc Aethiopia gignit. Ammo- 5

2 Alabandina (in *ex corr.*) T: Alabandicus *Plin. N. H.* 37, 92 alabando BC: alabundo K 3 calcedonium BK: calcidonium CT
 Dracontidis K 5 ingemmescit B magi] maxime K 6 explora K
 spe. et spa. K 7 invitandum K 8 soporatis T 9 usus B:
 husuque T 10 Crisoprasius *ut vid.* B¹: Crisoptasius C: Crisopatius K:
 Crisobtasius T 12 Flogites BCT: Fulgites K ostentas B¹T
 13 aestu (*expunct.*) aestuantes C: aes K quae non ex. *om.* K
 Sirtites B¹CT 15 col. eius C elanguidas BC 16 Ermiscion
codd. gratissimus T 17 ra. au.] raro K vix aurum 20 tantum
om. C (*cf. Plin. N. H.* 37, 156) 22 et hab. BT: *om.* CK Criselectrus BC: Criselectus KT 24 si *om.* B¹K 25 Crisolamsis *codd.*
 igneo 26 nocte C hanc et Aeth. T

ISIDORI

chrysus harenis auro intermixtus nunc brattearum, nunc pul-
6 veris habet quadrulas. Gignitur in Persida. Leucochrysus
 colore aureo interveniente candida vena. Melichrysus dicta
 quod veluti per aurum (sincerum mel), sic haec gemma trans-
7 luceat. Chrysocolla gignitur in India, ubi formicae eruunt **5**
 aurum. Est autem auro similis et habet naturam magnetis,
 nisi quod augere aurum traditur; unde et nuncupatur. Argyrites
8 similis argento, habens stigmata aurea. Androdama(s) argenti
 nitorem habet et pene adamans, quadrata semper tesseris. Magi
 putant nomen inpositum ab eo quod animorum inpetus vel **10**
 iracundias domare et refrenare dicatur, si credimus. Gignitur
9 in mari Rubro. Chalcitis aerei coloris est. Chalcophonos
10 nigra est, sed lapidi inlisa aeris tinnitum reddit. Balanites: duo
 genera sunt, subvirides et Corinthiae aeris similitudine, mediam
11 secante flamma vena. Sideritis a contemplatione ferri nihil **15**
 dissonat. In maleficiis quoquo modo inferatur discordias
12 excitat. Idaeus dactylus ex insula Creta est, ferrei coloris.
13 Causa nominis eius quia pollicem humanum exprimit. Aethio-
 picus ferrei coloris est, qui dum teritur, nigrum sucum emittit.
14 Zmilanthis in Euphrate alveo legitur Proconnesio marmori **20**
 similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitens.
15 Arabica ex patria dicta aspectu eburnea est. Hephaestitis
 speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quamquam
 rutilet. Experimentum eius, si ferventi aqua statim addita refri-

1 intermixtos *B*¹: -to *Plin. N. H.* 37, 188   **2** Leocrisus *CKT*:
Leocrisus B   **3** intervenite *K*   Melecrisis *T*: Melectrisis *BCK*
4 sinc. mel *Plin. N. H.* 37, 128: *om. codd. (propter homoeotel.?)*   sic
BCT: ita *K*   **7** quod] quia *B*   Argaritis *C*¹   **8** stemmata *C*:
 istamata *B*¹   **12** Calcitis *BT*: Calcetis *C*: Calcidis *K*   Calcofanus
codd.   **13** sed *om. CK*   lapidi *BT*: lapide *C*: lapidibus *K*
 redit *K*   **14** -dis *K*   aeri *K*   similitudinem *BC*   media *T*
 Balanitae: . . . subvirides et Corinthii aeris similitudine . . . medias *Plin.*
N. H. 37, 149   **16** maleficiis *B*   quoque *BC*   mo. si.
 inf. disc. generat *K*   **17** Deus *K*   **18** eius] est *K*   § **13** post § **14** *K*
 § **14** hinc usque ad finem libri raro citatur testis *C*   **20** Zmilannitius *B*¹:
 Zmilanitus *K*: Zmilantius *T*: Zmilantius *CU*   elegitur *K*
Proc. . . . intern. *om. K*   marmoris *B*¹   **21** vclati *B*¹   pupula
Solin. 37, 7   **24** rutile *B*: rutila *Plin. N. H.* 37, 166   eius] est
Plin.   refrigeret *T*

gerat, aut si soli adposita aridam materiam accendat. Nascitur
 in Coryco. Ostracites lapidosus colore, testacio durior. Altera 16
 achatae similis, nisi quod achates politura pinguescit. Duritiae
 tanta inest vis ut aliae gemmae sculpantur fragmentis eius.
 5 Glossopetra similis est linguae humanae; unde et nomen sum- 17
 psit: fertur autem deficiente luna caelo cadere. Cui non
 modicam magi tribuunt potestatem; nam ex eo lunares motus
 excitari putant. Sunt et quaedam gemmarum genera cogno- 18
 minata ab animalibus: echites vipereas maculas exprimit; car-
 10 ciniae marini cancri color est; scorpitis scorpionem et colore 19
 et effigie refert; myrmecitis formicae reptantis effigiem imitatur;
 taos pavoni est similis; hieracitis accipitris colore, aetitis aquilae;
 aegophthalmos caprino oculo similis; lycophthalmos quattuor 20
 colorum, ex rutilo sanguinea, in medio nigrum candido cingit,
 15 ut luporum oculi; meconites papaver exprimit. Sunt et quae- 21
 dam gemmae quas gentiles in superstitionibus quibusdam utun-
 tur. Liparea suffita omnes bestias evocare tradunt. Ananci- 22
 tide in hydromantia daemonum imagines evocari dicunt.
 Synochitide umbras inferorum evocatas teneri aiunt. Chelo- 23
 20 nitis oculus est Indicae testudinis, varius et purpureus. Hunc
 magi inpositum linguae futura pronuntiare finguntur. Bronteia 24
 a capite testudinum; e tonitribus cadi putatur, et restinguere
 fulminis ictus. Hyaenia lapis in oculis hyaenae bestiae inveni- 25

1 solis *BT* so. opposita *BK*: in sole adp. *Plin.* arida materia *K*
 2 coriolo *K* Ostracides *BK* alter *K* 3 achate *K*: acate
BT quia *B* achati *K*: acadis *B*: acates *T* duriori *BT*
 4 fragmenta *B*: fragmentu *K* 5 Glosupetra *K*: Colosapetra *B* 6 cui]
 cuius *BT* 8 quadam *B* genera *BCT*: nomina *K* cognata *K*
 9 viperas *T* Carcinie *T*: Carciniae *B¹*: Carcine *K* 10 colore est
K: colori est *B* colorem et effigiem *K* 11 Mirmicitis *T*: Mir-
 mititis *BK* 12 Taos] Pavus *K* coloris *K* 13 Licoptalmos *T*:
 -mus *B*: Ligoptalgus *K* 14 medium *B* cando *K*: candide *T*
 15 oculis *T*: oculos *BK* papavera *Plin. N. H.* 37, 173 Sed et
 ibi quidam gemmis gent. *K* (*non C*) 16 suprestitionibus *T*: super-
 restitionibus *B¹*: superstitionibus *K* 17 Liperea *B¹K* traduntur *T*
 Anancitidae *B*: Anamcitidae *K* 18 in *om. T* nicromantia
B: neoromantia *K* evocare *BK* 19 Sinocitide *T*: -dae *B*:
 Sinociditae *K* tenere *BK* Caclonites *B* 21 pronuntiarum
K: praenuntiarum *B* figuntur *B¹* Bronia *codd.* 23 ictum *K*
 Hienia *BT*: Ienia *K* hieniae (-ie) *BT*: geniac *K*

tur; qui si sub lingua hominis subditus fuerit, futura eum
 praecinere dicunt. Sed et corallius tempestati et grandini
 26 resistere fertur. Pontica est gemma quaedam livore perlucida,
 habens stellas rubeas, interdum et aureas. Dicunt per eam inter-
 27 rogare daemones et fugare. In quibusdam gemmarum generi- 5
 bus veras a falsis discernere magna difficultas est, quippe quum
 inventum sit ex vero genere alterius in alia falsa transducere;
 ut sardoniches, quae ternis glutinantur gemmis ita ut depre-
 hendi non possint. Fingunt enim eas ex diverso genere: nigro,
 candido mineoque colore. Nam et pro lapide pretiosissimo 10
 smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, et fallit oculos subdole
 quadam falsa viriditas, quoadusque non est qui probet simula-
 tum et arguat; sic et alia alio atque alio modo. Neque est
 28 sine fraude ulla vita mortalium. Omnes autem non translucidas
 gemmas caecas appellari, eo quod densitate sua obscurentur. 15
 XVI DE VITRO. Vitrum dictum quod visui perspicuitate trans-
 luceat. In aliis enim metallis quidquid intrinsecus continetur
 absconditur; in vitro vero quilibet liquor vel species qualis est
 interior talis exterius declaratur, et quodammodo clausus patet.
 Cuius origo haec fuit. In parte Syriae, quae Phoenice vocatur, 20
 finitima Iudaeae circa radices montis Carmeli palus est, ex qua
 nascitur Belus amnis, quinque milium passuum spatio in mare
 fluens iuxta Ptolomaidem, cuius arenae de torrente fluctu
 2 sordibus eluuntur. Hic fama est pulsa nave mercatorum nitri,
 cum sparsim per litus epulas pararent, nec essent pro adtol- 25
 lendis vasis lapides, glebas nitri e nave subdiderunt; quibus
 accensis permixta arena litoris, translucentes novi liquoris
 3 fluxisse rivos: et hanc fuisse originem vitri. Mox, ut est

2 praedicere *K* corallus *BT* 3 quadam *T* 4 stillas *BK*
 per ea *K* 5 In quibus quidam *I* 6 vera *K*: veris *B*¹ quippe]
 quique *T* 7 ex] in *K* gen. in alt. *K* 8 quae] quod *B* 9 figunt *B*¹
 11 vitri ex vitr* *T* 13 et ad al. *K* atque alio *om.* *T*¹ 15 eo... obs.
om. *K* (*non CU*) 16 usui *T* ante *corr.* 17 met.] et alliis *K* 18 quae-
 libet liquorum sp. *K* qualius ext. talis int. *K* 20 vocabatur *K*
 21 finima *T*: finitimae *B* radices *K*: radicem *BT* paludis *K*
 23 fluctus *BK* 24 evolvuntur *B* adpulsa *Plin. N. H.* 36, 191
 nutri *K* 25 epulas *om.* *K* pararent *B*¹ *K* 26 e *om.* *BK*
 naves *BK* 27 translucens *K*

ingeniosa sollertia, non fuit contenta solo nitro, sed et aliis mixturis hanc artem [condire] studuit. Levibus enim aridisque lignis coquitur, adiecto cypro ac nitro continuisque fornacibus ut aes liquatur, massaeque fiunt. Postea ex massis rursus
 5 funditur in officinis, et aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo caelatur. Tinguitur etiam multis modis, ita ut iacinthos sapphirosque et virides imitetur et onyches vel aliarum gemmarum colores; neque est alia speculis aptior materia vel picturae adcommodatior. Maximus tamen honor
 10 in candido vitro, proximoque in crystalli similitudine; unde et ad potandum argenti metalla et auri pepulit vitrum. Olim fiebat et in Italia, et per Gallias et Hispaniam arena alba mollissima pila molaque terebatur. Dehinc miscebatur tribus partibus, nitri pondere vel mensura, ac liquata in alias fornaces
 15 transfundebatur, quae massa vocabatur ammonitrum; atque haec recocta fiebat vitrum purum et candidum. In genere vitri
 5 et obsianus lapis adnumeratur. Est autem virens interdum et niger aliquando et translucidus, crassiore visu et in speculis parietum pro imagine umbras reddente; gemmas multi ex eo
 20 faciunt. Hunc lapidem et in India et in Italia et ad Oceanum in Hispania nasci tradunt. Ferunt autem sub Tiberio Caesare
 6 quendam artificem excogitasse vitri temperamentum, ut flexibile esset et ductile. Qui dum admissus fuisset ad Caesarem, porrexit phialam Caesari, quam ille indignatus in pavementum
 25 proiecit. Artifex autem sustulit phialam de pavimento, quae complicaverat se tamquam vas aeneum; deinde marculum de sinu protulit et phialam correxit. Hoc facto Caesar dixit artifice: 'Numquid alius scit hanc condituram vitrorum?'

1 contempta B vitro K et] ex I 2 condiri T: om. BK
 3 coq.] conquaeritur K: conqui**tur B¹ abiecto T ac vitro K
 4 russus T 6 argumenti T: ardentis D ting. enim in mu. C
 7 iacintos T: iacinctos B¹ sappiros qua et vir. T: sappirosque
 vir. K emitetur K: mittetur B et on.] conicis K 10 pro-
 ximaque B (non C¹) fort. recte (cf. Plin. N. H. 36, 198): maximaque K
 10 cristallis B 11 optandum B 15 transfundebantur K aque T
 18 crassiorem v. B: grossiorem visum K (non C) 19 par. et ad
 imaginem K (non C) 20 et Ind. K 24 quam] quod B 28 vitreorum I

Postquam ille iurans negavit alterum hoc scire, iussit illum Caesar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur et omnium metallorum pretia abstraherentur; et revera, quia si vasa vitrea non frangerentur, melius essent quam aurum et argentum. 5

VII DE METALLIS. Metallum dictum Graece *παρὰ τοῦ μεταλλᾶν*, quod natura eius sit ut ubi una vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi. Septem sunt autem genera metallorum: aurum, argentum, aes, electrum, stagnum, plumbum et, quod domat omnia, ferrum. 10

VIII DE AVRO. Aurum ab aura dictum, id est ab splendore, eo quod repercusso aere plus fulgeat. Vnde et Vergilius (*Aen.* 6, 204):

Discolor inde auri per ramos aura refulsit,
hoc est splendor auri. Naturale enim est ut metallorum 15
splendor plus fulgeat luce alia repercussus. Hinc et aurarii
2 dicti, quorum fulgor splendor reddit. Obryzum aurum dictum
quod obradiet splendore; est enim coloris optimi, quod Hebraei
'ophaz', Graeci *κίρρον* dicunt. Brattea dicitur tenuissima lamina,
ἀπὸ τοῦ βρεμετοῦ, qui est *ὀνοματοποιεία* crepitandi, *ἢ ἀπὸ τοῦ* 20
3 † *βρατυν* † lamina. Pecunia prius de pecudibus et proprietatem
habebat et nomen; de corio enim pecudum nummi incide-
bantur et signabantur. Postea a Saturno aereus nummus
inventus; ipse enim signare nummos et scribi constituit.
4 Propterea et aerarium Saturno a gentilibus consecratum est. 25
Alii, ut superius, pecuniam a pecudibus appellaverunt, sicut a
iuvando iumenta sunt dicta. Omne enim patrimonium apud

1 hoc *om.* K   4 esset T   7 naturae K   vena *om.* K (*non* C)
8 sit *om.* K   au. sunt C   11 dic. ab aura K (*non* C)   14 refulgit B
16 ararii T   17 favor *Serv. ad Aen.* 6, 204   Obrizum K:
Obridium BT   19 ofaz T: opuz B: obuz K   cairon BK
Brattea KM: Bractea BTU   20 *απουετρεμοι* K: *απουετρεμων* M;
απουετρεμοι T: *ατιουετρεμοι* U: *απουετρεμοι* B   *ονοματοποιια* T
(*non* U)   *ηναπιατουβρατιν* BK: *ηναπινατωνβρατιν* M: *ναπο* T: *ναιπα-*
τουβρατυν U: *ἀπὸ τοῦ βραχεῖν* *edd.*   21 lamnia T: lumina M   pecoribus
K   22 de *om.* K   core B   pecorum K   23 saturnino B¹   24 et scr.]
inscribi T   25 gentibus B¹K   26 aliis ut B: aliud T   pecoribus
K: pedibus B   27 adiuuando B

antiquos peculium dicebatur a pecudibus, in quibus eorum constabat universa substantia; unde et pecuarius vocabatur qui erat dives, modo vero pecuniosus. Antiquissimi nondum auro 5 argentoque invento, aere utebantur. Nam prius aerea pecunia 5 in usu fuit, post argentea, deinde aurea subsecuta est, sed ab ea, qua coepit, et nomen retinuit. Vnde et aerarium dictum, quia prius aes tantum in usu fuit, et ipsud solum recondebatur, auro argentoque nondum signato; ex quorum metallis quamvis postea fuisset facta pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab 10 eo metallo unde initium sumpsit. Thesaurum iuxta Graecam 6 proprietatem ἀπὸ τῆς θέσεως, a positione, hoc est a reposito, nominatur. Num θέσις positio dicitur, et est nomen ex Graeco Latinoque sermone conpositum. Nam θες Graeci repositum dicunt, Latini aurum, quod iunctum sonat repositum aurum. 15 Auraria nomen habet ab auro. Tributa vero, eo quod antea 7 per tribus singulas exigebantur, sicuti nunc per singula territoria. Sic autem in tres partes divisum fuisse Romanum populum constat, ut etiam qui praeerant in singulis partibus tribuni dicerentur: unde etiam sumptus, quos dabant populi, 20 tributa nominarunt. Vectigalia sunt tributa, a vehendo dicta. 8 Stipendium ab stipe pendenda nominatum; antiqui enim adpendere pecuniam soliti erant magis quam adnumerare. Moneta appellata est quia monet ne qua fraus in metallo vel in pondere fiat. Nomisma est solidus aureus vel argenteus sive 9 25 aereus, qui ideo nomisma dicitur quia nominibus principum effigiisque signatur. Prius nummus ἀργυρος nuncupabatur, quia quam plurimum ex argento percutiebatur. Nummi autem a 10 Numa Romanorum rege vocati sunt, qui eos primum apud

1 dicibantur *K* pecoribus *K* 3 vero *om.* *T* 4 aerea] aeraria *B*
 5 sed ab] sub *T* 6 quae cepit *BK* 11 ἀπὸ τ. θ.] atis tereos *K* hoc...
 rep. *om.* *T* 13 thes *T*: tes *BK* Gr. conpositum *T* 15 co *om.* *T*
 17 in] per *T* 18 etiam qui *Serv. ad Aen.* 5, 560: ea quae *BK*: eequam
 qui *T* praeerat *T*: erant *BK* 22 pecunia app. *K* (*non C*) adnumerari
BK (*non C*) 23 quia] qua *B¹K* (*non C*) 24 aut arg. *K* (*non C*):
om. *T* 25 ideo... quia *om.* *K* (*non C*) idem *U* princ. ...
ἀργ. *om.* *B¹* principium *T* 26 signatur *etiam C* pro ἀργύριον
 nuncupatur *C ante corr.*: nuncupatus est *K* quia quam] quamquam *B*

ISIDORI

- Latinos imaginibus notavit et titulo nominis sui praescripsit.
- 11 Folles dicuntur a sacco quo conduntur, a continente id quod
 12 continetur appellatum. In nomismate tria quaeruntur: metal-
 lum, figura et pondus. Si ex his aliquid defuerit, nomisma non
 13 erit. Tria sunt autem genera argenti et auri et aeris: signatum, 5
 factum, infectum. Signatum est quod in nummis est; factum,
 quod in vasis et signis; infectum, quod in massis; quod et
 grave dicitur, id est massa. In notitiam autem formarum
 metalla ita venerunt; dum enim quocumque casu ardentes
 silvae exquoquerent terram, quae calefactis venis fudit rivus cuius- 10
 14 cumque structurae, sive igitur aes illud fuerat sive aurum,
 quum in loca terrae depressiora decurreret, sumpsit figuram, in
 quam illud vel profluens rivus vel excipiens lacuna formaverat.
 Quarum rerum splendore capti homines quum ligatas adtolle-
 rent massas, viderunt in ea terrae vestigia figurata; hincque 15
 excogitaverunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.
- XIX DE ARGENTO. Argentum non longe a Graeca appellatione
 distat; hoc enim illi ἀργυρον vocant. Cui mirum in modum
 illud ut, dum candidum sit, inpressum corpori lineas nigras
 2 reddat. Argentum vivum dictum quod excidat materias in 20
 quibus inicitur; hoc et liquidum, quia percurrit. Invenitur
 specialiter in metallis sive in argentariis fornacibus guttarum con-
 cretione tectis inhaerens, saepe etiam et in stercore vetustissimo
 cloacarum vel puteorum limo. Fit etiam et ex mineo inposito
 conchulae ferreae patena testea superposita; tum circumlito 25
 vasculo circumdantur carbones, sicque argentum vivum ex mineo
 distillat; sine hoc neque argentum neque aes inaurari potest.
- 3 Tanta autem virtutis est ut, si super sextarium argenti vivi

1 scripsit *K* (*non C*)   2 quo] qua *K* (*non C*)   quod] quae *B*
 3 app. *om.* *K* (*non C*)   4 et *om.* *T*¹   7 signis sed inf. *B*   9 qua-
 cumque causa *K* (*non C*)   12 loco *T*   deprehensiora *B*   decurret
*B*¹   13 profluens *B*   14 liquatas *Schwarz*   15 vid. . . . fig. *add.* in
margin. *T*   hincque] in quae *B*   19 ut *om.* *K*   inpressus *BT*
 20 reddat *T*   excedat *T* (*pro excedat?*)   21 hoc est li. *T*   22 in
 met. spec. *K* (*non C*)   22 congregatione *T ante corr.*   24 min. et
 impos. *BK*   26 vascolorum dantur *K* (*non C*)   27 distilla* *T*¹ (*non C*)
 28 Tanti *B*   argento vibo *T*

centenarium saxum superponas oneris, statim resistit. Sin vero auri scripulum, levitatem eius raptim sinu recipit ; ex quo intellegitur non pondus, sed naturam esse cui cedit. Servatur autem melius in vitreis vasculis ; nam ceteras materias perforat. Potui
5 autem datum interficit ponderis causa. Argenti purgamenta 4
λιθάργυρος, quam nos spumam argenti appellamus. Fit enim ex argento et plumbo ita.

DE AERE. Aes ab splendore aeris vocatum, sicut aurum XX
et argentum. Apud antiquos autem prior aeris quam ferri
10 cognitus usus. Aere quippe primi proscindebant terram, aere certamina belli gerebant, eratque in pretio magis aes ; aurum vero et argentum propter inutilitatem reiciebantur. Nunc versa vice (Lucr. 5, 1275) :

Iacet aes, aurum in summum cessit honorem :
15 sic volvenda aetas commutat tempora rerum, et
quod fuit in pretio fit nullo denique honore.

Vsus aeris postea transiit in simulacris, in vasis, in aedificiorum structuris ; maxime et ad perpetuitatem monumentorum etiam publicae in eis constitutiones scriptae sunt. Cyprium aes in 2
20 Cypro insula prius repertum, unde et vocatum, factum ex lapide aereo, quem cadmiam vocant ; et est ductile. Huic si addatur plumbum, colore purpureo fit. Aurichalcum dictum quod et 3
splendorem auri et duritiam aeris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina et Graeca ; aes enim sermone
25 Graecorum χαλκός vocatur. Fit autem ex aere et igne multo, ac medicaminibus perducitur ad aureum colorem. Corinthum 4
est commixtio omnium metallorum, quod casus primum miscuit, Corintho, cum caperetur, incensa. Nam dum hanc civitatem Hannibal cepisset, omnes statuas aeneas et aureas et

1 oneri *dett.*   2 scrupulum *BK*   ex quo . . . cedit *bis script. T*
3 naturae *B*   7 ita *BT* : mixta *K*   *vide ne illud ita revera fuerit*
Kā, i.e. capitulum novum   9 prior *ex* primum *K*   11 belligerabant *B*
14 au. summo cessit honore *codd.*   15 et *om. Lucr.*   16 hon. den. *K*
(*non C*)   17 aed. instructoris *BT*   18 a perpetuitate *K*   20 primum
rep. est *K (non C)*   21 eroso *KT*   cathmiam *KT* : cadmiano *B*
huius *B*   22 dictum *om. K (non C)*   23 au. dur. *T*   possideat
om. K (non C)   25 χαλκός] calco *codd.*   27 quod *T* : quam *B ut vid. K*
28 incense *T*   29 st. aur. arg. *T*

ISIDORI

argenteas in unum rogam congruunt et eas incendit : ita ex hac
 commixtione fabri sustulerunt et fecerunt parapsides. Sic
 Corinthea nata sunt ex omnibus in unum, nec hoc nec illud.
 Unde et usque in hodiernum diem sive ex ipso sive ex imitatione
 eius aes Corintheum vel Corinthea vasa dicuntur. Huius tria 5
 genera : candidum unum, ad argenti nitorem accedens ; alterum,
 in quo ipsius auri fulva natura est ; tertium, in quo aequalis
 5 cunctorum temperies. Coronarium ex ductile aere tenuatur in
 lamminas, taurorumque felle tinctum speciem auri in coronis
 6 histrionum praebet ; unde et appellatum. Pyropum igneus color 10
 vocavit. Namque in singulas uncias aeris additis auri scripulis
 senis praetenui brattea ignescit flammisque imitatur ; unde et
 7 pyropum dicitur. Regulare aes dicitur quod ab aliis ductile
 8 appellatur, quale omne Cyprium est. Ductile autem dicitur
 eo quod malleo producat, sicut contra fusile qui tantum 15
 funditur. Hoc et caldarium quod tantum funditur. Nam malleis
 fragile est. Siquidem omne aes diligentius purgatis igne vitii
 9 excoctisque regulare efficitur. Campanum quoque inter genera
 aeris vocatur a Campania scilicet provincia quae est in Italiae
 10 partibus, utensilibus [et] vasis omnibus probatissimum. Aes 20
 omne frigore magno melius funditur. Aes rubiginem celerius
 trahit nisi oleo perungatur ; servari autem id optime etiam in
 11 liquida pice tradunt. Inter omnia metalla aes vocalissimum
 est et maximae potestatis. Ideo et aenea limina ; unde et
 Vergilius (Aen. I, 449) : 25

In foribus cardo stridebat aenis.

Origo aeris cadmea et chalcitis. Purgamenta aeris cadmea, et
 12 aerugo, et aeris flos. Cadmia gignitur in metallorum aeris atque

4 unde us. *K* : un. us. et *B*   6 unum cand. *T*   8 ex] et *T*
 10 strionum *codd.*   11 additas *B*¹   scrupoli semis pertenui *K*
 13 quod] quae *B*   15 qui etiam *C*   16 hoc et . . . frag. est
om. T   malleis] molle aes *K* (*non C*)   20 utensis *K*   et hab.
BK : *om. T*   22 contrahit *K* (*non C*)   id] ad *K* (*non C*)   26 in
 coloribus ca. scribebat *K*   cardo cardoi str. *B*   aencis *codd.* :
 aenis *C* : enis *U*   27 origo etiam *CU*   cathmia *CKT* : catmia *BU*
 et . . . cadmea *om. U*   chalcitis] calciteos *BT* : calcethus *K* :
 calciteus *C*   cathmia *BC* : cathimia *T* : *om. K*   28 origo *codd.* (*etiam C*)
 et *om. C*   Purg. aer. cad. et chalc. Cad. aerugo aer., chalc. aer.
 flos *Arev.*   Cathmia *CKT* : Cathmia *BU*

argenti fornacibus insidente nidore. Namque ut ipse lapis, ex quo fit aes, cadmia vocatur, sic rursus in fornacibus existit et nominis sui originem recipit. Aeris flos fit seu gignitur con- 13
flationibus, resoluta atque reliquato aere, superfusa frigida. Re-
5 pentina enim densatione tamquam de sputo reparatur flos. Aeruginem quoque aes creat. Nam laminae aereae super vas 14
aceti asperrimi sarmentis superpositis atque ita distillantibus, quod ex eo cecidit in ipsum acetum teritur et cribratur.

DE FERRO. Ferrum dictum quod farra, id est semina XXI
10 frugum, terrae condeat. Idem et chalybs a Chalybe flumine, ubi ferrum optima acie temperatur. Vnde et abusive dicitur chalybs ipsa materies, ut (Virg. Aen. 8, 446):

Vulnificusque chalybs.

Ferri usus post alia metalla repertus est. Cuius postea versa in 2
15 opprobrium species. Nam unde pridem tellus tractabatur, inde modo cruor effunditur. Nullum autem corpus tam densis inter se cohaerentibus et implicitis elementis quam ferrum; unde inest illi duritia cum frigore. Ferri autem metallum pene ubique reperitur, sed ex omnibus generibus palma Serico ferro datur.
20 Seres enim hoc cum vestibis suis pellibusque mittunt. Secunda Parthico; neque alia genera ferri ex mera acie temperantur; ceteris enim admiscetur mollior complexus. Differentia ferri 3
plurima iuxta terrae genus. Nam aliud molle plumboque vicinum, rotarum et clavorum usibus aptum; aliud fragile et aereum, culturae terrae conveniens; aliud brevitae sola placet
25 clavisque caligariis; aliud rubiginem celerius sentit. Stricturae vocantur hae omnes, quod non in aliis metallis, ab stringendo

1 nitore <i>K</i>	2 aeris <i>T</i> : om. <i>K</i> (<i>non C</i>)	cathmia <i>KT</i> : catmia <i>B</i>
3 confractionibus <i>K</i>	5 densione <i>K</i>	sputu <i>T</i> : spumato <i>B</i>
7 ramentis <i>Schwarz</i>	superpositae <i>BCT</i> (<i>non M</i>)	atque]
at <i>K</i> : ad <i>M</i>	8 cribratur <i>KTU</i>	10 condat <i>B</i> calips <i>codd.</i>
11 calibs <i>T</i> : calips <i>BK</i>	12 materia <i>T</i>	13 calibs <i>T</i> : calips <i>BK</i>
14 post eversa <i>K</i>	in op. ver. <i>T</i>	15 pridem] prius <i>K</i>
17 coeuntibus <i>K</i>	inest] est <i>T</i>	20 hoc om. <i>K</i>
18 fer. sed ex <i>K</i>	temperatur <i>codd.</i>	21 Parthico om. <i>B</i>
19 plumboque <i>B</i>	vicino <i>K</i>	22 enim] autem <i>K</i>
20 placens <i>K</i>	24 erosum <i>BT</i>	23 plum-
21 adstringenda <i>B</i> : adstringende <i>I</i>	27 vocatur <i>K</i>	25 conv. aut brev. <i>K</i>
	in om. <i>K</i>	ab st.] adstringendu <i>K</i> :

ISIDORI

apte vocabulo inposito. Aquarum vero summa differentia est, quibus ferrum candens inmergitur quo utilior fiat, sicut Bilbilis
4 in Hispania et Tirassona, Comus in Italia. In acuendo ferro oleo delectatior fit acies; unde et tenuiora ferramenta oleo restingui mos est, ne aqua in fragilitatem durentur. A ferro sanguis **5** humanus sese ulciscitur; contactum namque celerius rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet; sola enim haec materia vim ab hoc lapide accipit retinetque longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexandriae templum concameravit, ut in eo simulacrum ferro in aere pendere videretur. **10** Ferrum accensum igni, nisi duretur ictibus, conrumpitur: rubens non est habile ad tundendum neque antequam albescere incipiat: aceto vel alumine inlitum ferrum fit aeris simile. Purgamenta ferri, rubigo et scoria. Robigo est vitium rodens ferrum, vel segetes, quasi rodigo mutata una littera; haec et aerugo ab **15** erodendo; nam aerugo vitium est ferri ab erodendo dicta, non **6** ab aeramento. Scoria vero purgamenta et sordes sunt quae igne exquoquantur: et dicta scoria quia de ferro excutitur. **7** Rubigine autem caret ferrum, si cerussa et gypso et liquida pice perungitur. Item rubigo ferramenta non vitiat, si eadem medulla cervina vel cerussa mixta rosaceo unguitur. **20**

XXII DE PLVMBŌ. Plumbum dictum quod ex eo primum pilis factis maris altitudo temptata est. Huius duo genera sunt, nigrum et candidum; sed melius candidum, quod prius in insulis Atlantici maris inventum est. Siquidem et in Lusitania et in Gallicia gignitur, summa terra harenosa et coloris nigri, et pondere gravis; interveniunt et minuti calculi, maxime torrentibus siccatis; lavant eas arenas, et quod subsedit, **25**

1 apte] acie *Plin. N. H.* 34, 143 vocabulum inpositum *K* **2** utilius *K* fiat *om.* *K* birbilis *BT* **3** thirasona *K*: thirassona *T*: thirassona *B*: Turiassonem (*acc. casu*) *Plin.* **4** et se ten. *K* (*non C*) **6** contactus *K* **7** trahitur *B* **10** ut] unde *BCK* ferreum *K*: e ferro *Plin. N. H.* 32, 148 videtur *K* **11** igni si *KT* **13** aeri *K* **14** rubigo est *BT*: rubiginem *K* **15** hec rugo ab *T* **16** feri *T* **18**. exquoguntur *K* **19** cerosa *K* **20** edulla *K* **21** cerosa *K* **22** quod] quo *T* **24** sed mel. cand. *om.* *B* quod] quia *B* **27** pondera *B* max. e torr. *K* **28** torr. siccatis *T* subdit *B*¹: subdunt *K* (*non C*): subsedit *Plin. N. H.* 34, 157.

quoque in fornacibus. Inveniuntur et in aurariis metallis
 aqua missa calculi nigri et graves, et dum aurum colligitur, cum
 eo remanent; postea separati conflantur et in plumbum album
 resolvuntur. Inde et eadem gravitas plumbi quae auro.
 5 Nigrum plumbum circa Cantabria abundat. Cuius origo duplex 2
 est; aut enim solus ex sua vena prodit, aut cum argento nasci-
 tur mixtisque venis conflatur. Huius primus in fornacibus
 liquor stagnum est, secundus argentum; quod remanet, super-
 addita vena rursusque conflata, fit nigrum plumbum. India 3
 10 neque aes neque plumbum habet; gemmis tantum et margari-
 tis haec permutat. Nigro plumbo fistulas lamminasque utimur.
 Laboriosius in Hispania et Gallia eruitur plumbum, nam in
 Britannia summo terrae corio.

DE STAGNO. Stagni etymologia ἀποχωρίζων, id est separans XXIII
 15 et secernens. Mixta enim et adulterata inter se per ignem
 metalla dissociat, et ab auro et argento aes plumbumque
 secernit; alia quoque metalla ab igne defendit, et quum sit
 natura aeris ferrique durissima, si absque stagno fuerit, uritur
 et crematur. Stagnum inlitum aereis vasis saporem facit gra- 2
 20 tiorem et conpescit virus aeruginis. Specula etiam ex eo tem-
 perantur. Cerussa quoque ex eo, sicut ex plumbo, conficitur.

DE ELECTRO. Electrum vocatum quod ad radium solis XXIV
 clarius auro argentoque reluceat; sol enim a poetis Elector
 vocatur. Defaecatius est enim hoc metallum omnibus metallis.
 25 Huius tria genera: unum, quod ex pini arboribus fluit, quod 2
 sucinum dicitur; alterum metallum, quod naturaliter invenitur
 et in pretio habetur; tertium, quod fit de tribus partibus auri
 et argenti una. Quas partes, etiam si naturale solvas, invenies.
 Vnde nihil interesse natum an factum; utrumque enim eiusdem

1 arariis T	3 separatim K	4 edem T	6 solum C	ex] in
K (non C)	8 superatita T	9 vena om. K (non C)		In india . . .
habetur K	11 lamminaque B ¹	12 laboriosum T		16 metalli T
et ab arg. K	17 quoque om. T	19 aureis T		20 vires B ¹
exo temp. T ante corr.	23 Elector] electro K			24 defecatio B ¹
ut vid.: defecatio T	25 pineis K	27 tert. quae B		28 un. arg.
Serv. ad Aen. 8, 402	28 naturali B: naturaliter K			

3 naturae esse. Electrum, quod est naturale, eiusmodi naturae est ut in convivio et ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat, et venenum prodat. Nam si eo infundas venenum, stridorem edit et colores varios in modum arcus caelestis emittit.

XXV DE PONDERIBVS. Ponderum ac mensurarum iuvat cogno- 5
scere modum. Nam omnia corporalia, sicut scriptum est, a
summis usque ad ima in mensura et numero et pondere disposita
sunt atque formata; cunctis enim corporeis rebus pondus natura
dedit; suum quoque regit omnia pondus (Carm. de pond. 3).
2 Primus Moyses [qui omnes antecedit gentilium philosophos 10
tempore, nobis et numeros et mensuras et pondus diversis [in]
scripturae suae locis narravit]. Primus Phidon Argivus ponde-
rum rationem in Graecia constituit; et licet alii antiquiores ex-
3 titerint, sed iste hac arte experientior fuit. Pondus dictum eo
quod in statera libratum pendeat; hinc et pensum. Abusive 15
autem pondus libra una est. Vnde etiam dipondius dictum est,
4 quasi duo pondera; quod nomen adhuc in usu retinetur. Trutina
est gemina ponderum lances aequali examine pendens, facta
propter talenta et centenaria adpendenda; sicut momentana
pro parva modicaque pecunia. Haec et moneta vocata. Idem 20
et statera nomen ex numero habens, quod duobus lancis et uno
5 in medio stilo librata aequaliter stet. Examen est filum medium
quo trutinae statera regitur et lances aequantur. Vnde et in
6 lancis amentum dicitur. Campana a regione Italiae nomen
accepit, ubi primum eius usus repertus est. Haec duas lances 25
non habet, sed virga est signata libris et unciis et vago pondere

1 nat. est BT natura est BT (cf. Plin. N. H. 33, 81) 3 eo]
eum K 5 iubet T (vix pro lubet) 7 imam B mensuris K 1:
-ram B num. ex pond. Hultsch. metrol. script. 2, p. 110 8 corporei K
10 Pr. Mo. om. D (non E): Prius legitur Mo. invenisse K qui . . .
narr. hab. TU: om. BCDEK 11 inscr. TU (i. e. vel scripturae, vel in
scr.) 13 greciam BK 14 sed] se E¹ ista K ex hac B¹
staterae K 16 dipondius T 18 geminas Hultsch lancis K
aequale K 19 appenda K momentanea K 20 monita BK
idem BT: ea K: an item? 21 duobus BT: duabus K (pro II?)
lancis Hultsch: lancibus dett. 22 stilo om. T § 5 post § 6 BK
est om. K 23 trudine BK: trutina et Hultsch staterae T
in om. T 24 lancis T¹: lancis B¹T¹K amentum om. T¹
26 unciis K

mensurata. Vnicuique autem ponderi certus est modus nomi- 7
 bus propriis designatus. Calcus, minima pars ponderis, quarta 8
 pars oboli est, constans lentis geminis granis. Appellatur autem
 calcus quod sit parvulus; sicut et lapis calculus, qui adeo mini-
 5 mus est ut sine molestia sui calcetur. Siliqua vicesima quarta 9
 pars solidi est, ab arbore, cuius semen est, vocabulum tenens.
 Ceratin oboli pars media est, habens siliquam unam semis. 10
 Hunc Latinitas semiobolum vocat; ceratin autem Graece,
 Latine [siliqua] cornu(l)um interpretatur. Obolus siliquis tribus 11
 10 adpenditur, habens ceratin duos, calcos quattuor. Fiebat enim
 olim ex aere ad instar sagittae. Vnde et nomen a Graecis ac-
 cepit, hoc est sagitta. Scripulus sex siliquarum pondere con-
 stat. Hic apud Graecos gramma vocatur. Scripulus autem 12
 dictus per diminutionem a lapillo brevi qui scrupus vocatur.
 15 Dragma octava pars unciae est et denarii pondus argenti, tribus 13
 constans scripulis, id est decem et octo siliquis. Denarium
 autem dictum quia pro decem nummis inputatur. Solidum 14
 nuncupatum, quia nihil illi deesse videtur; solidum enim veteres
 integrum dicebant et totum. Ipse quoque nomisma vocatur
 20 pro eo quod nominibus principum effigiisque signetur. Ab
 initio vero unum nomisma unus argenteus erat; hoc enim ab
 Assyriis coepit: dicunt autem Iudaei quod Abraham in terram
 Chanaan primus hanc advexerit formam. Solidum apud Latinos
 alio nomine sextula dicitur, quod his sex uncia compleatur.
 25 Hunc, ut diximus, vulgus aureum solidum vocant; cuius ter-
 tiam partem ideo dixerunt tremissem, eo quod solidum faciat

4 parvulus *BT*: parvus *K*   5 Siliqua *KT* (*non C*)   quarta *om. K*
 (*non C*)   6 a semine arboris *T*   cuius nomen *K* (*non C*): cuius (*lacuna*)
 nom. *Hultsch*   7 Ceratin *an-tim incert. T*: -*tim BK*   siliquam *KT*
 8 semiobolum *T ante corr.*   ceraten *BK*   9 siliqua *KT*: *del. Arév.*
 cornuum *BK*: cornum *T*: *correx*   siliquas *T*   10 ceratin *an-*
tim incert. T: -*tim BK*   10 calcus *BT*   11 a Gr. nom. *K* (*non C*)
 acc. (*lacuna*) hoc *Hultsch*   12 Scrupulus *B¹*   siliquarum *KT*
 15 uncia *T*   denari *B*   16 scrupulis *B¹*   siliquas *T*   19 numi-
 sma *B*: nummisma *K*   20 effigisque *T*: effigiesque *K*   21 numisma *B*:
 nummisma *K*   22 cepit *codd.*   24 his] bis *K*   unciis *K*: uncias *B*
 25 vocat *BK*

15 ter missus. Sextula bis adsum[ma]ta duellam facit ; ter posita
 16 staterem reddit. Stater autem medietas unciae est, adpendens
 aureos tres ; unde et vocatus stater quod tribus solidis stet.
 Haec et semuncia, quia semis habet de uncia. Haec et semis-
 17 sis, quia ponderis semis est, quasi semis assis. Quadrantem He- 5
 braei similiter codrantem vocant ; et vocatur quadrans quod
 18 unciae quartam partem adpendeat. Sicel, qui Latino sermone
 siclus corrupte appellatur, Hebraeum nomen est, habens apud
 eos unciae pondus. Apud Latinos autem et Graecos quarta pars
 unciae est et stateris medietas, dragmas adpendens duas. Vnde 10
 cum in litteris divinis legatur siclus, uncia est ; cum vero in
 19 gentilium, quarta pars unciae est. Vncia dicta quod universi-
 tatem minorum ponderum sua unitate vinciat, id est complectat.
 Constat autem dragmis octo, id est scripulis viginti quattuor.
 Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scripu- 15
 lorum eius horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit
 20 duodecies computatus. Libra duodecim unciis perficitur ; et
 inde habetur perfecti ponderis genus quia tot constat unciis
 quot mensibus annus. Dicta autem libra quod sit libera, et
 21 cuncta intra se pondera praedicta concludat. Mina in pon- 20
 deribus centum dragmis adpenditur ; et est nomen Graecum
 [quod sunt siliquae MDCCC, tremisses CCXXV, solidi LXXV, stateres
 22 xxv]. Talentum summum esse pondus perhibetur in Graecis ;
 nam nihil est calco minus, nihil talento maius. Cuius varium
 apud diversas gentes pondus habetur. Apud Romanos autem 25
 talentum esse septuaginta [duarum] librarum, sicut Plautus
 (Most. 644) ostendit, qui ait duo talenta esse centum quadra-
 ginta libras. Est autem triplex : id est minor, medius, summus.
 Minor quinquaginta, medius septuaginta duarum librarum, sum-
 23 mus centum viginti constat. Centenarium numeri nomen est 30

1 ter m.] tremissus *T* adsummata *K*: adsumpta *B*: assumpta *T* (cf.
 xxvi. 6) duellam *T* 3 st. voc. *T*: vocatur st. *K* 4 semiuncia *B*
 hic *T* 6 codr.] quadratem *K* 7 adpendat *T* ser. siclos *B*¹
 11 legitur *BT* 14 dragmas *B* scripulos (-ol-) *BK* 18 ponderi *T*
 20 concludit *T* Mina *K*: Mna *BT* 22 quod sunt, etc., hab. *T*:
 om. *BK* 23 po. esse *B* 24 varius *K* 25 autem om. *B* 26 est *B*:
 et *T* duarum om. *Serv. ad Aen.* 5, 112

eo quod centum librarum ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarii numeri instituerunt Romani.

DE MENSVRIS. Mensura est res aliqua modo suo vel tem- xxvi
pore circumscripta : haec autem [aut] corporis est aut temporis.

5 Corporis [est], ut hominum, lignorum et columnarum longitudo
et breuitas. Sed et solem istum propriam sui orbis habere men-
suram, quod geometrici perscrutare audent. Temporis, ut men-
sura horarum et dierum et annorum : unde et metire pedes
horarum dicimus, hoc est mensurare. Proprie autem mensuram 2
10 vocatam quod ea fruges metiuntur atque frumentum, id est
humida et sicca, ut modios [et artabones], urnas et amphoras.
Mensurarum pars minima coclear, quod est dimidia pars drag- 3
mae, adpendens siliquas novem ; qui triplicatus conculam facit.
Concula dragma una et dimidia adimpletur. Cyati pondus 4
15 decem dragmis adpenditur, qui etiam a quibusdam cuatus nomi-
natur. Oxifalus fit si quinque dragmae adduntur ad decem.
Acitabulus quarta pars eminae est, duodecim dragmas adpen- 5
dens. Cotyla emina est habens cyatos sex ; quae idcirco cotyla
vocatur, quia cote Graeco sermone incisio dicitur, et emina sex-
20 tarii in duo aequa inciditur [et cotylam facit]. Emina autem ad-
pendit libram unam, quae geminata sextarium facit. Sextarius 6
duarum librarum est. Qui bis adsumtus nominatur bilibris ;
adsumtus quater 'fit Graeco nomine cenix' (Carm. de pond.
69) ; quinquies complicatus quinare sive gomor facit. Adice

2 cent. inst. (om. num.) T	4 circumscripta B ¹	autem aut T :
autem K : aut B	5 est hab. B : om. KT	ut] aut B omnium
T ex corr.	7 temp. et mens. K	9 mensurare] mesure T
mensuram vocata K :	mensura vocata BT	10 quo K
11 modius T	et art.] e terra bones T :	om. BK : correxi post Arev.
ornas K	12 cloclar B ¹	13 siliquas KT
adimplet K	Ciati BT	15 dragmas T
causatus B ¹ DK : satus T :	casatus B ²	16 Oxybaphum Hultsch
ad- dentur K	17 Acetabulum Arev.	drammas T
Cotula BK	cyatus K : ciatos BT	18 Cotila T :
19 sextarius Hultsch	20 et co. fac. hab. TU : om. B ¹ DEK	i. e.
Hemina	adpendet B ¹ T	21 facit BK : reddet T
K	22 assumtus T : adsumptus BK :	an adsummatum ? (cf. xxv. 15)
23 adsumtis T : adsumptus BK	i. c. choenix	24 quinarium
Hultsch	gomor ex gomer ut vid. T	adices T